

Capítol 4. L'IACSI i l'articulació de l'associacionisme agrari català

4.1. L'IACSI al primer terç del segle XX: els dirigents i l'organització interna

4.1.1. Els dirigents

A l'hora de caracteritzar "els homes de l'IACSI", M. Caminal va estudiar la composició social dels socis fundadors, un total de 107 propietaris rurals residents a Barcelona. Aquests fundadors van constituir, en efecte, el primer nucli dirigent de l'IACSI: ells i els seus descendents van controlar els principals càrrecs de l'IACSI durant la segona meitat del segle XIX, i el primer Secretari General, que era fundador de l'IACSI, Andreu de Ferran, va exercir el càrrec fins a la seva mort el 1903.

Per estudiar els dirigents de l'IACSI durant el primer terç del segle XX m'he fixat en la composició de la junta o comissió directiva, que fou sempre l'òrgan fonamental de l'IACSI. Els seus membres eren elegits per la junta general de socis per quatre anys, renovant-se la meitat cada dos anys, tot i que a vegades eren reelegits. Durant molt anys, només els socis residents eren elegibles per a la junta; aquesta condició va desaparèixer l'any 1875¹, tot i que el predomini dels residents fou sempre pràcticament absolut: dels 160 socis que formaren part de la junta directiva entre 1890 i 1936, 130 eren residents a Barcelona i si hi afegim 18 que en algun moment van deixar de ser corresponsals per convertir-se en socis residents, la proporció supera el 90%.

De totes maneres, amb el pas dels anys la presència de socis corresponsals en la junta directiva va tendir a augmentar lleugerament. En la junta directiva de 1890, per exemple, era un fet excepcional: només hi figurava un soci corresponsal: Ramon M. Catà de la Torre, de Sant Andreu de Llavaneres (Maresme), soci de mèrit des del 1876 i fill d'un dels fundadors i membre de la primera junta directiva de l'IACSI, Josep Catà de la Torre². En canvi, en les juntes directives dels anys vint i trenta

¹ El 16 de gener de 1875 s'aprovà un nou reglament amb 93 articles, que eliminava aquesta condició explícita en el reglament aprovat el 22 de desembre de 1860. (Vegeu M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, nota 1).

² L'any 1918 Ramon M. Catà de la Torre passà a ser soci resident.

trobem més presència de socis corresponsals: en la junta directiva de 1928, per exemple, s'havia multiplicat per cinc, entre ells el vicepresident, tot i que encara era una presència minoritària al costat dels altres dotze membres restants. L'any 1908 s'elegí un soci corresponsal com a president, Manuel Raventós; però fou un fet excepcional que no es tornà a produir³.

També he tingut en compte dos òrgans estretament vinculats al govern de l'entitat: la comissió permanent a Madrid i el Consell de Direcció. La Comissió Permanent a Madrid, constituïda amb l'objectiu d'influir més directament en les polítiques que afectaven la propietat i l'agricultura (com ara contribucions, canvis legislatius, aranzels, etc.), s'establí per primera vegada el 24 de febrer de 1855. Depenent d'aquesta Comissió Permanent també es creà una agència formada per dos advocats que eren també propietaris i socis de l'IACSI, que tenia la missió d'assessorar els socis i gestionar-ne els assumptes a Madrid a nivell jurídic i econòmic. Amb anterioritat ja s'havia establert una agència a Barcelona (creada oficialment el 24 de juliol de 1851⁴) i l'any 1854 també s'en crearen a Girona, Lleida i Tarragona⁵.

La primera Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid estava presidida pel marquès de Vallgornera i en formaven part, com a vocals, el duc de Veragua, el brigadier Joaquim d'Aguiló, Angel de Villalobos, el comte de la Oliva, el marquès de Valle-Hermoso i, com a secretari, Pedro de Vedula. A més de residir a Madrid, es buscava que tinguessin la influència necessària per incidir en les decisions que es prenia des del Govern espanyol; per això eren diputats i senadors, i alguns d'ells membres de la noblesa.

El marquès de Vallgornera va presidir la Comissió Permanent de Madrid fins a la seva mort, l'any 1864, i fou succeït en el càrrec per Josep M. d'Escrivà de Romaní i Dusay, marquès de Monistrol, fins a la seva mort el 1890. El seu fill, Joaquim d'Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, marquès de Monistrol i d'Aguilar, s'incorporà com a secretari de la Comissió Permanent. Era advocat i enginyer agrònom, i l'any 1890 havia estat nomenat Director General d'Agricultura, Indústria i

---

³ Per exemple, Eusebi de Puig, que inicialment era soci corresponsal de l'IACSI a Figueres (Alt Empordà), quan succeí a M. Raventós en la presidència de l'IACSI ja era soci resident a Barcelona. Sobre E. de Puig, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

⁴ *"El Instituto Agrícola Catalán establece en beneficio de los socios residentes y corresponsales una Agencia con el objeto de encargarse de las solicitudes y negocios de interés de aquellos hasta obtener de las Autoridades Gubernativas la providencia correspondiente, mientras que las pretensiones versen sobre asuntos de agricultura en cualquiera de sus ramos ó dependencias, y no se dirijan contra otros socios"* (Reglamento interino para la Agencia del Instituto Agrícola Catalán, Barcelona, 14.7.1851, art. 1º).

⁵ M. Caminal, "La fundació de l'Institut...", pàg. 127.

Comerç, càrrec del qual va dimitir l'any 1892. Fou precisament mentre exercí el càrrec de director general que es promulgà el Reial Decret de Cambres Agrícoles. L'any 1893 fou elegit president de l'IACSI, i ocupà el càrrec fins a la seva mort el 1897.

Durant el primer terç del segle XX la Comissió Permanent a Madrid es va tornar a anar afeblint per raó de les baixes naturals produïdes en el transcurs del temps: l'any 1907 va morir el duc d'Almenara Alta, que era soci de l'IACSI des del 1856 i membre de la Comissió Permanent; l'any 1915 va morir Josep Maluquer i de Tirrell, que havia estat fins aleshores el president i l'ànima de la Comissió Permanent; Manuel de Bofarull i de Palau, senador i diputat a Corts pel partit tradicionalista, que l'any 1890 havia fundat el Centre Català de Madrid i que fou membre de la Comissió Permanent durant tot el primer terç del segle, va morir l'any 1929.

A l'inici dels anys 1930s quedava només com a membre de la Comissió Permanent a Madrid Ramon de Morenes i García-Aleson, comte de l'Asalto, enginyer agrònom i propietari de nombroses finques rústiques, bona part al Tarragonès⁶. Degut als canvis polítics que es produïren amb l'adveniment de la República, la influència prop del Govern espanyol era fonamental i a l'inici de l'any 1932 la junta directiva de l'IACSI va nomenar nous membres: Joaquim de Sarriera de Milans, comte de Solterra; Ramon de Despujol, marquès d'Olivar; Diego de León i Nuñez-Robles i Manuel de Bofarull. El 26 de febrer de 1932 els designats es van reunir a casa del comte de l'Asalto i reconstituïren la Comissió Permanent: Ramon de Morenes fou nomenat president i Manuel de Bofarull secretari⁷.

Dos anys després, la Comissió Permanent tornà a quedar afeblida per la defunció de Ramon de Despujol i la malaltia de Joaquim de Sarriera, i la junta directiva de l'IACSI decidí la incorporació de Damià d'Oriol i d'Ibero, marquès de Santa Coloma i propietari de grans finques a Tortosa. Poc després, es decidí ampliar la comissió fins a dotze components, "*per considerar necessària aquesta ampliació, tenint en compte tant les constants absències de Madrid, com la necessitat de què la representació de l'Institut sigui el més nodrida possible*"⁸. Fou una de les primeres decisions de la nova junta elegida el 8 d'agost de 1934, al mateix temps que nomenà Ramon de Morenes i Carvajal, nou comte de l'Asalto després de la defunció del seu pare, per ocupar la presidència de la Comissió Permanent. Entre altres, s'incorporà el segon comte de

⁶ L'any 1919, arrel de la conflictivitat amb els rabassaires, va fundar, juntament amb Rafael Vidal i Papiol, l'Associació de Propietaris del Vendrell (RIACSI, 1.1952).

⁷ RIACSI, 2.1932.

⁸ Extracte de la reunió de la Junta directiva del 8.8.1934 (RIACSI, 8.1934).

Güell i tercer marquès de Comillas, Joan Antoni Güell i López, fill primogènit d'Eusebi Güell, que havia estat alcalde de Barcelona durant els anys 1930-1931. L'any 1935 també fou proposat per integrar-se en la Comissió Permanent Lluís Escrivà de Romaní-Sentmenat, marquès de Monistrol i comte de Sàstago, descendent del que ja havia estat president de la Comissió Permanent en el segle XIX.

El Consell de Direcció fou un altre dels òrgans de l'IACSI que es reforçà amb l'adveniment de la Segona República, quan arribà *"l'hora de deixar organitzada tota la propietat rústica de Catalunya i de donar una estructuració a l'Institut que respongués a les circumstàncies"*⁹. El Consell de Direcció havia estat creat el 1875 per assessorar a la junta directiva de l'IACSI. Estava formada pels expresidents i exvicepresidents deu socis residents elegits per la junta directiva entre els que haguessin estat vocals de la mateixa i també els socis de mèrit que ella designés¹⁰. Els canvis en el Consell de Direcció responien a l'objectiu de donar representació directa dintre de l'IACSI a les associacions agrícoles, moltes de les quals s'acabaven de fundar a instàncies de la Junta Directiva per tal de mobilitzar els propietaris¹¹.

L'any 1931 ja es celebraren reunions a gairebé tots els partits judicials de Catalunya i es nomenaren dos delegats de cada partit per integrar-se al Consell Directiu de l'IACSI. El 13 d'abril de 1932, aquests delegats es reuniren amb la Junta Directiva i el Consell de la Direcció de l'IACSI per estudiar les reformes que calia introduir al reglament de l'IACSI, que la Junta Directiva havia acordat de modificar. L'objectiu d'aquesta reforma era vertebrar al voltant de l'IACSI el *"front de la Propietat Rústega de Catalunya"*:

*"cada demarcació Judicial de Primera Instància tindrà unes agrupacions o Juntetes comarcals, en les quals s'inscriuran els Propietaris que ho sollicitin, quedant al mateix temps Socis del Institut Agrícola Català de St. Isidre amb tots els conseqüents drets i obligacions; aquestes agrupacions deuran posar en coneixement de l'Institut tot ço que ocorri i es necessiti en dita comarca i procurarà ademés que no quedi cap propietari sens esser soci de l'Institut, per tal de formar el front de la Propietat Rústega de Catalunya"*¹².

---

⁹ IACSI: Mem. 1932.

¹⁰ M. Caminal, "L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Una creació de la burgesia catalana del noucents", *RIACSI*, 1988, pàg. 58.

¹¹ Vegeu més endavant: apartat 4.2.3.

¹² Josep M. Vidal de Llobatera Albó, *Projecte d'Estatuts de l'Institut Agrícola Català de St. Isidre (Casal del Pagès Català)*, Barcelona, 1932.

Aquest projecte d'estatuts fou aprovat, amb poques modificacions, en la junta general del 5 de juliol de 1932. Segons els nous estatuts, l'IACSI passava a regir-se per: a/ la junta directiva (que passava a anomenar-se junta de govern), b/ el Consell Directiu, c/ la Comissió Permanent a Madrid i d/ les juntes de les associacions comarcals (Títol III).

El Consell Directiu tenia com a objectiu "*orientar la actuación del Instituto marcando las normas a seguir en todos aquellos problemas que afecten intensamente a la propiedad rústica y a la Agricultura en general*" i es convertia en una instància superior a la Junta de Govern, per resoldre dubtes del reglament o proposar-hi modificacions, decidir sobre vacants que es produïssin en la junta de govern o sobre l'adhesió de les associacions de propietaris a l'IACSI, etc. (art. 36). Estava format per la junta de govern (el president de la junta era al mateix temps president del Consell Directiu), pels expresidents i exvicepresidents de l'IACSI i per dos delegats per cada partit judicial que havien de ser socis de l'IACSI¹³.

Als anys trenta també es crearen dins de l'IACSI quatre seccions de caràcter permanent: la Secció Jurídica, presidida per Joan Garriga i Massó, la Secció d'Atraccions, presidida per Lluís Desvalls i Trias, Marquès d'Alfarràs, la Secció d'Iniciatives, presidida per Alfons d'Oriola-Cortada, i la Secció de Propaganda, presidida per Josep Cirera i Voltà. La major part dels seus membres formaven part de la junta de govern o del Consell Directiu¹⁴.

¹³ La primera reunió del nou Consell Directiu va tenir lloc el 12 d'agost de 1932. A més de la Junta de Govern, en formaven part l'expresident Carles de Camps d'Olzinelles (marquès de Camps) i els exvicepresidents Antoni Jansana Llopart, Josep Vidal Barraquer, Ramon Ribas Ribot i Francesc X. de Ros i de Dalmases i els següents delegats de les associacions de propietaris dels partits judicials: Sebastià Martí-Codolar Pascual i Enric de Sarriera, marquès de Barberà i de la Manresana (Barcelona), Francesc d'A. Bartrina Roca i Joaquim Oller Draper (Arenys de Mar), Ramon Mas Vilella i Narcís Torrentó Corominas (Berga), Francesc de P. Torras Sayol i Antoni Mayol Pont (Granollers), Josep Queralt i Justí Vilaró (Igualada), Josep Camps Puig i Àngel Torrents Dalmau (Manresa), Lluís Barrera Xammar i Antoni Vivé Amat (Mataró), Josep Riera Constansó i Josep Llobet Sanjuan (Sabadell), Joan Garriga Massó i Antoni Jansana Llopart (Sant Feliu de Llobregat), Francesc Vila Teixidor i Antoni Barata Rocafort (Terrassa), Xavier de Fontcuberta, marquès de Vilallonga i Josep Rierola Albó (Vic), Josep M. de Fortuny i Llibre i Joan Parellada de Naveran (Vilafranca del Penedès), Feliu Ballester Vendrell i Amadeu Albareda Raventós (Vilanova i la Geltrú), Narcís Camps Bellapart i Bonaventura de Vinyals (Girona), Pelai Negre Pastell i Nicanor Trias Tarrés (Figueres), Manuel Escoda Guiteras i Lluís de Vehí Estrada (la Bisbal), Joaquim de Solà-Morales Mir i Isidor Pujador Faura (Olot), Ramon Sirvent Pascual i Xavier Pons Martí (Puigcerdà), Josep Corominas Salvador i Josep Fornés Vila (Santa Coloma de Farners), Manuel Florensa Farré i Epifani de Fortuny de Salazar (Lleida), Delfí Canela Cots i Josep Cabeceran Borràs (Balaguer), Ramon Arqués Arrufat (Borges Blanques) Manuel de Pedrolo d'Espona i Jaume Carbonell Esteva (Cervera), Manuel Fiter Dasca i Bonaventura Revés Castellà (la Seu d'Urgell), Alexandre Postils Llimós i Pere Cusell Estapé (Solsona), Ramon Casamada Maurí i Francesc Sauquet (Sort), Josep M. de Fortuny Llibre i Josep Seix (Trempt), Lluís Ballester Ballester i Joan Guinovart Canals (Tarragona), Francesc Puig Àvila i Josep M. Sas Secall (Falset), Joaquim de Paladella Folqué i Antoni de Salvador d'Aiguavives (Gandesa), Albert Talavera Sabatè i Eduard Brufau Estalella (Montblanc), Joan Vilanova Montañà i Josep M. Llevat Badia (Reus), Restitut González Fraile i Josep Via Raventós (Tortosa), Vicenç de Moragas Rodés i Francesc Galofre Oller (Valls), Rafael Vidal Papiol i Antoni Olivella Valls (Vendrell) (IACSI: Anuari 1933).

¹⁴ Els vocals de les seccions especials de caràcter permanent de l'IACSI eren els següents: Feliu Ballester i Vendrell, Josep M. Borrell de Zulueta, Delfí Canela i Cots, Tomàs Carrera i Artau, Manuel Escoda i Guiteras, Manuel Florensa, Antoni Jansana i Llopart, Josep Llobet i Sanjuan, Vicenç de Moragas, Eduard Vidal i Riba i

L'any 1934 es va voler accentuar el perfil econòmic de l'IACSI amb la creació d'unes seccions especialitzades en els diferents subsectors agraris que es preocuparien fonamentalment per la revalorització dels productes agraris: primer es crearen les de Cunicultura i Apicultura, després la de Viticultura —que fou la més activa— i la secció Forestal, i s'acordà també la creació d'altres seccions: Cerealista, Ramaderia, Olivarers, Fruits secs i tendres i hortalisses, entre altres, integrades per persones que s'haguessin distingit en alguna d'aquestes branques de la riquesa agrària¹⁵. D'aquesta manera es seguien els passos de la Unió de Sindicats Agrícoles creada al marge de l'IACSI l'any 1931 i que des d'un començament havia establert una organització sectorial.

El nucli dirigent de l'IACSI estava constituït per l'élite dels grans propietaris rurals catalans. La caracterització social dels dirigents de l'IACSI del primer terç del segle XX no difereix essencialment de la que va fer M. Caminal per a la segona meitat del XIX, en part degut a la importància dels vincles familiars en les associacions de propietaris. L'arrelament familiar a la institució feia que molt sovint se succeïssin les generacions d'una mateixa família en els càrrecs dirigents. N'hi ha molts exemples; però fixem-nos tan sols en els presidents: Ramon de Sentmenat i Despujol, marquès de Sentmenat, president del 1890 al 1892, era fill d'un dels fundadors; Joaquim d'Escrivà de Romaní, marquès de Monistrol i d'Aguilar, president de l'IACSI del 1893 al 1897, era fill de Josep M. d'Escrivà de Romaní i Dusay, que havia estat president de la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid durant més de trenta anys; Carles de Camps i d'Olzinelles, segon marquès de Camps, que exercí el càrrec del 1898 al 1901, era fill de Pelagi de Camps i de Mates, també fundador de l'IACSI; Ignasi Girona, que el succeí com a president (1902-1907 i 1915-1923), també tenia els seus antecessors directes entre els fundadors; Carles de Fortuny, Xè baró d'Esponellà, president de l'IACSI des del 1923 fins al 1931, va accedir al càrrec quan eren membres de l'IACSI els primogènits de tres generacions de la família, atès que el seu fill, Epifani de Fortuny i de Salazar, que més tard també seria president de l'IACSI (1940-1946), s'havia inscrit com a soci el mateix any 1923, i el seu pare, Epifani de Fortuny i de Carpi (1848-1924) encara era viu; finalment, Santiago de

---

Francesc X. Vila i Teixidor (Secció Jurídica); Joan Beltran i Ulldemolins, Ignasi de Bufalà, Ricard de Campmany (Comte de la Vall de Canet), Jordi de Camps i de Casanova (Baró d'Algerri), Lluís Pons i Tusquets, Ramon Ribas i Ribot, Joaquim de Salas (Secció d'Atraccions); Valentí Almirall, Joan Àngel i Genís, Antoni Barata, Felip Bosch, Pere J. Girona, Joan Ibars, Lluís Puigjaner, Emilia Viader i Solé (Secció d'Iniciatives); Feliu Ballester, Sebastià Canalias i Mitjans, Salvador Castelló, Agustí Ferrer i Vidal, Josep M. Ginesta i Pons, Lluís Jover i Nonell, Joan Riba i Ferré i Albert Talavera i Sabaté (Secció de Propaganda) (IACSI: Anuari 1933).

¹⁵ La secció Forestal estava integrada pel marquès de Camps, Corominas, Fradera, Pons i Tusquets, Vives, Oriola Cortada, Cendra, Jansana i Barata; la secció de Viticultura, per Fatjó, Parellada, Santacana, Mir, Gassó i Vidal, Roca i Puget, Batlle i Planas i Sarriera (*RIACSI*, 11.1934). Amb l'intent de crear la secció Cerealista, la junta directiva va proposar el propietari de l'Urgell Felip Bosch, al qual s'haurien d'afegir altres propietaris, especialment de la comarca de la Segarra (*RIACSI*, 12.1934).

Riba, que fou president del 1931 al 1934, va tenir com a tutor fins a la majoria d'edat al baró de Purroy, que fou membre de la junta directiva de l'IACSI (1883-1896 i 1903-1906) i n'ocupà la vicepresidència des de 1909 a 1912.

Durant el primer terç del segle XX continuà existint una presència molt destacada de membres de l'aristocràcia, i no només en els càrrecs de president, en els quals, com acabem de veure, era molt freqüent. Segons el càlcul que he fet, gairebé una cinquena part dels que ocuparen llocs a la junta directiva tenien títols de noblesa. Alguns d'aquests havien obtingut el títol recentment, però altres eren descendents d'antigues nissagues ennoblides al segle XVIII o fins i tot anteriorment, com ara l'esmentat marquès de Sentmenat o el baró de la Pobla¹⁶. Altres dirigents, sense ser membres de l'aristocràcia, eren propietaris de grans patrimonis multifundistes, com ara Benigne de Salas, Ildefons de Casanova¹⁷, Rafael de Barnola o Leonci Soler i March¹⁸.

Tot i que, genèricament, ens puguem referir als homes de l'IACSI com a grans propietaris rendistes o bé a membres de la burgesia agrària¹⁹, M. Caminal ja va destacar la integració que es produïa dels interessos comercials i industrials amb els agraris²⁰. L'IACSI era una associació de propietaris rurals, i així ho proclamava el seu reglament, però tal com afirmava M. Caminal, "*cal esbandir la idea d'un grup estrictament agrarista*"²¹. Les vinculacions dels membres de l'IACSI amb les activitats financeres i els negocis urbans era encara més remarcable entre els dirigents dels anys finals del segle XIX i primer terç del segle XX: el marquès de Sentmenat (president: 1889-1892) fou conseller de diverses societats anònimes i del Banc de Catalunya; Benigne de Salas (vicepresident: 1890-1892), fou president de la junta de la Caixa de Pensions i conseller de diversos bancs; Eusebi Güell (junta:1890), que era soci de l'IACSI des del 1870, l'any 1871 es casà amb la filla del primer marquès de Comillas, de qui heretà la seva gran fortuna i, a banda de desenvolupar la

¹⁶ Segons Adolf Sanmartín, Artur Vallès i Mas (1837-1919), baró de la Pobla, va ser el "*principal artífex de la reconversió i modernització del seu extens patrimoni en el nou marc capitalista*" (A. Sanmartín, "El patrimoni castellonenc del baró de la Pobla. Configuració i transformacions agràries al segle XIX", *Recerques*, 41, 2000, pàg. 60). Vegeu també la seva tesi doctoral: *La participación de la nobleza en las transformaciones agrarias del siglo XIX. El patrimonio del barón de la Pobla*, Universitat de València, 1999.

¹⁷ Vegeu Jaume Maspons i Camarasa, "La família Casanova", *CP1923*, pàg. 78-81.

¹⁸ Sobre Leonci Soler i March, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

¹⁹ En la segona part del treball, en què l'àmbit geogràfic d'estudi és més reduït, es pot fer una anàlisi més precisa de l'extracció social d'aquests propietaris i dels seus patrimonis. Vegeu també els apèndixs 12 i 13.

²⁰ Sobre aquest aspecte, vegeu Ramon Garrabou, "El camp català als segles XIX i XX", *Estructura social i econòmica del camp català*, Barcelona, La Magrana – Institut Municipal d'Història, 1983, pàg. 118 i ss.

²¹ M. Caminal, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)", *Recerques*, 22, 1989, pàg. 121.

indústria vinícola a la seva propietat de Garraf, va dedicar-se principalment negocis industrials i financers²²; Bernardí Martorell (junta:1893-1896) era enginyer i director d'una empresa tèxtil; el baró de Satrustegui (junta:1905-1908) tenia importants negocis naviliers; Eusebi Bertrand (junta:1919-1922), propietari de la moderna vaqueria La Ricarda al Prat de Llobregat fundada pel seu pare, era principalment un industrial tèxtil²³; Frederic Ros (junta:1917-1920), hereu d'un gran patrimoni agrari, va convertir-se també en un important industrial tèxtil²⁴; Josep M. Boix (junta:1921-1924), succeí Francesc de Moragas en el càrrec de director de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis²⁵;... Una bona part de l'ingrés d'aquests grans propietaris rurals procedia de rendes urbanes i guanys financers: en el cas del marquès de Sentmenat, ja en la segona meitat del segle XIX aquests ingressos podien situar-se entorn al 40 % del total²⁶.

En la formació d'aquests propietaris hi havia un predomini molt marcat dels estudis de dret: entre els membres de la junta (i segurament es podria generalitzar entre els socis de l'IACSI) es poden trobar un gran nombre advocats. Certament, molts propietaris estudiaven la carrera i no exercien mai com a advocats; però entre els dirigents de l'IACSI també hi trobem destacats juristes i advocats professionals de prestigi com ara Josep Maluquer i de Tirrell, que presidí la Comissió Permanent a Madrid fins a la seva mort (1915), director de la revista *El Derecho* (1866-1869), que va ser sots-secretari de Gràcia i Justícia (1871), fiscal del Consell d'Estat (1881) i de l'Audiència de Barcelona, i que publicà diversos estudis jurídics, com també ho va fer Manuel de Bofarull, un altre membre de la Comissió Permanent; el marquès d'Olivart (junta: 1899-1900), fou jurista especialista en dret internacional; Guillem de Boladeres (junta: 1903-1906), assolí "*uno de los primeros puestos entre los abogados barceloneses*"²⁷; Guillem M. de Brocà (vicepresident: 1913-1914), fou president de l'Acadèmia de Jurisprudència i de Legislació de Catalunya (1899-1901) i degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona (1911-1915); Antoni Jansana

---

²² Sobre els negocis industrials d'Eusebi Güell, vegeu: Francesc Cabana, *Fàbriques i empresaris*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993, vol. 2, pàg. 157-166. Sobre la propietat de Garraf, vegeu: Pere J. Girona, *Monografia de Garraf*, Barcelona, 1909 (MIMEO).

²³ Sobre l'activitat industrial d'Eusebi Bertrand i del seu pare Manuel Bertrand i Salsas, vegeu F. Cabana, *Fàbriques i empresaris...*, pàg. 181-190, i també Jaume Codina i Prat, *Sesión Necrológica a la memoria de D. Manuel Bertrand Salsas*, 1963.

²⁴ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 28.

²⁵ Jordi Nadal i Carles Sudrià, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona, Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1981.

²⁶ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Sagner, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Ed. Eumo, 2001, pàg. 163 i ss.

²⁷ *Diario de Barcelona*, 1.11.1918. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix.

(vicepresident, 1919-1923), va exercir d'advocat durant tota la seva vida i es doctorà en dret amb una tesi sobre *La Rabassa Morta*²⁸; Josep M. Boix (junta: 1921-1924), fou catedràtic de dret mercantil a la Universitat de Barcelona; Santiago de Riba (president: 1931-1934), fou un dels principals advocats en qüestions d'aigües a Barcelona²⁹. Per citar-ne només alguns.

També hi trobem un nombre important d'enginyers, que —com ha explicat R. Garrabou— al començament del segle XX ja ocupaven una posició econòmica i social força enlairada, i que “s’havia convertit en un instrument generador i transmissor dels postulats ideològics que la burgesia necessitava per a l’establiment i consolidació de la seva hegemonia”, esdevenint “una peça no genys menyspreable del bloc dominant català”³⁰. L’any 1894 l’IACSI va acollir al seu local l’Associació d’Enginyers Industrials, un fet que indica la bona predisposició dels dirigents de l’Institut cap aquest col·lectiu³¹. Dirigents de l’IACSI tan destacats com el marquès de Monistrol i d’Aguilar (president: 1893-1897), el marquès de Camps (president: 1897-1901) o Ignasi Girona (president: 1902-1906 i 1915-1922), eren enginyers. Altres membres de la junta van dedicar-s’hi professionalment, com per exemple Silví Thos (vicepresident i president accidental: 1892), que fou inspector general del Cos d’enginyers de mines³²; Hilarió Ruiz (junta:1887-1889, 1894-1898), que fou enginyer en cap de les muntanyes de Lleida, Rafael Puig³³ (junta:1879-1882 i 1903-1906), enginyer forestal, que va ser Director General d’Agricultura, Indústria i Comerç el 1888 i el 1900, o Hermenegildo Gorría (junta: 1901-1905), que fou director de la Granja Escola i Escola Provincial d’Agricultura de Barcelona durant molts anys. Altres membres de la junta que eren enginyers van exercir la docència a l’Escola

²⁸ Vegeu la nota biogràfica a l’apèndix 10.

²⁹ Va ser durant molts anys secretari de la Sèquia Comtal i assessor de la Societat d’Aigües de Barcelona i de la Confederació Sindical Hidrogràfica del Pirineu Oriental. Vegeu la nota biogràfica a l’apèndix 10.

³⁰ Ramon Garrabou, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850-inicis del segle XX)*, Barcelona, L’Avenç,1982.

³¹ Vegeu l’apartat 4.1.2.

³² Silví Thos i Codina (Mataró, 1843-1911) fou membre de la Junta Directiva de l’IACSI des de l’any 1889 i president els anys 1892-1893, continuant com a membre del Consell de Direcció de l’entitat fins a la seva mort l’any 1911. Fou inspector general del Cos d’Enginyers de Mines i l’any 1888 va presidir el Congrés Internacional d’Enginyeria que se celebrà a Barcelona. Fou membre del Consell Provincial d’Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona (1893) i president de l’Acadèmia de Ciències Naturals i Arts (1895-1904) i de la Societat Econòmica barcelonesa d’Amics del País (1894-1895). Col·laborà assíduament al *Diari de Barcelona* (del qual era redactor el seu germà Terenci, advocat i catedràtic i membre del Partit Conservador) amb articles de divulgació científica i publicà nombroses obres de la seva especialitat. A nivell polític, va participar, com el seu germà, en el moviment catalanista. L’any 1860 ja va participar com a poeta en els Jocs Florals de Barcelona i en fou nomenat mantenidor el 1866. Vegeu la nota biogràfica de Jaume Maspons a CP1912 i la nota necrològica a RIACSI, 20.7.1912.

³³ Vegeu Martí Boada, *Rafael Puig i Valls (1845-1920). Precursor de l’educació ambiental i dels espais naturals protegits*, Barcelona, Departament de Medi Ambient, Generalitat de Catalunya, 1996.

Superior d'Agricultura, com ara Joan Angel Genís (junta: 1919-1923) o Ignasi Fages (junta: 1925-1928). Hi trobem també alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura que després van exercir càrrecs tècnics en l'administració, com ara Vicenç Nubiola (junta: 1921-1924), que fou alumne de la primera promoció de l'escola (1915-1916) i després professor d'arboricultura a la mateixa escola, o Erasme M. d'Imbert (junta: 1923-1926), que es convertí en el principal responsable del Servei de Viticultura i Enologia dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat (1918-1923).

Segons J. Casanovas, l'Escola Superior d'Agricultura “*va trencar part de la tendència dels grans propietaris rurals a fer estudiar als seus fills carreres alienes a l'agricultura, que comportaren la pèrdua d'interès dels fills per l'agricultura*”³⁴. La contrastació de les promocions d'enginyers des del 1915-1916 al 1935-1936 amb els socis de l'IACSI permet comprovar que, tal com diu Casanovas “*els alumnes que accedien a l'Escola Superior d'Agricultura eren de manera predominant fills de propietaris rurals*”, fins al punt que alguns l'anomenaven, de manera molt expressiva, “*l'escola dels hereus*”³⁵.

Aquest perfil més tècnic i modern dels dirigents de l'IACSI, no era contradictori amb una presència molt destacable de membres de la noblesa, esmentada abans. Alguns d'aquests nobles van realitzar estudis d'enginyer, com ja hem vist en el cas del marquès de Monistrol o el marquès de Camps, i en el primer terç del segle XX trobem algun diplomad com a enginyer agrícola a l'Escola Superior d'Agricultura, com ara el comte de Sant Llorenç de Munt, Josep M. de Quadras (junta: 1925-1926).

Observant el grup de dirigents de l'IACSI es poden fer moltes altres consideracions. M'interessa, però, sobretot, la seva participació en la xarxa d'associacions agràries que es va anar teixint al llarg del primer terç del segle XX. Com hem vist, fracassat l'intent d'articular els propietaris de les diferents comarques catalanes per mitjà de les subdelegacions, l'IACSI va assumir la necessitat de crear associacions autònomes (cambres, sindicats i cooperatives), com a estratègia per organitzar i defensar els interessos agraris. Les iniciatives per fomentar l'associacionisme agrari foren diverses; però entre aquestes cal destacar sobretot la participació dels dirigents de l'IACSI en la creació directa d'entitats agrícoles i en la

---

³⁴ Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1996, pàg. 405.

³⁵ *Ibidem*, pàg. 633-635. J. Casanovas, afegeix que “*en canvi, l'escola no va ser capaç de consolidar un sistema d'ensenyament secundari que omplís el buit que hi havia en aquest tipus d'estudis destinats a petits propietaris i a masovers*” (pàg. 634).

seva direcció, el que permetia convergir amb les iniciatives que impulsava l'IACSI i vincular-hi la seva actuació.

La participació dels dirigents de l'IACSI (1890-1936) en les associacions agràries catalanes està detallada en el quadre de l'apèndix 7. El resultat és força il·lustratiu: més de la meitat dels socis que van ocupar la junta directiva entre 1890 i 1936 van participar en la creació i/o van tenir càrrecs directius en altres associacions agràries creades a Catalunya en aquests anys³⁶. La xifra és rellevant si tenim en compte que la Junta Directiva de l'IACSI era ocupada fonamentalment per propietaris residents a la ciutat de Barcelona (més d'un 80%), fet que dificultava el mantenir una presència activa en les comarques on radicaven les seves propietats.

De les associacions que apareixen a l'apèndix 7, una part important foren creades des del mateix IACSI (com ara la Cambra Agrícola de Catalunya, la FACB, la Societat per al Cavall Nacional o les associacions de propietaris dels partits judicials), però moltes son associacions locals o comarcals que es creen autònomament i algunes d'elles van comptar amb l'adhesió de la pagesia i van desenvolupar el cooperativisme agrari. La presència de dirigents de l'IACSI en la fundació i la direcció d'aquestes associacions és un fet rellevant: és el cas del marquès de Camps i Gremi de Pagesos de Salt o en els sindicats d'Espolla, Vilajuïga o Martorell; de Josep Zulueta i la Cooperativa Lletera del Cadí; d'Eusebi de Puig i la Cambra Agrícola de l'Empordà; d'Antoni Jansana i la Cambra Agrícola del Baix Llobregat i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Barca; de Fèlix Fages i la Cambra Agrícola del Vallès i l'Associació de Colliters d'Avellana del Vallès; de Josep Vidal i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils; de Frederic Ros i la Cambra Agrícola del Vallès i el Sindicat Agrícola de Mollet; d'Ignasi Fages i la Cambra Agrícola de l'Empordà i el Sindicat Agrícola de Castelló d'Empúries; de Leonci Soler i el Gremi d'Agricultors de Manresa i la Cambra Agrícola del Pla de Bages; de Francesc de P. Torras i la Cambra Agrícola del Vallès i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui; de Josep Respall i el Centre Agrícola Cooperatiu de Pla del Penedès i la Cambra Agrícola del Penedès, o de Feliu Ballester i el Sindicat Agrícola de Vilanova i la Geltrú.

També és un fet destacable la presència de dirigents de l'IACSI en llocs de responsabilitat en associacions com ara la Lliga de Productors del Principat de

---

³⁶ No es tenen en compte els organismes oficials de caràcter agrari, com ara consells provincials d'agricultura i ramaderia, o cambres agrícoles provincials o de la propietat rústica, sinó només associacions creades lliurement i fora de la tutela de les administracions públiques. Tampoc es tenen en compte les entitats que no tinguessin una orientació preferent envers el sector agrari, excepte si comptaven amb una secció agrícola específica, ni tampoc les associacions no estrictament d'àmbit català (com ara l'Asociación de Agricultores de España).

Catalunya (Josep Zulueta), la Unió de Vinyaters de Catalunya (marquès de Camps, Ramon Ribas, Pere Mir) o la Federació Catòlica Agrària barcelonesa (Francesc Matheu, Josep M. Boix, Josep O. Marrugat, Josep Cirera), a banda de la Federació Agrícola Catalano-Balear, que, com veurem, era considerada un “apèndix” a l'IACSI³⁷.

Un altre fet destacable és la imbricació dels dirigents de l'IACSI en les esferes de poder local. Almenys un 20 % van tenir càrrecs municipals i molts van exercir el càrrec d'alcalde. Foren alcaldes de la ciutat de Barcelona Ramon de Sentmenat (1875-1876), Josep M. Nadal i Vilardaga (1896), Manuel Porcar (1901), Guillem de Boladeres (1903-1904 i 1914-1915) i Josep d'Albert, baró de Terrades (1945-1951), i regidors o tinents d'alcalde de l'ajuntament de Barcelona: Benigne de Salas, Eusebi Güell, Bernardí Martorell, Joaquim de Sentmenat, Alexandre M. Pons, Joaquim Folch, Carles de Fortuny, Carles de Sanllehy, Santiago de Riba, Jordi de Camps, entre altres. Tot i que la majoria de membres de la junta directiva residien a Barcelona, també trobem alcaldes d'altres poblacions catalanes. Per exemple, del Vallès Oriental es poden esmentar: Salvador Dachs, alcalde de la Garriga (1897), Frederic Ros, alcalde de Mollet (1906-1909), Francesc Torras, alcalde de Caldes de Montbui (1907-1909 i 1924-1930), Albert Rosàs, alcalde de Granollers (1930) i Josep M. Rovira de Villar, alcalde de les Franqueses del Vallès (1930-1931). I en altres comarques properes a Barcelona trobaríem casos semblants³⁸.

Aquesta presència de dirigents de l'IACSI en les esferes de poder local donava una capacitat d'influència gens menyspreable. Si fessim extensiva aquesta observació al conjunt de socis de l'IACSI, arribaríem a la conclusió que la implantació real de l'IACSI era molt superior al que pressuposa la distribució de socis pel territori català³⁹. Com altres associacions similars⁴⁰, l'IACSI va utilitzar el control de les institucions públiques que li eren més accessibles (ajuntaments, diputacions, consells provincials de Foment, cambres agrícoles provincials ...) per tal

---

³⁷ Vegeu l'apartat 4.3.

³⁸ Per exemple, de la comarca del Baix Llobregat, trobem Antoni Jansana, que fou alcalde de Sant Andreu de la Barca (1894-1902) i Ramon Ribas, que fou alcalde de Sant Feliu de Llobregat (1930).

³⁹ Els resultats d'un treball en curs sobre els alcaldes del Vallès Oriental apunta en aquesta direcció. Sobre la distribució geogràfica dels socis de l'IACSI, vegeu més endavant: apartat 4.2.

⁴⁰ Vegeu, per exemple, el cas de l'Asociación de Labradores de Zaragoza, estudiat per Gloria Sanz a *Organización y movilizaciones de propietarios agrarios en Aragón. Redes de intervención política, gestión comercial-crediticia y reproducción social, 1880-1930*, tesi doctoral inèdita, Universidad de Zaragoza, 1999, pàg. 226 i ss., i també, de la mateixa autora: “Administración consultiva agraria y organización propietaria. El otro proceso de imbricación en el Estado de los hacendados aragoneses, 1907-1930”, *Hispania*, 208, 2001, pàg. 619-660 i també “Redes de control institucional y poder local (Zaragoza, 1890-1914)”, a: Conxita Mir i Enric Vicedo (eds.), *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobres sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, IEI 2002, pàg. 507-534.

d'augmentar la seva força com a grup de pressió i de representació dels interessos agraris.

La presència de dirigents de l'IACSI com a diputats provincials i com a membres dels consells provincials de Foment o d'Agricultura i Ramaderia és prou destacable. L'any 1907 es va modificar l'organització dels Consells d'Agricultura, Ramaderia i Comerç, separant-se en dos cossos diferents i autònoms: els Consells d'Agricultura i Ramaderia i els Consells d'Indústria i Comerç. El Consell d'Agricultura i Ramaderia de Barcelona estava presidit per Guillem de Boladeres (cap de Foment de la província), membre de la junta directiva de l'IACSI (1903-1906); tenia com a vicepresidents a Manuel Raventós (aleshores president de l'IACSI) i Francesc de P. Vergés (que acabava de deixar la vicepresidència de l'IACSI: 1905-1906), i com a vocals a Manuel Porcar, Domènec Fatjó, Pere G. Maristany, Emili Pascual i Ramon Rosselló, que eren membres de l'IACSI (M. Porcar i P. G. Maristany també havien format part de la junta directiva)⁴¹. Eusebi de Puig, que fou president de l'IACSI (1911-1914), va presidir durant molts anys el Consell Provincial de Foment de Girona. L'any 1919 es constituïren les noves cambres agrícoles provincials i Eusebi de Puig també fou elegit president de la Cambra Agrícola Provincial de Girona; la de Barcelona fou presidida per Carles de Fortuny (vicepresident de l'IACSI: 1915-1918 i més tard president: 1923-1931) i tenia com a vicepresident a Santiago de Riba (més tard president de l'IACSI: 1931-1934).

Naturalment, a la junta directiva de l'IACSI també l'interessava tenir unes relacions fluïdes amb el Govern espanyol i amb els partits polítics amb capacitat d'influència prop del Govern. Ja hem vist com va funcionar una Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid amb aquest objectiu, però a més, trobem un nombre destacable de dirigents de l'IACSI que foren senadors o diputats a Madrid (un 10 % dels que ocuparen un lloc a la junta directiva entre 1890 i 1936).

Des de l'IACSI s'acostumava a remarcar la diversitat de tendències polítiques que eren presents entre els seus socis, com un testimoni de l'apoliticisme de l'Institut. Entre els seus dirigents trobem tendències polítiques diverses, des de carlins, com ara el baró d'Albí (junta: 1894-1898), fins a republicans com Josep Zulueta, que fou diputat a Corts per Vilafranca del Penedès durant vint anys seguits (1903-1923). Tanmateix, aquesta diversitat no pot amagar un corrent majoritari afí al partit Conservador, que donarà pas al predomini de la Lliga Regionalista durant tot el

---

⁴¹ Consejo Provincial de Agricultura y Ganadería de Barcelona, *Memoria Resumen de los trabajos y servicios realizados por el Consejo Provincial de Agricultura y Ganadería de Barcelona, desde su constitución hasta el 31 de Diciembre de 1909*, Barcelona, 1910.

primer terç del segle XX⁴². Durant els anys noranta del segle XIX, l'afinitat amb el partit Conservador encara és ben manifesta. Ramon de Sentmenat (president de l'IACSI: 1889-1892), fou alcalde de Barcelona en els primers anys de la Restauració monàrquica després del Sexenni (1875-1876), va rebre a Alfons XII al seu retorn a Espanya i fou membre de la primera junta del Círculo Conservador Liberal de Barcelona (1883). Fou diputat provincial (1864, 1866, 1871) i després senador (1879, 1881, 1884, 1891). El seu fill, Joaquim de Sentmenat i Patiño (junta: 1896-1900 i 1921-1924), va continuar la trajectòria conservadora a l'ajuntament de Barcelona. Altres membres destacats del partit Conservador foren Josep M. Nadal (junta:1895-1898), diputat a Corts per Gràcia (1876, 1879) i que també fou alcalde de Barcelona (1896); Alexandre M. Pons (j: 1896-1900) diputat a Corts per Castellterçol (1903-1905); Manuel Porcar (vicepresident:1901-1904), alcalde de Barcelona (1901); Joaquim Folch Solà (junta:1901-1904), regidor de l'ajuntament de Barcelona, i Guillem de Boladeres (junta: 1903-1906), que fou president del Centre Monàrquic Conservador de Barcelona (1911), "*revelándose en toda su actuación como uno de los monárquicos más convencidos y entusiastas*"⁴³, tot i que va col·laborar amb la Lliga Regionalista en algunes iniciatives.

Entrat el segle XX la identificació política fonamental dels dirigents de l'IACSI és amb la Lliga. Les personalitats del primer i segon marquesos de Camps són emblemàtiques d'aquest relleu del partit Conservador pel regionalisme de la Lliga. Pelagi de Camps, que fou fundador i president de l'IACSI en dues ocasions (1872-1875 i 1882-1889), era un destacat canovista. Va tenir correspondència amb Isabel II durant l'exili de la reina i va tenir un paper actiu en la instauració del règim de la Restauració i en la reorganització del partit Conservador a la província de Girona⁴⁴. Va ser diputat provincial per Barcelona (1858, 1860, 1871, 1874), diputat a Corts per Figueres (1863) i després per Girona (1867, 1876, 1879) i senador per Girona (1881-1883). El marquesat de Camps li fou concedit l'any 1878 per Pius XI precisament per "*sus convicciones, esencialmente religiosas, monárquicas y conservadoras*"⁴⁵, que posà de manifest oposant-se a la llibertat de cultes en el projecte de constitució que es discutí en les primeres Corts de la Restauració. El seu fill i successor directe,

---

⁴² Sobre aquest viratge cap al regionalisme que es produí durant els anys de la crisi agrària, vegeu l'apartat 1.1.5.

⁴³ *Diario de Barcelona*, 1.11.1928. Fou el precursor d'aixecar un palau reial a Barcelona, motiu pel qual la Corona el nomenà Gentilhombre de Su Majestad.

⁴⁴ Montserrat Caminal, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)", *Recerques*, 22, 1989, pàg. 123.

⁴⁵ Agustín Ferrer-Vidal Goytisolo, "El Excmo. Sr. Don Carlos de Camps y de Olzinellas, Marqués de Camps", *Segión necrológica a la memoria de los ex presidentes Excmos. Sres. D. Carlos de Camps y de Olzinellas, Marqués de Camps, D. Santiago de Riba y de España y D. José Bassedas Montaner*, Barcelona, 1941, pàg. 12.

Carles de Camps, que fou president de l'IACSI del 1897 al 1901, fou inicialment un home de Silvela i va ser president de la Diputació de Girona pel partit Conservador (1890); però després va passar a militar a la Lliga Regionalista i s'en convertí en un dels representants més destacats: diputat a Corts per Olot (1901), per Barcelona (1916) i per Igualada (1918) i senador per Girona (1903-1915 i 1919-1923). Dins de la Lliga fou una de les veus més autoritzades en relació a les qüestions agràries: l'any 1915 fou autor de la ponència "Política Agrària" del cicle de conferències dels parlamentaris catalans sobre "El pensament català davant del conflicte europeu" i l'any 1935 fou membre de la seva Secció Agrària⁴⁶.

Segons els meus càlculs, una cinquena part dels dirigents de l'IACSI del primer terç del segle XX foren membres efectius de la Lliga. En les eleccions a diputats a Corts de 1907, foren elegits Ignasi Girona, Manuel Raventós, Leonci Soler i March i Josep Zulueta, tots membres destacats de l'IACSI i, excepte l'últim, membres de la Lliga Regionalista. Eren considerats els "nostres diputats", representants decidits i incondicionals en la defensa dels interessos agraris i de la propietat rural⁴⁷. El mateix any també fou elegit Eusebi Bertrand (junta:1919-1922) i Joan Garriga i Massó (vicepresident 1933-1934), que va ser un íntim col·laborador de José Canalejas, però que també va formar part de la Lliga⁴⁸. També foren diputats a Corts per la Lliga: Joaquim d'Abadal (junta: 1913-1916) i Carles de Fortuny (president: 1923-1931), i Josep M. Ginesta (j:1935-1936) fou candidat per la Lliga a les eleccions del 26 d'abril de 1936.

També per la Lliga, foren diputats provincials els presidents de l'IACSI Carles de Camps, Manuel Raventós i Santiago de Ribà, Antoni Jansana (vicepresident: 1919-1923), i Miquel Roca (junta:1905-1908) i Fèlix Fages (junta:1909-1912), entre altres dirigents de l'IACSI. El marquès de Camps, Antoni Jansana i Joan Beltran foren membres de la Secció Agrària de la Lliga Catalana en els anys trenta. A més dels esmentats, altres dirigents de l'IACSI que també foren membres de la Lliga Regionalista són: Jaume Maspons (secretari general: 1908-1934), el comte de la Vall de Merlès (junta:1913-1916), Salvador Dachs (junta: 1913-1916), Frederic Ros

⁴⁶ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

⁴⁷ RCAA, 5.1907.

⁴⁸ Joan Garriga i Massó havia estat soci del Centre Escolar Catalanista i de la Lliga de Catalunya i havia participat a l'Assemblea de la Unió Catalanista a Manresa (1892). Membre del partit Liberal fou elegit diputat a Corts l'any 1905, però el 1907 va sortir elegit com a independent per Solidaritat Catalana i l'any 1914 en la candidatura de la Lliga a Barcelona. Senador per la diputació provincial des del 1916, va abandonar la política amb la proclamació de la dictadura del general Primo de Rivera, però en els anys trenta formà part del nucli dirigent de la Lliga Catalana (Vegeu: Josep M. Ollé (dir.), *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*, Barcelona, Ed. Dalmau, 1995, pàg. 125-126, i també les seves memòries publicades pòstumament: *Memòries d'un liberal catalanista (1871-1939)*, Barcelona, Ed. 62, 1987).

(junta: 1917-1920), Pere Mir (junta: 1919-1923), Joan Alandí (j:1921-1924), Francesc de P. Torras (junta: 1925-1928), Josep Ignasi Satorras (j:1927-1930) i Josep Rovira de Villar (junta: 1927-1930).

Aquesta identificació de l'IACSI amb la Lliga es va mantenir durant tot el primer terç del segle XX. No es trencà, com veurem més endavant⁴⁹, fins que l'any 1934 Josep Cirera i Voltà, forçà la dimissió de Santiago de Riba com a president de l'IACSI i, ja exercint el càrrec de president, va fundar un nou partit adherit a la CEDA: Acció Popular Catalana.

4.1.2. La Secretaria General i els serveis: un intent de modernització de l'entitat

L'any 1903 va morir Andreu de Ferran i Dumont, que havia estat el Secretari general de l'IACSI des de la seva fundació i "*veritable braç i cervell de la corporació*"⁵⁰. Aleshores ja era un vellet de 87 anys al qual "*no podíau menys que [...] encoratjarlo ab carinyo porque anés fent anys, sens preocuparse de res més. [...] Si vostés em trehuen —responia ab llágrimas als ulls— l'anar cada día á l'Institut y pujar las escalas de Llotja (perquè també fou durant 53 anys el secretari de l'Acadèmia de Belles Arts), será matarme. Es lo que m'allarga la vida. Fins es pera mí una distracció. ¿Qué faría sens anarhi? Em semblaría que era sols un parasit á n'aquest mon...*"⁵¹.

Andreu de Ferran no tenia un substitut. Després de la seva desaparició va assumir la Secretaria General un vocal de la Junta Directiva: primer ho fou Josep M. Vidal de Llobatera (1903-1905) i després Guillem de Casanova i de Vallès (1905-1908)⁵². Però quan Manuel Raventós assumí la presidència de l'IACSI, va veure la necessitat de donar un nou impuls a l'entitat, tot reorganitzant la seva oficina principal. Segons anunciava la Revista de l'IACSI,

"los socios podrán hacer cuantas consultas crean conveniente respecto á la mejor explotación de sus fincas y á los intereses colectivos de la clase social agraria y estas consultas, sean de palabra o por escrito, serán contestadas con la mayor diligencia (des de la Secretaria). Desea la Junta

---

⁴⁹ Apartat 4.4.

⁵⁰ Joaquim de Camps i Arboix, *Història de l'agricultura catalana*, Barcelona, Tàber, 1969, pàg. 129.

⁵¹ M. Rodríguez Codolá, "D. Andreu de Ferrán y de Dumont", *CP1904*.

⁵² Josep M. Vidal de Llobatera era descendent d'una nissaga que es remuntava almenys al segle XVI, amb la casa pairal a Llagostera: can Vidal (Santiago de Llobet, "Les famílies pairals del bisbat de Girona. Un segle d'evolució (1830-1930)", dins Santi Ponce i Llorenç Ferrer (coord.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 1994, pàg. 45-72). Guillem de Casanova era fill d'Eduard de Casanova i de Galtero, que fou membre de la junta de l'IACSI els anys 1887-1890.

Directiva del Instituto que ésta por tantos conceptos ilustre corporación marchando al compás del movimiento de regeneración que se observa en nuestra clase social, sea como siempre el receptáculo de los latidos de la opinión pública y sea al mismo tiempo el punto de partida de generosas iniciativas en pro de los intereses que representa y desea por lo tanto que los socios todos del Instituto encuentren en él las ventajas y los beneficios que una asociación de la importancia del Instituto puede y debe proporcionar”⁵³

Al capdavant de l'oficina principal de l'IACSI calia posar-hi “*una persona molt coneixedora dels problemes agrícoles, que actués com a funcionari a disposició de la Junta Directiva i dels socis*”⁵⁴. Aquesta persona fou Jaume Maspons i Camarasa⁵⁵, que en aquell moment exercia de Secretari de la Federació Agrícola Catalana-Balear i que fou el Secretari General de l'IACSI fins a la seva mort l'any 1934. A través de la seva correspondència, podem saber com d'esmoreïda era considerada l'activitat de l'IACSI en aquests anys i que la seva arribada era esperada per tal de revigoritzar la institució i donar-li un funcionament més pràctic i més modern, en la línia que es podia observar en l'associacionisme agrari des del començament de segle. Aquest era almenys el convenciment d'alguns socis, com ara Josep Callís i Marquet, director de la delegació a Vic de la Càtedra agrícola ambulat Pere-Grau, que el va felicitar pel seu nomenament “*no sols per les utilitats que ha de reportarli, si que també perquè tinch la seguretat que farà evolucionar aquella casa que ja ho necessita una mica, fent desapeixer certs motllos que actualment ja no cuajan gaire*”, o també Eusebi de Puig, membre de la Junta des de 1909 i President de l'IACSI entre 1911 i 1915, el qual s'hi referia com “*aquella casa tan ensopida*”⁵⁶.

La percepció del publicista Alexandre Galí va en la mateixa direcció. En les pàgines que li dedica en la seva *Història de les institucions i del moviment cultural de la Catalunya del primer terç del segle XX* llegim que “*de 1900 a 1936 el ritme de vida de l'Institut no es va moure gaire del seu encaix ja fet tradicional*”. Segons ell, això responia “*al caràcter de la vida pagesa, la més inaccessible a les varietats i als canvis externs, però també responia al fet de pertànyer la casa als elements que venien a constituir les filades més profundes de la nostra estructura social agrícola, les que per naturalesa més havien de resistir a qualsevol intent de retoc o trasbals*”. A continuació ell mateix rectifica i afirma que “*la platxèria va durar fins al 1931, o*

⁵³ RIACSI, 20.9.1908.

⁵⁴ Santiago de Riba, “¡Ha mort el nostre Secretari General!”, RIACSI, 5.1934.

⁵⁵ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10. Vegeu també Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo, 1994.

⁵⁶ ACMV, lligall 23: Cartes del 16.9.1908 i 14.8.1908, respectivament. Sobre Eusebi de Puig, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

*sigui fins que els homes de la Generalitat van tenir la gosadia, segons com temerària, de posar mà als fonaments socials que representava l'Institut. Aleshores aquest necessàriament va haver de canviar de ritme en el seu treball i es va convertir en una entitat de combat amb presidents lluitadors al seu davant. [...] Essent l'Institut una entitat de classe, va perdre l'aire elegant de cultura i de foment generals i en va fer els serveis i les funcions tan enllà com va poder i saber*⁵⁷.

Aquesta descripció posa de manifest les dificultats i contradiccions d'aquestes associacions de propietaris nascudes en el segle XIX, a les quals la conflictivitat de l'inici del segle XX els arrossegava cap a posicions de defensa de classe i els feia perdre l'aurèola de societats de cultura que els havia caracteritzat⁵⁸. Lamentablement, els arxius d'aquesta oficina de l'IACSI es van destruir l'any 1936: de no haver estat així, avui constituïrien una documentació excel·lent, no tan sols per a l'estudi de l'activitat i l'organització interna de l'IACSI, sinó també per al coneixement de la propietat agrària durant aquest període transcendent en l'evolució de l'economia agrària. La Secretaria general de l'IACSI rebia contínuament notícies i consultes dels socis d'arreu del Principat; rebia requeriments dels Governos, i organismes oficials i corporacions diverses d'Espanya i de l'estranger, per als quals realitzava informes i trametia dades d'assumptes molt diversos, i mantenia correspondència amb innumbrables associacions agràries. La Secretaria també organitzava les excursions col·lectives de l'IACSI (particularment la tradicional "favada"), preparava els concursos, exposicions, curses i cicles de conferències que celebrava periòdicament, i les assemblees i reunions amb altres institucions per organitzar la defensa dels interessos corporatius. Les memòries anuals que redactava la mateixa Secretaria, l'únic testimoni que ens n'ha quedat, són un reflex de tota aquesta activitat.

Jaume Maspons i Camarasa va exercir el càrrec de secretari general fins al dia de la seva mort, és a dir durant vint-i-cinc anys ininterromputs (1908-1934) i es convertí, segons les paraules del president de l'IACSI, en la "*vertadera ànima de la nostra Societat*"⁵⁹. Pere J. Girona en destacà "*la immensa actuació social de Maspons, omplint-ho tot, essent el veritable braç dret dels presidents que dirigiren l'Institut [...]*

---

⁵⁷ Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, Llibre VI, Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1982, pàg. 175-176.

⁵⁸ Una comparació interessant es pot trobar en l'evolució de la *Società degli agricoltori italiani*, que fou incapaç de transformar-se amb un veritable sindicat de defensa dels propietaris i va acabar desapareixent després de la Primera Guerra Mundial (Vegeu Sandro Rogari: *Proprietà fondiaria e modernizzazione. La Società degli agricoltori italiani 1895-1920*, Milano, FrancoAngeli, 1994, i també "La Società degli agricoltori italiani", a: D'Atorre i De Bernardi (a cura di), *Studi sull'agricoltura italiana. Società rurale e modernizzazione*, Annali della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, XXIX/1993, Milano, 1994, pàg. 139-156).

⁵⁹ Baró d'Esponellà, "Rendint comptes", *RIACSI*, 11.1926.

omplenant un quart de segle de la vida de l'Institut i portant a terme actuacions de les més intenses, heterogènies i delicades⁶⁰. Entre altres, esmentava les campanyes realitzades a favor de l'aplicació de la llei de sindicats agrícoles, la instauració dels concursos Deu i adjudicació de plaques i medalles murals, l'organització del IV Congrés de Regs i la participació de l'IACSI en l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1929, amb l'organització del Servei d'informacions agrícoles i la celebració del Curs Internacional d'Agricultura⁶¹. Després de la seva mort, fou substituït en el càrrec per Guillem d'Espona i Estrambasaguas, que l'any 1931 havia entrat com a funcionari de l'IACSI com a auxiliar de Jaume Maspons, i que va succeir-lo en el càrrec també fins a la seva mort el 1950.

A més de reorganitzar la Secretaria General, l'IACSI va dinamitzar la seva activitat amb la creació de diversos serveis. El mateix any 1908 també tornà a funcionar el laboratori químic dirigit per Jaume Raventós, germà del president de l'IACSI. El laboratori químic de l'IACSI havia estat creat l'any 1867 i es confià a Luis Justo Villanueva (Madrid, 1834-1880), que l'any 1860 fou nomenat professor de l'Escola Industrial. El novembre d'aquest any l'IACSI va crear tres càtedres: una d'agronomia, una de química aplicada a l'agricultura i una de zootècnia. La primera fou encarregada al catedràtic de l'Escola Industrial Jaume Llansó, que era soci fundador de l'IACSI i membre de la primera junta directiva; però va morir prematurament i, per aquesta raó, es van interrompre les classes i el projecte de granja-model que li havia encarregat la Junta d'Agricultura, Indústria i comerç de la Província de Barcelona. La càtedra de zootècnia fou encarregada al veterinari Miquel Viñas, que va morir l'any 1866. La de química agrícola fou encarregada a Luis Justo Villanueva, que acabava traslladar-se a Barcelona des del seu Madrid natal i que va viure-hi fins al 1875, en què es traslladà de nou a Madrid. Durant aquests quinze anys va desenvolupar una intensa activitat per al millorament agrícola: a més de la seva activitat relacionada amb la càtedra de l'IACSI (conferències, cursets, publicacions, etc.), va fundar a l'Hospitalet de Llobregat la primera fàbrica d'adobs complets d'Espanya, que inicialment ell mateix va dirigir⁶². Fou precisament en el laboratori químic de l'IACSI dirigit per Luis Justo Villanueva on el propietari de can Codorniu, Josep Raventós i

⁶⁰ Pere J. Girona, "Maspons funcionari i publicista", *RIACSI*, 5.1934.

⁶¹ El mateix Jaume Maspons va pronunciar-hi una conferència sobre "La despoblación del campo". Les conferències foren editades per l'IACSI sota el títol *Curso Internacional de Agricultura profesado en el Palacio de Agricultura de la Exposición Internacional de Barcelona*, Barcelona, 1929.

⁶² Sobre Luis Justo Villanueva hi ha una nota necrològica a càrrec del Secretari General de l'IACSI, Andreu de Ferran, a *RIACSI*, 1.4.1880, i una altra a *L'Art del Pagès*, 14.3.1880. Vegeu també: Enric Casassas i Antoni Roca, "Luis Justo i Villanueva (Madrid, 1834-1880) i la viticultura a Catalunya", a: Emili Giralt (coord.), *Vinyes i Vins: mil anys d'història*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1993, vol. I, pàg. 257-270.

Fatjó (1824-1885), inicià l'experimentació per produir xampany⁶³. Entre 1881 i 1891 el laboratori fou dirigit per l'enginyer Rafael Roig i Torres (Barcelona, 1855-1931), que també va dirigir la Revista de l'IACSI i el suplement català *La PAGESIA* entre els anys 1888 i 1893, i que després fou soci agregat (1905-1910) i, des del 1911, soci cooperador de l'IACSI. Després de la seva dimissió, va assumir la direcció del laboratori Casimir Brugués, que se n'ocupà durant els anys 1893-1896 i que després va ocupar la càtedra de química agrícola fins al 1901⁶⁴.

Al mateix temps que Casimir Brugués s'encarregava de donar a la Revista i al Laboratori de l'IACSI "nuevo y eficaz impulso"⁶⁵, sorgí una iniciativa paral·lela: la creació del Consultori-Mostrari agrícola, a càrrec de l'agrònom Francesc X. Tobella, que havia estat professor d'agricultura i director de la Granja Experimental de la província de Barcelona⁶⁶. Amb l'objectiu de difondre els nous coneixements tècnics i agronòmics, "*hi haurà exemplars dels aparatos é instruments y productes agrícolas en ús y dels que vagin apareixent en lo successiu y sigan de notoria utilitat para quins desitjin coneixer lo maneig d'aquells ó estudiar los caràcters y cualitats d'aquestos para'ls fins de la agricultura moderna*"⁶⁷. S'hi donarien lliçons pràctiques i teòriques d'agricultura, de química i d'aprenentatge del funcionament dels aparells, i es realitzarien excursions a finques model, consultes sobre llavors, adobs, vins, mostres de terres, màquines i instal·lacions. A propòsit de la creació del Consultori-Mostrari, Rafael Mir afirmava:

"L'esfors del Institut passaria inadvertit en altres païssos ahont las estacions agronómicas constituheixen la salvaguardia dels agricultors; pero en lo nostre, ahont l'Estat te complertament abandonada aquesta riquesa y no hi ha ahont instruhirse, á quí consultar ni assessorarse, la creació del Consultori ve á satisfacer una verdadera necessitat. En endavant l'hisendat com lo més humil pagés sabrá ahont dirigirse para la explotació de tal ó qual conreu, para la plantació de tals ó quals ceps, para la instalació d'aquesta ó d'aquella industria, para'l maneig de determinats instruments y aplicació de tal ó qual maquinaria. Podrá ilustrarse sobre agricultura, sobre determinadas industrias y adquirir las instrucciones

---

⁶³ Vegeu la nota biogràfica de Manuel Raventós i Domènech a l'apèndix 10.

⁶⁴ Casimir Brugués i Escuder (?-1940) era doctor en Ciències Físico-Químiques i en Farmàcia i un dels redactors de la revista *Resumen de Agricultura*. Després de deixar la càtedra de química agrícola de l'IACSI, va continuar la seva vinculació amb l'entitat com a soci agregat (1905-1910), des de 1911 soci cooperador i des del 1932 soci de mèrit. Fou professor de l'Escola Superior d'Agricultura des de la seva creació l'any 1912, catedràtic de farmacèutica vegetal de la Universitat de Barcelona i membre de la Reial Acadèmia de Medicina i de Ciències. (Vegeu la nota necrològica de Benet Oliver al CP1943).

⁶⁵ IACSI: Mem. 1893.

⁶⁶ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

⁶⁷ *La PAGESIA*, 23.12.1893.

*necessarias pera orientarse y coneixer los més perfeccionats avensos, aixís com també li será fácil adquirir las millors plantas y llevors y la venda de determinats productes li será fácil ab la intervenció del Consultori*⁶⁸.

Tanmateix, no sembla que la iniciativa tingués continuïtat. Pel que fa al laboratori, des de l'interval en què hi treballà Casimir Brugués la seva tasca es va veure interrompuda fins que a l'inici de l'any 1908 se n'encarregà Jaume Raventós, juntament amb la direcció de la Revista de l'IACSI:

*“La direcció del Laboratorio llevaba entonces aneja la de la Revista de la entidad y la misión adyacente de actuar de consejero técnico en los negocios o estudios en que la entidad hubiera de intervenir [...] Raventós manifestó asimismo un peculiar afecto para los cursos de Química Agrícola y de ensayos de materias agrícolas, que, dos vece al año, profesó en el Instituto durante el tiempo que ocupó cargo en el mismo*⁶⁹

Segons explicava el mateix Jaume Raventós, des del seu origen el Laboratori de l'IACSI va convertir-se en un consultori tècnic gratuït a disposició dels socis i també no socis: “es dedicava a resoldre dificultats tècniques del qui les proposava, fos soci, fos agricultor, fos un industrial qualsevol amb interessos lligats amb l'agricultura”⁷⁰. Degut a la desorientació general que hi havia en qüestions de química agrícola, aviat es va veure la necessitat de difondre aquests coneixements per mitjà de curssets de química agrícola, que ja s'iniciaren en els primers anys, sota la direcció de Luis Justo Villanueva. El director del laboratori desenvolupava la seva activitat en tres camps: les anàlisis químiques (de vins, adobs químics i d'origen orgànic i aliments per al bestiar), l'ensenyament i les pàgines de la Revista de l'IACSI.

A l'inici del segle XX dos fets van dinamitzar extraordinàriament la labor del Laboratori: la difusió de l'ús dels adobs químics i l'aparició dels sindicats agrícoles. La quantitat de consultes va augmentar extraordinàriament i alguns sindicats van demanar la celebració de curssets de química agrícola. Se n'organitzaren alguns conjuntament amb la Càtedra Agrícola ambulat Pere Grau, que després foren represos pels organismes de la Mancomunitat de Catalunya amb un èxit de participació considerable⁷¹. En el camp de les consultes i assaigs, la labor del

⁶⁸ Rafel Mir, “L'Estat y la Agricultura Catalana. L'Institut de San Isidro y'l Consultori-Mostrari Agrícola”, *La Renaixensa*, 23.1.1894 (reproduït a *La Pagesia*, 1.2.1894).

⁶⁹ P. J. Girona Trius, “Don Jaime Raventós Domènech”, *CP1942*, pàg. 62-64.

⁷⁰ Jaume Raventós, “El Laboratori”, *RIACSI*, extra. 1921, pàg. 57.

⁷¹ Per exemple, entre 1915 i 1917 en els 47 cursos organitzats des de l'Escola Superior d'Agricultura per diferents poblacions de Catalunya es calcula que hi participaren uns vuit mil agricultors (Josep Casanovas, “L'ensenyament agrícola a Catalunya, 1912-1939”, *Recerques*, 37, 1998, pàg. 93). Sobre la Càtedra Pere Grau, vegeu Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 123 i ss.

Laboratori de l'IACSI també fou considerable en aquests primers anys del segle XX. L'any 1916, per exemple, a més de respondre a un nombre considerable de consultes dels socis (sobre elaboració de vins i olis, rectificació de vins, sistemes d'adob, fórmules contra plagues, etc.) va efectuar 895 determinacions analítiques de caràcter enològic, 728 en adobs i insecticides, 110 en alimentació del bestiar i 87 assaigs i proves diverses⁷².

Però el 14 de març de 1918 Jaume Raventós va guanyar el concurs-oposició per fer-se càrrec de la direcció del Laboratori d'Anàlisis Químiques dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat, i l'any següent, després de la dimissió de Josep M. Valls, va haver de compaginar aquest càrrec amb el de director dels Serveis Tècnics d'Agricultura⁷³. Aquest fet va tornar a interrompre l'activitat del Laboratori de l'IACSI, posant de manifest la progressiva supeditació de l'IACSI a l'activitat agronòmica desenvolupada des dels poders públics. Inicialment les anàlisis sol·licitades a l'IACSI serien efectuades pel mateix J. Raventós al laboratori de la Mancomunitat; però el 15 de desembre de 1925 la junta directiva de l'IACSI va aprovar el restabliment del servei sota la direcció de Pere J. Girona.

Pere J. Girona i Trius (Vilafranca del Penedès, 1877 – Barcelona, 1957) era perit agrícola, doctor en dret (1897) i llicenciat en farmàcia (1911). Soci de l'IACSI des de l'any 1908, va entrar a la junta directiva l'any 1914 per fer-se càrrec de la biblioteca⁷⁴. La biblioteca de l'IACSI era un altre dels equipaments que es va voler impulsar en aquests anys del començament del segle XX. L'any 1921 P. J. Girona afirmava que *“la encongida biblioteca d'anys endarrera és esdevinguda una exhuberant col·lecció*

---

⁷² IACSI: Mem. 1917.

⁷³ Jaume Raventós (Sant Sadurní d'Anoia, 1868 – Barcelona, 1938) va exercir aquests càrrecs fins que fou destituït arran de l'afer Dwelshauvers i pocs mesos després els Serveis Tècnics d'Agricultura foren suprimits per les autoritats dictatorials. L'any 1930 va ser restituït com a director del Laboratori, rebatejat com a Servei d'Assaigs i Pràctiques Agrícoles, i conservà el càrrec fins a la seva mort (Vegeu Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*, pàg. 218, 224, 296, 343, 453, 519 i 599. Vegeu també P. J. Girona, “Don Jaime Raventós...”).

⁷⁴ Des de l'any 1918, en què Jaume Raventós va deixar la direcció del laboratori de l'IACSI i de la Revista de l'IACSI, Pere J. Girona també s'encarregà de la direcció de la revista, que no abandonà fins al 1952. També fou director de la Col·lecció Ampelogràfica de la Càtedra Agrícola Pere Grau al Masnou (1910) i vicepresident (des de 1922) i president (des de 1925) de la FACB. Quan la Generalitat creà el Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos (decret del 31 d'octubre de 1931), encara hi participà com a representant de la FACB. D'altra banda, P. J. Girona fou professor de l'Escola Provincial d'Agricultura i participà en la creació de l'Escola Superior d'Agricultura, en la qual va professar la disciplina d'economia rural i comptabilitat agrícola fins al 1924, en què fou destituït juntament amb altres col·legues arran de l'afer Dwelshauvers. L'any 1932 fou reposat en el càrrec per la Generalitat i, després de la mort de Pere M. Rossell el juliol de 1933, en fou nomenat el director com a professor més antic del centre, càrrec que va exercir fins al 1935 (Vegeu Joaquim de Camps i Arboix, *Història de l'agricultura catalana*, Barcelona, Ed. Tàber, 1969, pàg. 346. Vegeu també Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*).

ordenada de llibres"⁷⁵. I respecte a la procedència dels llibres, la biblioteca també s'havia modernitzat des del moment en què ell se n'havia fet càrrec l'any 1914:

*"Es pot dir que nostra Biblioteca no va entrar atrevidament dins el moviment tecnològic modern fins en els últims vint anys en que les noves corrents de l'indústria editorial, les exigències, cada dia més tècniques, de l'indústria agrícola i la deferenta intel·lectualitat dels llegidors concurrents exigiren que ingressessin en els venerables i revinguts armaris volums de totes quatre parts del món"*⁷⁶.

Uns anys abans ja s'iniciaren les tasques d'ordenació, en què hi col·laboraren els anteriors membres de la junta encarregats de la biblioteca: el catedràtic de la Universitat de Barcelona Frederic Pérez de Nueros⁷⁷, que durant un temps fou també director de la Revista de l'IACSI i del *Calendari del Pagès*, i que confeccionà el primer catàleg de la biblioteca; l'enginyer industrial i publicista Guillem J. de Guillén Garcia, que també fou director del Laboratori de l'IACSI i de la Revista, el pèrit agrícola i publicista Francesc X. Tobella⁷⁸ i Josep M. Pujador de Ventós, que fou el darrer vocal bibliotecari abans de P. J. Girona (1911-1914)⁷⁹. L'any 1908 es van catalogar més de 5.000 volums i es redactà un reglament que fou aprovat per la junta directiva de l'IACSI el 23 de desembre de 1909. Però fou Pere J. Girona qui portà a terme l'organització definitiva de la biblioteca durant els quatre anys en què exercí el càrrec de vocal bibliotecari⁸⁰; com a compendi de la seva labor durant aquests anys, el 1919 s'en publicà el catàleg⁸¹. Els seus fons de revistes, opuscles i llibres, que s'havien adquirit per mitjà de compres i donacions dels socis i de les cases editorials, la convertien en la millor biblioteca especialitzada en agricultura existent a Barcelona⁸². L'any 1926 també funcionava una Oficina de Publicacions, que facilitava, a preu de llibreria, qualsevol llibre que fos sol·licitat.

⁷⁵ Pere J. Girona, "La Biblioteca", *RIACSI*, extra. 1921, pàg. 63.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Frederic Pérez de Nueros fou també director de l'Estació Sericícola Catalana que va iniciar l'any 1866 el metge vigatà i també soci de l'IACSI Joaquim Salarich.

⁷⁸ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

⁷⁹ Josep M. Pujador de Ventós, propietari rural de Sant Vicenç dels Horts, també fou el director de la Revista de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat i redactor del *Resumen de Agricultura*.

⁸⁰ El succeïren en el càrrec: Joan Àngel Genís (1919-1922), Erasme M. d'Imbert Manero (1923-1926), Santiago de Riba d'Espanya (1927-1928), Ramon de Fontcuberta de Dalmases (1929-1930), Pau Juny Viles (1931-1932), Joan Beltran Ulldemolins (1933) i Lluís Jover Nonell (1934-1936). Tanmateix, després de deixar el càrrec de vocal bibliotecari, Pere J. Girona continuà com a director de la biblioteca.

⁸¹ *La Biblioteca del Institut Agrícola Català de Sant Isidro, pel Dr. Pere J. Girona (Vocal-Bibliotecari en 1914-1918): Catàleg*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, 1919.

⁸² Emili Giralt, "L'agricultura", ..., pàg. 205.

L'any 1913, com a conseqüència d'unes noves disposicions del Ministeri de Foment sobre el Registre d'aprofitaments d'aigües públiques, es creà dins de l'IACSI l'Oficina d'Aigües Públiques. Dirigida per l'advocat especialista en qüestions d'aigües Santiago de Riba⁸³, aquest nou servei va encarregar-se de la tramitació dels expedients d'inscripció per als quals el Govern va fixar un termini de tres mesos, després successivament prorrogats⁸⁴. En dos anys va tramitar més de cinc-cents expedients (337 de la província de Barcelona, 114 de la de Girona, 40 de la de Tarragona i 19 de la de Lleida) que afectaven a 2.538 propietaris i havia atès 102 consultes de propietaris no socis de l'IACSI i més de 150 de socis. La seva intensa actuació va posar de manifest la desorganització que existia en l'aprofitament de les aigües de reg i va demostrar la conveniència de constituir comunitats de regants, amb totes les atribucions i facultats que preveia la llei per a aquestes associacions. La labor de l'Oficina d'Aigües s'amplià amb la tramitació de comunitats de regants i més tard amb la tramitació d'expedients de concessió d'aigües⁸⁵. A finals de la tercera dècada del segle, la província de Barcelona ja tenia registrades 2.909 inscripcions i era la província d'Espanya amb un major nombre, seguit de Girona (2.700) i Lleida (1.878). Catalunya, amb un total de 8.310 inscripcions, era la regió d'Espanya on s'havia difós més ràpidament la inscripció d'aprofitaments d'aigües públiques⁸⁶.

El 23 de novembre de 1915 la Junta Directiva va acordar ampliar les funcions de l'Oficina d'Aigües i convertir-la en Oficina Jurídico-Administrativa. Aquesta seguiria cuidant-se de la inscripció dels aprofitaments d'aigües públiques i, a més, s'ocuparia de tot el referent a la constitució de les comunitats de regants; de la tramitació de concessions d'aigües per a regar i per a força motriu; de preparar recursos de propietaris contra impostos i arbitris de l'Estat, de la Diputació o del municipi; de permisos d'obres prop de ferrocarrils i carreteres; de la formació de reglaments de sindicats i cambres agrícoles; de contractes de masoveria, parceria i arrendament, etc. El seu objectiu era el d'informar, aconsellar i representar els propietaris rurals davant dels poders públics en assumptes legals o administratius directament relacionats amb l'explotació agrícola. Hi podien concórrer tots els propietaris i

---

⁸³ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

⁸⁴ L'obligació de registrar els aprofitaments d'aigües públiques existia des de l'any 1901, però atesa la falta d'inscripció, el novembre de 1913 es dictà la Reial Ordre que concedia aquell termini.

⁸⁵ *RIACSI*, 5.1.1916.

⁸⁶ Santiago de Riba, "Registros de aprovechamiento de aguas públicas. Su organización y eficacia", *IV Congreso Nacional de Riegos*, 3 vols., Barcelona, Imp. Bayer Hermanos y Comp^a., 1929, pàg. 61.

pagesos satisfent uns mòdics honoraris, que per als socis eren rebaixats⁸⁷. El mateix Santiago de Riba va continuar dirigint aquesta oficina fins al 1922.

L'Oficina d'Aigües va posar de relleu la necessitat de crear serveis especialitzats. Des de l'IACSI es recordava com amb motiu de la llei de rebaixa de contribució per a les vinyes fil-loxerades l'Institut havia portat a terme una intensa campanya de divulgació i explicació dels preceptes legals, per tal que els viticultors poguessin aprofitar-los⁸⁸; però s'adonaven que aquella campanya hauria donat molt més resultat si el mateix Institut s'hagués pogut fer càrrec de la tramitació dels expedients a través de la recent creada Oficina Jurídico-Administrativa⁸⁹. El mateix dia que aquesta fou creada, l'IACSI posava al servei dels socis una altra oficina encarregada de la Compravenda de finques rústiques i màquines agrícoles, préstecs i col·locacions, amb l'objectiu d'actuar d'intermediària en aquestes operacions. Aquesta oficina, que era un servei que feia temps que reclamaven els socis de l'IACSI, podria facilitar informació de finques i de màquines agrícoles usades que volguessin posar-se a la venda; de personal per a masoveries, administradors, guardes jurats, etc, així com també gestió de préstecs. Fou dirigida inicialment per Rafael de Llinàs i d'Arnau, que era soci de l'IACSI des de 1896.

L'any 1923 les oficines Jurídico-Administrativa i de Compravenda es van reorganitzar i, per la connexió entre alguns dels temes que tractaven, se'ls donà una direcció única que es confià a Antoni Jansana. A la seva condició de propietari i advocat (doctor en lleis), s'hi afegia que era soci de l'IACSI des de l'any 1892, membre de la junta directiva des de 1909 i vicepresident del 1919 al 1923, havent de substituir durant una llarga temporada al president, Ignasi Girona, quan aquest va caure malalt; havia estat president de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat (1910-1915) i de la FACB (1916-1918) i en aquell moment era el vicepresident del Consell Provincial de Foment; també havia estat diputat provincial des del 1909, diputat a Corts des del 1916 i en aquell moment era el president de l'Assemblea de la Mancomunitat, *“todo lo cual hace que el señor Jansana sea competentísimo no sólo en asuntos exclusivamente jurídicos, dino también en los de carácter administrativo, especialmente con todo cuanto a la vida rural se refiere y con cuanto a las Oficinas públicas se relaciona”*⁹⁰. En la gestió de l'Oficina Jurídico-Administrativa estaria assistit pel jove advocat Eduard Ragassol, *“brillantemente doctorado en leyes, hijo*

⁸⁷ Una oficina semblant havia estat creada per l'IACSI pràcticament al mateix temps que la seva fundació, com hem vist a l'apartat anterior; però no hi ha notícia de la continuïtat d'aquesta Agència.

⁸⁸ Vegeu l'apartat 1.4.3.

⁸⁹ *RIACSI*, 5.1.1916.

⁹⁰ *RIACSI*, 2.1923. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

*de propietario rural y por lo tanto, dotado de la base necesaria para entender en los asuntos propios de la Oficina Jurídico-Administrativa*⁹¹.

Però al cap d'un temps, degut a les seves múltiples activitats, Jansana va haver de renunciar a la direcció d'aquesta oficina, que exigia la seva presència al local de l'IACSI tots els dies laborables de les 11 a les 13 hores, la qual va quedar en mans d'Eduard Ragassol. L'any 1926 es nomenà director de l'Oficina de compravenda a Josep M. Vidal de Llobatera, que com hem vist havia exercit de Secretari General de l'IACSI els anys 1903-1905⁹². Eduard Ragassol va dirigir l'Oficina Jurídico-Administrativa fins al setembre de 1931, en què va presentar la renúncia per tal d'atendre el seu despatx particular, i Vidal de Llobatera va continuar com a director de l'Oficina de compravenda en els anys trenta.

Va coincidir amb la reorganització i ampliació de l'oficina *“para atender debidamente el sin fin de consultas y actuaciones que de la misma solicitan”*⁹³. En aquells moments acudien a l'Oficina Jurídica un gran nombre de socis per fer front a les demandes de revisió d'arrendataris i parcers que facultaven els decrets publicats els mesos de juliol i agost. Per defensar els propietaris demandats certament Eduard Ragassol no tenia un perfil prou adequat⁹⁴; inicialment es van fer càrrec de la direcció de l'oficina els advocats Sebastià Pascual Alomar i Guillem d'Espona d'Estrambasaguas. G. d'Espona, com hem vist, va assumir la Secretaria General de l'IACSI després de la mort de Jaume Maspons, i la direcció de l'Oficina Jurídica quedà en mans de Sebastià Pascual, que continuà com a director durant molts anys després de la Guerra Civil.

L'any 1915 l'IACSI va crear una altra Oficina Facultativa, assistida per tècnics (enginyers, arquitectes, perits agrònoms, etc.) per solucionar problemes específics *“que el libro consultado no puede darle quizás con la precisión que circunstancias especiales requieren y, si es necesario, practicará los trabajos que sólo están al alcance de un especialista y de un hombre de estudios”*⁹⁵. Es tractava de facilitar als propietaris un personal facultatiu per a realitzar estudis de plans d'explotació agrícola o pecuària, de construccions (habitatges, quadres, bodegues, pallers, etc.), de

---

⁹¹ *Ibidem*. Eduard Ragassol havia treballat en el bufet d'advocat de Santiago de Riba.

⁹² *RIACSI*, 4.1926.

⁹³ *RIACSI*, 10.1931.

⁹⁴ Eduard Ragassol va ser candidat del Partit Catalanista Republicà en les eleccions del 28 de juny de 1931 i en les de febrer de 1936 fou elegit diputat a Corts dins del Front d'Esquerres per Acció Catalana Republicana. Va ser sots-secretari de Justícia de la Generalitat (1937) i va lluitar en l'exèrcit republicà al front de Terol. El 1939 s'exilià i va participar en la resistència francesa. Fou empresonat pel Govern de Vichy i reclòs en un camp de càstig. El 1947 s'exilià a Mèxic, on va morir l'any 1962.

⁹⁵ *IACSI*: Mem. 1915.

corrents d'aigua subterrània, de projectes d'aprofitaments hidràulics, d'instal·lació d'indústries agrícoles i aixecament de plànols, de comptabilitat agrícola, etc. L'IACSI va buscar professionals de prestigi que posaria a disposició dels socis aquests facultatius que, al mateix temps, podrien informar i assessorar a la Junta Directiva, però que no haurien de despatxar a la seu de l'IACSI en unes hores determinades, com el personal de les altres oficines. El quadre de facultatius, molts d'ells socis de l'IACSI⁹⁶, era el següent:

TAULA 10. MEMBRES DE L'OFICINA FACULTATIVA DE L'IACSI (1916)		
Facultatius	Professió	Ocupacions
Hermenegildo Gorriá i Royán	Enginyer industrial i agrònom	Regs i salts d'aigua; maquinària hidràulica; agricultura i sericicultura.
Pere Salas i Argelaguet	Propietari	Estudis de transports; transformació i instal·lacions elèctriques per a llum i força; aixecament de plànols topogràfics i medició de terres.
Marià Faura i Sans	Sacerdot i geòleg	Estudis geològics; aigües subterrànies i minerals.
Francesc de P. Nebot i Torrens	Arquitecte	Construccions rurals.
Pere J. Girona i Trius	Perit agrícola	Comptabilitat i estadístiques rurals.
Ignasi Fages i de Climent	Propietari i publicista	Cultius herbacis de secà i regadiu. Plantejament d'explotacions agrícoles.
Joan Àngel i Genís	Enginyer industrial i perit agrícola	Arboricultura: boscos, fruiters i vinyes.
Jaume Raventós i Domènech	Enginyer	Enologia i oleicultura; anàlisis i problemes químics.
Salvador Castelló i Carreras	Avicultor	Avicultura.
Pere Màrtir Rosell i Vilar	Veterinari	Ramaderia i indústries derivades.
Josep Poch de Feliu	Enginyer agrícola	Producció de llet i indústries derivades.

Font: *RIACSI*, 20.4.1916.

Tots eren professionals que es guanyaren un prestigi i que sovint van desenvolupar la seva carrera en l'administració pública i en el camp de l'ensenyament agrari organitzat des de la Mancomunitat. Ja hem vist la trajectòria de Jaume Raventós i de Pere J. Girona. Hermenegildo Gorriá, que era enginyer agrònom i industrial, doctor en ciències exactes i en físico-químiques, llicenciat en ciències naturals i en farmàcia, mestre d'obres i agrimensor, fou professor de l'Institut Agrícola d'Alfonso XII i representant del Govern espanyol en congressos i exposicions internacionals⁹⁷. Durant molts anys va ser el director de la Granja Agrícola i Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona⁹⁸. Marià Faura fou deixeble de

⁹⁶ H. Gorriá era soci de l'IACSI des del 1890, soci de mèrit des del 1895 i membre de la junta directiva del 1901 al 1904; P. Salas, es va inscriure l'any 1920, poc abans de la seva mort (1921); F. Nebot, l'any 1915; P. J. Girona, el 1908; Ignasi Fages, soci des del 1909, va ser membre de la junta directiva del 1925 al 1929; J. Angel i J. Raventós, el 1912; S. Castelló fou soci de l'IACSI des de 1896 i memre de la junta directiva del 1917 al 1921 i, de nou a partir de 1940; J. Poch, el 1917. Només M. Faura i P. M. Rossell no foren socis de l'IACSI.

⁹⁷ Vegeu l'article necrològic publicat a la Revista de l'IACSI (20.1.1920).

⁹⁸ Quan es creà l'Escola Superior d'Agricultura, H. Gorriá ja era un envinyer agrònom retirat i massa vinculat als organismes agrícoles de l'Estat per encapçalar la nova escola i només se'l va deixar continuar com a professor, concedint-li la càtedra de complements de matemàtiques (Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*, pàg. 143-145).

Font i Sagué i professor al Seminari Conciliar, a la Universitat de Barcelona (en les especialitats de mineralogia, botànica i cristal·lografia) i també a l'Escola Superior d'Agricultura. Francesc Nebot fou tinent d'alcalde d'obres públiques de l'Ajuntament de Barcelona (1924-1926), catedràtic de l'Escola Superior d'Agricultura des de la seva creació (1912) i director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona (1923-1936 i 1940-1953). Ignasi Fages va ocupar la càtedra de Fitotècnia a l'Escola Superior d'Agricultura, va adquirir la propietat de l'antic periòdic *L'Art del Pagès* i en continuà la seva publicació durant uns anys, i va escriure algunes obres remarcables⁹⁹. També va ser president del Sindicat Agrícola de Castelló d'Empúries (1906), després Gremi Agrícola de Castelló d'Empúries, on tenia la residència i una gran finca agrícola a la qual "*dedica toda su actividad e inteligencia poderosa [...] siendo el primero entre sus trabajadores, a los que enseña lo que en la ciencia agrícola aprende*"¹⁰⁰. Joan Àngel fou professor de l'Escola Superior d'Agricultura des de la seva fundació, el 1912, fins dos anys abans de la seva mort, el 1943, quan per problemes de salut es retirà a la seva finca de Molins de Rei. També va ser director de l'Escola d'Agricultura de la Diputació de Barcelona (1930), de l'Escola d'Agricultura de la Generalitat (1931) i de l'Escola Superior d'Agricultura durant uns mesos entre 1935 i 1936. Després de la Guerra Civil, va ser Cap del Servei del Consultori Tècnic i d'Orientació Professional¹⁰¹. Salvador Castelló s'havia especialitzat en zootècnia a l'Institut d'Agronomia de Gembloux (Bèlgica) i el 1896 va fundar a Arenys de Mar, la seva localitat nadiua, la Real Escola Oficial d'Avicultura, única a Espanya¹⁰². Salvador Castelló fou nomenat Comissari Regi en el Consell Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona (substituint Modest Lleó després de la seva defunció el 1903) i vocal de la Cambra Agrícola Provincial (1929); professor d'avicultura a l'Escola Provincial d'Agricultura i després a l'Escola Superior d'Agricultura; delegat del Govern espanyol a diversos congressos internacionals, va donar conferències a diferents països d'Europa i d'Amèrica; fou el fundador de la Liga Unión de

---

⁹⁹ L'any 1917 va publicar *Las explotaciones agrícolas* (Barcelona, Ed. Ibérica): "*Versado el Sr. Fages en los conocimientos de economía agrícola que Arthur Young, Dombasle, Liebig, Haer, Gasparin y Lesteux han elevado a la categoría de ciencia, conocedor por sus viajes de numerosas explotaciones agrícolas de Francia e Italia y entre ellas de las que fundó el apóstol Solari y escudriñador como pocos de las condiciones en que se desenvuelve la agricultura en nuestro país, ha sabido formar en su libro un cuerpo de doctrina necesario a muchos y útil a todos*" (RIACSI, 1917, pàg. 41).

¹⁰⁰ *La Catalunya*, 14.5.1910.

¹⁰¹ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

¹⁰² La Granja Paraíso fou establerta en una finca que el pare de Salvador Castelló havia construït el 1867 per dedicar-la al conreu d'horta i arbres fruiters. La granja va ser fundada el 1896 sota el patronatge de la Reina regent i des del 1897 edità la revista *La Avicultura Práctica*, transformada el 1921 en *El Mundo Avícola*. El 1906 fou reconeguda oficialment pel Ministeri de Foment, més endavant començà a rebre subvencions de l'Estat i el 1924 va poder començar a oferir un ensenyament superior, el de perit avícola. Aquell mateix any va organitzar el segon Congrés Mundial d'Avicultura a Barcelona. El 1946 la finca va rebre la Gran Placa Mural dels premis Deu, en la darrera ocasió en què es va concedir des del 1911.

Avicultores de España (1917) i també vocal assessor del Sindicat Avícola de Catalunya (1918), vicepresident de la Secció Catalana de l'Asociación General de Ganaderos del Reino (1919) i membre de la junta de la Unió Catalana d'Avicultors i Cunicultors creada el maig de 1936. Des de l'any 1940 fou membre de la junta directiva de l'IACSI. Pere M. Rossell va estudiar a l'Escuela de Veterinaria de Saragossa i entrà a formar part del cos de veterinaris inspectors d'higiene pecuària. L'any 1916 va obtenir la càtedra de l'Escola d'Agricultura de Caldes de Montbui i el mateix any fou nomenat director dels Serveis de Ramaderia de la Mancomunitat. Tres anys més tard assumí la direcció dels Serveis de Patologia Animal i l'any 1931 la direcció del Parc Zoològic de Barcelona. Finalment, Josep Poch, que a més de propietari ramader era professor especialitzat en ramaderia, va substituir Pau J. Casallo com a cap del Servei de Terra Campa de la Mancomunitat i, després de les destitucions del cas Dwelshauvers, fou nomenat director de l'Escola Superior d'Agricultura en substitució de Pi i Sunyer¹⁰³.

Hi ha poques notícies de l'activitat d'aquesta Oficina Facultativa. Les trajectòries dels seus membres apunten cap a una progressiva institucionalització d'aquests serveis per part de l'administració: primer la Mancomunitat i després la Generalitat assumirien unes tasques que farien menys necessària la tasca de l'IACSI.

Un altre servei que va tenir un desenvolupament important fou l'Oficina Regional d'Assegurances, creada l'any 1918. Aquesta iniciativa tenia alguns precedents que es remunten a mitjans del segle XIX. El desembre de 1862 es creà una Societat de Sant Isidre d'assegurances mútues contra les pedregades, que aviat comptà amb uns set-cents associats. Va començar amb mala fortuna, atès que el primer any fou calamitós i els danys van superar el màxim i no es va poder fer efectiva la totalitat de la indemnització¹⁰⁴. Tot i això, al cap de dos anys va estendre l'assegurança també als efectes de les glaçades i va funcionar algun temps més¹⁰⁵. L'any 1891 es fundà una altra societat semblant en el si de l'IACSI.

L'Oficina Regional d'Assegurances fou establerta a partir de la delegació de la Caja de Seguros mutuos contra el pedrisco, que havia estat creada el 1917 per l'Asociación de Agricultores de España i que comptava amb 164 assegurats¹⁰⁶. Aquesta oficina aviat va ser la que comptava amb més pòlisses subscrites

¹⁰³ Tanmateix, el mateix any 1924 fou nomenat director de l'Escola Superior d'Agricultura i dels Serveis Tècnics Agrícoles Ramon Oliveras i Ferrer (Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*, pàg. 317).

¹⁰⁴ *RIACSI*, 3.1864.

¹⁰⁵ Jaume Maspons i Camarasa, "Agricultura", a: F. Carreras Candi (dir.), *Geografia General de Catalunya*, vol. Catalunya, Barcelona, sd., pàg. 554.

¹⁰⁶ L'acord fou confirmat el 16 d'abril de 1918 (*RIACSI*, 5.5.1918)

d'Espanya (38 % l'any 1920)¹⁰⁷, i va estendre successivament les seves operacions a assegurances per mort i inutilitat del bestiar, incendi de cases de pagès, collites, pallers, magatzems, etc., accidents de treball i responsabilitat civil, i transport terrestre i marítim de productes agrícoles i industrials, tot i que els tipus d'assegurança als quals l'oficina va dedicar principalment l'atenció foren els del transport i contra la pedregada. Només amb un 5 % de danys causats per pedregada ja es podia reclamar indemnització. Les primes eren bastant més reduïdes que les exigides per les companyies anònimes i, tot i això, gairebé sempre es va poder satisfer la totalitat de les pèrdues¹⁰⁸. L'any 1930 l'oficina comptava amb 1.447 clients i havia assegurat un capital de 5'6 milions de pessetes. Des de l'any 1918 fins al 1930 es van pagar en concepte d'indemnitzacions 1.672.785 pessetes i es van cobrar en concepte de quotes 1.468.685 pessetes¹⁰⁹. Amb motiu dels decrets de la Segona República que obligaven als patrons a assegurar els seus treballadors, l'IACSI va publicar un full divulgador de l'Oficina Regional d'Assegurances que, des dels seus inicis, va estar dirigida per Joan Rizzo i Alcoba¹¹⁰.

L'any 1928 es van crear una Oficina d'Investigació i Descobriments d'Aigües Subterrànies, sota la direcció d'Epifani de Fortuny¹¹¹; un Consultori de Malalties de les Plantes, dirigit per Joan Riba, i una Oficina Tècnica d'Enginyeria, dirigida per Josep Ignasi Mirabet i Matheu, enginyer industrial especialitzat en assumptes relacionats amb l'agricultura, que atendria consultes sobre maquinària, pressupostos d'instal·lacions, peritatges, etc¹¹².

L'any 1933 començà a funcionar una Oficina d'Estadística, amb l'objectiu de recollir, ordenar i col·leccionar dades sobre la producció agrícola catalana, preus, volums i valor de les exportacions, aranzels i tractats de comerç, fiscalitat, moviment de treball i capitals, extensió dels conflictes en el camp, etc., així com l'estudi d'aquestes dades per explicar els fenòmens econòmics relatius al sector agrari català. Segons explicava el president de l'IACSI, Santiago de Riba, feia temps que

---

¹⁰⁷ *RIACSI*, 1.1921.

¹⁰⁸ Excepcionalment l'any 1921 només es va arribar a indemnitzar el 36 % dels danys. A banda de la generalització de les pedregades arreu d'Espanya, un dels problemes fou el mal funcionament de la Mutualidad de Seguro Agropecuario, de creació oficial, amb què la caixa tenia pactat la reassegurança. Des de l'IACSI es proposava de deslligar-se d'aquest organisme burocràtic i crear una altra caixa de reassegurança.

¹⁰⁹ Dels tretze anys de funcionament, només en tres no es va satisfer el 100% de les pèrdues. Això fou possible gràcies a l'ajuda de l'Estat, atès que les quotes resultaven insuficients ("Perseverante actuación del 'Instituto', 1851-1931", *RIACSI*, núm. extraord., 5.1931, pàg. 108-109).

¹¹⁰ IACSI, *Oficina Regional d'Assegurances. Accidents del treball, pedregades, incendis, transports, bestiar*, Barcelona, Altés, 1933.

¹¹¹ Vegeu la nota biogràfica de Carles de Fortuny, baró d'Esponellà, a l'apèndix 10.

¹¹² *RIACSI*, 6.1928.

es sentia la necessitat de crear aquest servei: *“en aquest ram, hem anat sempre coixos en el nostre Institut. Moltes vegades s’han tingut de fer treballs de col·laboració o d’oposició improvisant de moment, amb un gran esforç i mitjançant l’auxili de meritíssims socis, que no hauria estat precís, i que s’hauria fet millor si hagués tingut l’Institut les dades estadístiques necessàries. Solament l’estat econòmic tan precari que durant tants anys ha sofert, ha estat la causa de no fer-se tan interessant servei”*¹¹³. Amb el creixement de l'IACSI durant els anys 1931 i 1932 va millorar el seu estat econòmic i la junta va creure arribat el moment per satisfer aquella necessitat. Per dirigir la nova oficina va nomenar Joan Riba i Ferré, que havia estat durant molts anys secretari de la FACB i també del Consell Provincial de Foment, al qual l'any 1934 va nomenar Cap dels Serveis Tècnics, un càrrec creat expressament per a ell i que exercí fins a la seva mort el 1944¹¹⁴. Els primers treballs de l'Oficina d'Estadística consistiren en la recollida, classificació i estudi de les quotes de contribució territorial a partir de la informació facilitada pels delegats de cada partit judicial que eren membres del Consell Directiu de l'IACSI. L'estudi es presentà al Govern de la Generalitat i es publicà a l'edició de la Revista de l'IACSI del mes de març de 1933.

Amb aquest afany de proporcionar el màxim de serveis als socis, l'any 1936 l'IACSI va crear una Oficina d'informació i contractació de vins per tal de millorar la situació del mercat vínic: es posava a disposició dels socis un local per conservar les mostres de vi que enviessin i un servei especial per registrar totes les seves característiques (quantitat, qualitat, graduació, procedència, preu, etc.). El nou servei s'anuncià a les pàgines de la Revista el juny de 1936, poc abans de l'inici de la Guerra Civil, de manera que no va haver-hi temps de comprovar-ne el resultat.

Fruit de la creació de tots aquests serveis en els anys 1930 hi havia un total de quinze persones treballant en les oficines de l'IACSI: Jaume Maspons (Secretari General), Guillem d'Espona (Auxiliar de Secretaria), Miquel Codina i Farré (Arxiver), Pere J. Girona (Redactor en cap de la Revista i Director del Laboratori), Sebastià Pascual i Alomar (Director de l'Oficina Jurídica), Joan Rizzo i Alcoba (Director de l'Oficina d'Assegurances), Joan Rizzo i Galofre (Auxiliar), Joan Riba i Ferré (Director de l'Oficina d'Estadística), Josep M. de Vidal de Llobatera i d'Albó (Director de

---

¹¹³ *RIACSI*, 4.1933.

¹¹⁴ Joan Riba i Ferré també havia estat secretari del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils, d'on era natural, sindicat que el seu pare va fundar i en fou vicepresident. Llicenciat en medicina, com el seu pare, va dedicar tota la seva vida a l'agricultura. Redactor de la revista *Resumen de Agricultura*, va dirigir la pàgina agrícola de *La Vanguardia* i va publicar, entre altres obres, *El salario del obrero agrícola en Cataluña* (1913). Va ser secretari de direcció dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat (1917) i el 1930 fou nomenat Cap del Servei de Silvicultura.

l'Oficina de Compravenda de finques), Antoni Pérez i López (Administrador), Josep Mañanet i Roé (Mecanògraf, encarregat de la venda de llibres), Armand Quintana i Sans (Mecanògraf, encarregat de la Biblioteca), Ramon Grau i Buirra (Conserge), Florenci Torres i Baldellou (Ordenança) i Emili Piqué i Mestres (Ordenança-Cobrador).

L'ampliació dels serveis de l'IACSI va fer necessari canviar i millorar les dependències del local social de l'IACSI, també "*per fer l'estada més còmoda i agradable als socis*"¹¹⁵. El local de l'IACSI, a més, havia acollit altres associacions: l'any 1894 ja habilità una sala per cedir-la a l'Associació d'Enginyers Industrials; l'any següent es convertí també en la seu de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya, presidida per Josep Zulueta (que l'any 1899 entraria a la junta directiva de l'IACSI¹¹⁶); la Cambra Agrícola de Catalunya, creada l'any 1891, i la Federació Agrícola Catalano-Balear, creada l'any 1899, van tenir sempre la seu al local de l'IACSI. La Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent, Congost i Besòs (1911) també va fixar el domicili a la seu de l'IACSI¹¹⁷; quan es fundà la Unió de Vinyaters, també fou acollida al local de l'Institut, i l'any 1913 s'acordà admetre el Sindicat Agrícola Unió de Propietaris de Granges Lleteres de la província de Barcelona¹¹⁸. L'any 1917 la seu de l'IACSI era, al mateix temps, el domicili social de la FACB, de la UVC, de l'Associació d'Amics de la Festa de l'Arbre, de la societat per al Foment del cavall espanyol de tir lleuger i de la Cambra Agrícola de Catalunya, entre altres entitats¹¹⁹. Un any després es constituí el Sindicat Agrícola de Catalunya, "*formado por los más prestigiosos productores avícolas españoles*"¹²⁰, en un acte que va tenir lloc a la seu de l'IACSI, que seria el domicili social de la nova associació. El 1925, el president de l'IACSI, baró d'Esponellà, deia que "*el domicilio del Instituto, como verdadero hogar de la agricultura catalana está abierto para todo el mundo y en él se reúnen no sólo la citada Federación [Agrícola Catalano-Balear], sino la Cámara*

---

¹¹⁵ R. Ribas, "Tu, pagès...!".

¹¹⁶ Vegeu l'apartat 1.4. Sobre J. Zulueta, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

¹¹⁷ Vegeu l'apartat 7.2.3.

¹¹⁸ *RIACSI*, 20.7.1913.

¹¹⁹ L. P. R., "Una visita a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro", *CP1917*, pàg. 58.

¹²⁰ *RIACSI*, 20.5.1918. La primera junta directiva del Sindicat Avícola de Catalunya estava formada per Ignasi Girona (president), Hermenegildo Gorría (vicepresident), Josep M. Guillén-García (secretari), Josep Abelló (tresorer), Alejandro Díaz (comptable), i August Viñamata, Mercè Feliu de Riu i el marquès d'Alòs (vocals), i Víctor Clarió, Salvador Castelló, Gaietà López i Josep M. Valls (vocals assessors).

*Provincial agrícola, la Asociación de Ganaderos y todas aquellas sociedades agrícolas o similares que lo solicitan*¹²¹.

Inicialment, l'IACSI va tenir la seu al carrer Nou de la Rambla, en una casa propietat de Ramon Martí per la que pagava 7.200 rals anuals de lloguer. L'any 1856 es va llogar per 18.000 rals la casa que molts anys després esdevindria el seu local en propietat, el palau Fivaller, un edifici del segle XVI situat a la plaça de Sant Josep Oriol¹²². L'ocupà fins al 1875, en què la propietària d'aleshores, Mercè de Fivaller, marquesa de Paredes i de Lapilla, el reclamà per viure-hi amb el seu espòs, Gabino de Martorell. Durant mig any l'IACSI va establir el domicili social a la casa del Marquès de la Torre del carrer del Dormitori de Sant Francesc, fins que el 20 de juny de 1876 va llogar la casa de la comtessa de Foxà al carrer de Santa Anna. Finalment, l'any 1886 es traslladà a la casa número 21 del carrer de la Portaferrixa, propietat de Manuel de Picó, que ja no abandonà fins a la compra del palau Fivaller el 25 de febrer de 1932.

El desenvolupament dels serveis i l'augment d'activitat social, van portar a efectuar diverses reformes: el 1922 es portà a terme la restauració del saló de la junta directiva i l'habilitació d'una dependència per a café, entre altres millores "*que cambiarán absolutamente el aspecto de la parte central y delantera del local*"¹²³, i l'any 1927 es portà a terme l'ampliació del local, tot aprofitant l'avinentsa d'estar vacant el pis principal de la casa veïna, i l'IACSI hi instal·là l'Oficina Jurídica. Però aquesta ampliació ja es contemplava aleshores com una solució provisional.

L'adquisició d'un local propi era una vella aspiració dels dirigents de l'IACSI: "*el deseo de poseer edificio propio para el Instituto era ya antiguo en el historial de la entidad. Fueron muchas las Juntas directivas que realizaron gestiones muy acertadas encaminadas a la satisfacción de aquellos deseos y jamás pudieron llegar a ver realizados*"¹²⁴. L'any 1923, el recent elegit president Carles de Fortuny va fer un discurs amb motiu de la festivitat de Sant Isidre en què hi aludí com un dels objectius de la seva presidència:

¹²¹ *RIACSI*, 3.1925. L'any 1927 es creà a Barcelona, amb seu a l'IACSI, l'Associació Agropecuària de la Conca Hidrogràfica de l'Ebre, i el 1935 s'acordà també la domiciliació en el local de l'IACSI de l'Associació de Viveristes d'Espanya (*RIACSI*, 8.1935).

¹²² Vegeu Ramon Alibech, *Las casas señoriales de Barcelona*, Barcelona, Librería Dalmau, 1944, pàg. 79-83.

¹²³ *RIACSI*, 8.1922. Segons s'explicava, "*la Junta Directiva, confiando la dirección de las obras al Vocal Conservador don Félix Fages, no ha vacilado en imponerse cargos de tanta cuantía ante el incremento que van tomando todos los servicios del Instituto*".

¹²⁴ Barón de Esponellá, "Don Jaime de Riba y de España", *CP1942*, pàg. 52.

“Terminó ofreciendo trabajar, desde el elevado sitio que ocupa, en beneficio de los intereses agrícolas y esperando que algún día podrá ver realizado lo que tantas veces ha visto ya en sueños, es decir, levantarse en una amplia vía de la capital de Cataluña un hermoso palacio propio del Instituto de San Isidro, en el cual puedan cobijarse y trabajar juntos cuantos viven y sienten la agricultura patria”¹²⁵.

Les gestions de l'adquisició del palau Fivaller al duc d'Almenara Alta foren portades a terme pel Baró d'Esponellà l'any 1930, però la proclamació de la Segona República va fer aplaçar-ne la compra fins dos anys després, ja sota la presidència de Santiago de Riba per defunció del Baró¹²⁶. La compra del Palau va costar 230.000 pessetes, que es portà a terme per mitjà d'una emissió d'obligacions de mig milió de pessetes que van cobrir els mateixos socis de l'IACSI, suficients per cobrir, a més de l'adquisició de l'immoble, les obres de restauració i l'adquisició del mobiliari adequat¹²⁷.

Naturalment, disposar d'un local social adequat era fonamental per fer més estretes les relacions entre els socis, es a dir reforçar la sociabilitat. Des del començament del segle XX també es van reemprendre algunes iniciatives, com ara les anomenades “converses agrícoles” que s'havien portat a terme durant els anys 1890: aquestes reunions es tornaren a celebrar periòdicament al local de l'IACSI des del 1908, de manera que “se va creando y formando un criterio claro y sólido sobre los diversos problemas candentes que la realidad nos pueda presentar”¹²⁸. Aquest grup de socis (“la penya dels dimarts”) es reunien tots els dimarts a primera hora de la tarda, “comentant, tot prenent cafè, els fets d'actualitat que atanyen a la pagesia, plantejant problemes que se someten a la deliberació de la Junta directiva”¹²⁹. Els dimarts era “el dia clàssic de l'Institut”: era el dia de la setmana que es reunia la junta directiva, també era el dia que es celebraven les reunions de la FACB (el primer dimarts de cada mes), i que es reunien per treballar les ponències nomenades per a l'estudi de temes específics... Segons Carles de Fortuny, aleshores president de la FACB, “els dimarts tots els socis, i els qui no en són, saben que trobaran units en

---

¹²⁵ RIACSI, 3.1923.

¹²⁶ Vegeu les notes biogràfiques a l'apèndix 10.

¹²⁷ Sebastià de Pascual Alomar, “Un cuarto de siglo en nuestra casa”, CP1958. La primera junta general d'obligacionistes es celebrà el 12 de març de 1932, en la qual es nomenà una comissió directiva formada per Santiago de Riba (president), del comte de la Vall de Canet (vicepresident), Joan Farnés (tresorer), el marquès de Monsolís (vocal) i Pere Joan Girona (vocal).

¹²⁸ RIACSI, 20.9.1908.

¹²⁹ R. Ribas i Ribot, “Tu, pagès...!”, CP1923, pàg. 73.

el local de l'Institut tots els capdevaners del moviment agrícola per consultar llurs dubtes o comunicar amb ells llurs experiències¹³⁰. I afegia:

“Dintre de lo clàssic del dimarts hi ha la penya i en la penya els més entusiastes de l'Institut. Els germans Raventós, En Jansana, En Fages, En Ramón Ribas, En Vidal de Llobatera, En Pere Girona, En Vidal i Barraquer, En Leonci Soler i March, En Joan Riba, En Maspons i Camarasa i l'actual President de la Casa, En Ignaci Girona. Allí es comenta la nova de la setmana, algun cop es teoritza per lo serio sobre algun punt científic, es mostren experiències fetes i s'acaba per contar algun acudit¹³¹.”

En els anys 1890 també s'intentaren altres iniciatives per dinamitzar l'entitat, com ara dividir els socis per seccions, tal com s'havia fet per als socis residents l'any 1864. “Ab lo desitx de renovar una antiga costúm¹³²”, el 1894 es llançà la proposta de crear onze seccions, que per tal d'agilitzar la tramitació dels afers el 1898 es van refondre en set: 1. Aranzels, cadastre i impostos 2. Legislació agrícola; 3. Conreus generals; 4. Viticultura i olivicultura; 5. Ramaderia i boscos; 6. Aigua, regs i sanejaments, i 7. Indústries agrícoles. Inicialment també hi havia una secció de Foment general de l'agricultura, una d'Aranzels (separada de Cadastre i impostos), una de Boscos i indústries derivades, una de Cria de bestiar, una d'Assumptes generals i una Comissió de propaganda de l'IACSI, mentre que no hi havia una secció dedicada específicament a les indústries agrícoles. Però tot sembla indicar que aquesta organització tampoc va tenir gaire efectivitat. Sabem que l'any 1919 es crearen dues agrupacions com a noves seccions de l'IACSI: una de ramaderia, dirigida per Josep Zulueta, i una altra de producció forestal, dirigida per Manuel Raventós¹³³, fet que indica que l'antiga divisió per seccions havia deixat de ser operativa.

Durant el primer terç del segle XX, la iniciativa més efectiva per tal de dinamitzar la seva activitat fou, sens dubte, la creació de serveis pràctics per als socis. Era el que aleshores feien moltes altres associacions agràries, transformades en sindicats i cooperatives. El mateix Institut s'acollí l'any 1917 a la llei de sindicats agrícoles:

“El Instituto —afirmava el president, Ignasi Girona, en la junta general del gener de 1917— siente grandes deseos de ensanchar su esfera de

¹³⁰ Carles de Fortuny, “Els dimarts de l'Institut”, *RIACSI*, núm. Extra. 1921, pàg. 51.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *La Pagesia*, segona quinzena de novembre 1894.

¹³³ IACSI: Mem. 1919.

*acción, de prestar nuevos servicios a sus asociados, quiere establecer aquí instituciones complementarias a sus fines y no hay duda que si logra la consideración de Sindicato Agrícola Oficial, podrá realizarlo todo con mayor desembarazo*¹³⁴.

En un moment en què les formes de sociabilitat tradicional estaven en crisi, els dirigents de l'IACSI també s'adonaren de *“la gran conveniencia de intensificar los servicios de todas clases relacionados con las necesidades de los agricultores”*¹³⁵. La solució es trobà en la creació d'oficines especialitzades, amb les quals s'oferien determinats avantatges gratuïtament als socis, en la major part de casos, i amb una petita retribució als que no ho eren. D'aquesta manera es creaven vinculacions més estretes dels socis amb l'entitat i, des d'un punt de vista pràctic, es justificava millor la seva adhesió. En la memòria de l'any 1919, el Secretari general afirmava que amb els serveis que s'havien anat creant *“se multiplica la vida en esta casa, se intensifica especializándose”* i alguns fins i tot hi atribuïen el *“major esplendor que ha viscut l'IACSI en sa llarga i brillant història, essent cada dia més intens el seu treball, seguint el corrent dels temps”* i s'oferien als pagesos perquè també hi acudissin i, d'aquesta manera, també es vincuessin a l'IACSI¹³⁶.

Tanmateix, el desenvolupament dels serveis de l'IACSI no s'ha de confondre amb l'acció cooperativa que van portar a terme altres associacions similars, com ara l'Asociación de Labradores de Zaragoza, que també estava en mans de grans propietaris¹³⁷. Aquesta entitat va consolidar-se en el primer terç del segle XX gràcies a la seva funció empresarial i cooperativa, mentre que en el cas de l'IACSI l'establiment dels serveis als socis no va alterar la seva configuració elitista, hereva del segle XIX. D'altra banda, la iniciativa de l'IACSI en aquest terreny va coincidir amb un nou protagonisme dels poders públics en l'oferta d'aquests serveis. A partir de la crisi agrària finisecular la intervenció dels governs en l'activitat agrària, en un grau molt superior al que s'havia portat a terme en el segle XIX, fou un fenomen generalitzat a Europa¹³⁸. A Catalunya, la Diputació de Barcelona i després la Mancomunitat van adquirir un compromís cada vegada més important en

---

¹³⁴ RIACSI, 20.1.1917.

¹³⁵ RIACSI, 5.1921.

¹³⁶ R. Ribas, “Tu, pagès...!”.

¹³⁷ Gloria Sanz, “La Asociación de Labradores de Zaragoza (1900-1930)”, *Historia Agraria*, 25, 2001, pàg. 157-196.

¹³⁸ Niek Koning, *The failure of agrarian capitalism. Agrarian politics in the United Kingdom, Germany, the Netherlands and the USA 1846-1919*, London – New York, Routledge, 1994; Ramon Garrabou, “Crecimiento agrario, atraso y marco institucional”, a: J. Pujol [et al.], *El pozo de todos los males...*, pàg. 215-243.

l'ensenyament i difusió de coneixements tècnics agraris¹³⁹, i aquest protagonisme va anar en detriment de l'IACSI, que era l'entitat que l'havia ostentat durant la segona meitat del segle XIX, fent-li perdre aquell caràcter avantguardista en la modernització agrària:

“Quan neix l'Escola d'Agricultura de la Diputació i la Mancomunitat munta al voltant d'ella una màquina de serveis agrícoles de gran estil, l'Institut no va saber veure que li eren presos de les mans els pretextos o motius que van fer el seu prestigi durant del segle XIX i no va cercar o no va trobar el derivatiu que fos susceptible de posar-lo al dia, com ho feren els homes que l'any 1851 crearen la noble institució, i mantenint-se en l'encaix habitual el seu ritme havia de quedar endarrerit i l'esperit que el guiava completament passat de moda”¹⁴⁰.

Els dirigents de l'IACSI n'eren conscients. L'any 1921, un dels membres de la seva junta reflexionava sobre “L'actual i el futur Institut” admetent les diferències amb el dels primers temps:

“Si de molts anys ençà la instrucció orgànica agrícola vingué quasi vinculada en les aules de l'Institut, avui dia pot aquest considerar-se'n deseixit de tal obligació, en el sentit concret d'aquella paraula, funcionant en la nostra ciutat una Escola Superior d'Agricultura, creada i sostinguda per la Mancomunitat de Catalunya, qui cuida amb tota munificència i seny de l'organització i espandiment de tan notable fundació. Aquesta particularitat, permet a l'Institut concentrar més sos mitjans d'acció envers la vida social no distraient-la en altres caires que, amb tot i ésser molt fructífers i lloables, no mereixen una duradera duplicitat”¹⁴¹.

Hem vist com, en efecte, molts dels tècnics que treballaven en qüestions agràries a l'IACSI van passar a desenvolupar la seva tasca professional en l'Escola Superior d'Agricultura i en els Serveis Tècnics de la Mancomunitat. En la fundació i en el funcionament d'aquestes institucions l'IACSI hi va tenir un paper remarcable, fins al punt de considerar l'Escola Superior d'Agricultura com “una fillola, una concreció d'ideals sentits i conseqüència de treballs fets per la gent d'aquesta casa”:

“Cal recordar, a l'efecte, com, el llavors vocal de la Junta Directiva, Don Anton Jansana, i avui dia vice-president de l'Institut que ocupava en 1911 la presidència de la comissió de Foment de la Diputació de Barcelona, fou cridat per l'eximi President n'Enric Prat de la Riba, per a encarregar-li

¹³⁹ Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*; vegeu també Emili Giralt, “L'agricultura”, pàg. 192 i ss.

¹⁴⁰ A. Galí, *Història de les Institucions...*, pàg. 176.

¹⁴¹ Ramon Ribas, “L'actual i el futur Institut”, *RIACSI*, extra. 1921, pàg. 43.

l'estudi de les bases conduentes a la creació d'una Escola Superior d'Agricultura; com els primers tècnics que ajudaren a aquelles dignes personalitats en els minuciosos treballs de confecció de les bases, foren, primerament, Don Francesc Novellas, i Don Pere J. Girona, socis tots dos de l'Institut i vocal Bibliotecari de la Junta Directiva, poc després, el segon, i, més tard, Don Ermengol Gorría, soci de mèrit del propi Institut, i com, en el primer Patronat, a qui la Diputació encarregà la suprema direcció de l'Escola en els difícils moments de la seva implantació, hi figuraren bon nombre de persones de la plana major de l'Institut, com D. Manuel Raventós, ex-president de l'Institut i elegit president del propi Patronat; Don Antón Jansana, amb el càrrec de Secretari, Don Ignasi Girona, ex-president, llavors, de l'Institut i després altre cop president, i Don Francesc Alegre i Don Manuel Marquès; com en Patronats nomenats posteriorment hi figuraren també altres dignes socis de l'Institut, com són Don Joan Parellada Naveran i l'Excm. Sr. Marquès de Camps, ex-president de l'Institut, i Don Josep Zulueta; com posteriorment, el nomenament del primer Director no-patró de la pròpia Escola recaigué en altre soci de l'Institut, Don Josep Mª Valls; i com entre el professorat de la mateixa hi figuren o hi ha figurat socis adictes de tanta representació en aquesta casa, com Don Francesc Novellas, Don Ermengol Gorría, soci de mèrit; Don Pere Girona, actual Director de la Biblioteca; Don Francesc de P. Nebot, Don Pere M. Rossell, Don Jaume Nonell, Don Cassimir Brugués, soci cooperador; i Don Joan Angel Genís i Don Vicents Nubiola, vocals aquests últims de l'actual Junta Directiva. I en fi, cal fer esment, que en altre organisme paralel fundat per la Mancomunitat, els Serveis Tècnics d'Agricultura, hi figuren dignament funcionaris molt estimats i aplevats a l'Institut, com el propi Director, Don Jaume Raventós, soci de mèrit i Director durant molts anys del Laboratori de l'Institut, Don August Matons, Don Josep Poch de Feliu, Don Erasme Mª Imbert i Don Joan Salom¹⁴².

Amb l'existència d'aquestes institucions públiques, l'IACSI va perdre el caràcter d'entitat cultural i propulsora del progrés agrícola que l'havia caracteritzat durant el segle XIX¹⁴³. Però amb aquesta "pèrdua" l'IACSI no es buidà pas de contingut, perquè hi havia altres qüestions que preocupaven els propietaris catalans i on l'IACSI va passar a concentrar els seus esforços. Fou, per sobre de tot, la conflictivitat social que, amb una intensitat creixent, es produí en el camp català en el primer terç del segle XX, la que es convertí en la preocupació principal dels seus dirigents. La qüestió social agrària va esdevenir, al mateix temps, l'element que més va enfortir i va dinamitzar la vida de l'entitat en aquests anys del començament del segle XX. A partir dels anys 1920 i sobretot amb l'adveniment de la Segona

---

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Vegeu Montserrat Caminal, "Activitats agronòmiques de l'IACSI per a la regeneració de l'agricultura catalana del vuitcents", *RIACSI*, núm. extra, 140 aniversari, 1992, pàg. 17-28; vegeu també Emili Giralt, "L'agricultura", pàg. 202-205.

República la funció essencial de l'IACSI fou la defensa dels interessos patronals i el bloqueig de qualsevol intent de reforma de les estructures agràries. En la memòria de l'any 1931, Jaume Maspons explicava que *“si les Oficines de l'Institut havien desenrotllat durant els darrers anys una activitat cada vegada creixent, durant 1931 aquesta activitat podríem dir que s'ha convertit en febrosa a causa de la multiplicitat de tasques a què ha calgut dedicar-se en l'organització de la defensa de la propietat rural ten seriosament amenaçada”*. El moviment de socis és un bon indicador d'aquesta evolució, tal com veurem a continuació.

4.2. La implantació social de l'IACSI (1901-1936)

L'estudi de la implantació social de l'IACSI durant el segle XIX tenia l'inconvenient de la falta de dades. El fet de no conservar-se la documentació interna de l'entitat abans de 1936, no deixava altra alternativa que haver d'utilitzar les dades molt fragmentàries que anaven apareixent a la Revista de l'IACSI i reconstruir, a partir d'aquesta base tan feble, l'evolució i la caracterització dels associats¹⁴⁴. Per als anys posteriors, disposem de relacions nominals de tots els socis i el creuament d'aquesta informació amb altres fonts ens permet anar molt més enllà, tant respecte a l'evolució del nombre de socis, de les diferents categories, de la localització geogràfica dels corresponsals i, a un nivell més qualitatiu, en relació a la tipologia dels seus membres a nivell socioeconòmic, polític i en relació amb el control del poder local.

Fins als primers anys 1920, el nombre de socis va mantenir l'estancament iniciat en els anys 1860, després de l'efervescència dels anys que seguiren a la fundació de l'IACSI. Els anys 1930, en canvi, marcarien l'etapa de màxima mobilització social, fins i tot superior a la que havia viscut en els anys que seguiren a la seva fundació. Com en aquell moment, la situació social i política va posar els propietaris en una tessitura d'haver de definir la seva posició social. En els anys 1930, però, la crisi social era tan forta que l'IACSI va poder arrencar un gran nombre de petits propietaris que fins aleshores difícilment s'havien pogut sentir identificats per una associació promoguda i dirigida pels grans hisendats catalans, molts dels quals eren membres de la vella aristocràcia. Fou en aquests anys de la Segona República que l'IACSI assolí el major nombre de socis de la seva història, si bé des de la pròpia entitat es considerava que *“este corto lapso de tiempo es sólo un paréntesis en la*

¹⁴⁴ Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979, pàg. 130.

*historia secular de la Institución, abierto con motivo del advenimiento de la República y cerrado en el mismo instante de la entrada en Barcelona de las tropas Nacionales*¹⁴⁵.

Respecte al nombre de socis el canvi de segle no va suposar cap discontinuïtat en l'evolució de l'IACSI; tanmateix, a l'hora de referir-nos a la seva implantació hem de tenir en compte la proliferació d'associacions agràries locals i comarcals que es produí a partir dels anys de la crisi finisecular i que marca un tret diferencial. Durant la segona meitat del XIX, la implantació de l'IACSI a les comarques catalanes s'havia establert per mitjà de les subdelegacions; però a partir del canvi de segle aquestes van desaparèixer o van deixar de tenir activitat. En el primer terç del segle XX, aquesta forma de vertebrar-se en el territori fou substituïda per les associacions que s'adheriren a l'IACSI com a socis corresponsals o, més tard, com a socis corporatius. Hem d'afegir-hi encara totes aquelles entitats agrícoles que, sense vinculació formal amb l'IACSI, giraven dintre de la seva òrbita d'influència, com succeí, per exemple, amb moltes associacions que formaven part de la FACB. Amb la particularitat que la major part d'aquestes associacions tenien un caràcter mixt, és a dir, aglutinaven tant a propietaris com a petits pagesos: d'aquesta manera, el que no havia aconseguit l'IACSI durant el segle XIX, això és, vincular amb un sentit corporatiu totes les classes agrícoles, ho podia assolir indirectament a través del control i el patronatge d'aquestes entitats. A l'inici del segle XX, els dirigents de l'Institut eren ben conscients d'aquesta possibilitat de futur, tal com expressava proverbialment el seu Secretari General en la memòria de l'any 1900:

“Los laureles que el porvenir reserva al Instituto son, si cabe, mucho mayores y más importantes que los que hasta hoy ha podido alcanzar. El Instituto es en el solar agrícola de la tierra catalana, frondosa y exuberante encina que durante muchos años ha rendido mucho y valioso fruto y que en diversas circunstancias ha visto desgajarse de su tronco grandes é importantes ramas, con la circunstancia de que esto sólo ha servido de poda para estimular la circulación de su savia y hacer cada día á esta encina más frondosa y exuberante. Estas ramas desgajadas y este abundante fruto, al caer sobre el suelo agrícola de Cataluña, han dado origen á la fundación de las numerosas Sociedades agrícolas que hoy constituyen la Federación Agrícola Catalana. Esas Sociedades no han sido pérdidas para el Instituto, porque siempre que han sentido una necesidad, han necesitado un apoyo ó han deseado saber algo, han acudido cual hijas cariñosas á la casa payral de la Pagesía catalana, al Instituto, reconociendo así como si éste fuera realmente un centro directivo, el cerebro de la Agricultura de nuestro Principado. Y este es el

---

¹⁴⁵ Arxiu de l'IACSI: Llibre d'Actes de la Junta Directiva de l'IACSI: acta de la reunió de 22.1.1941.

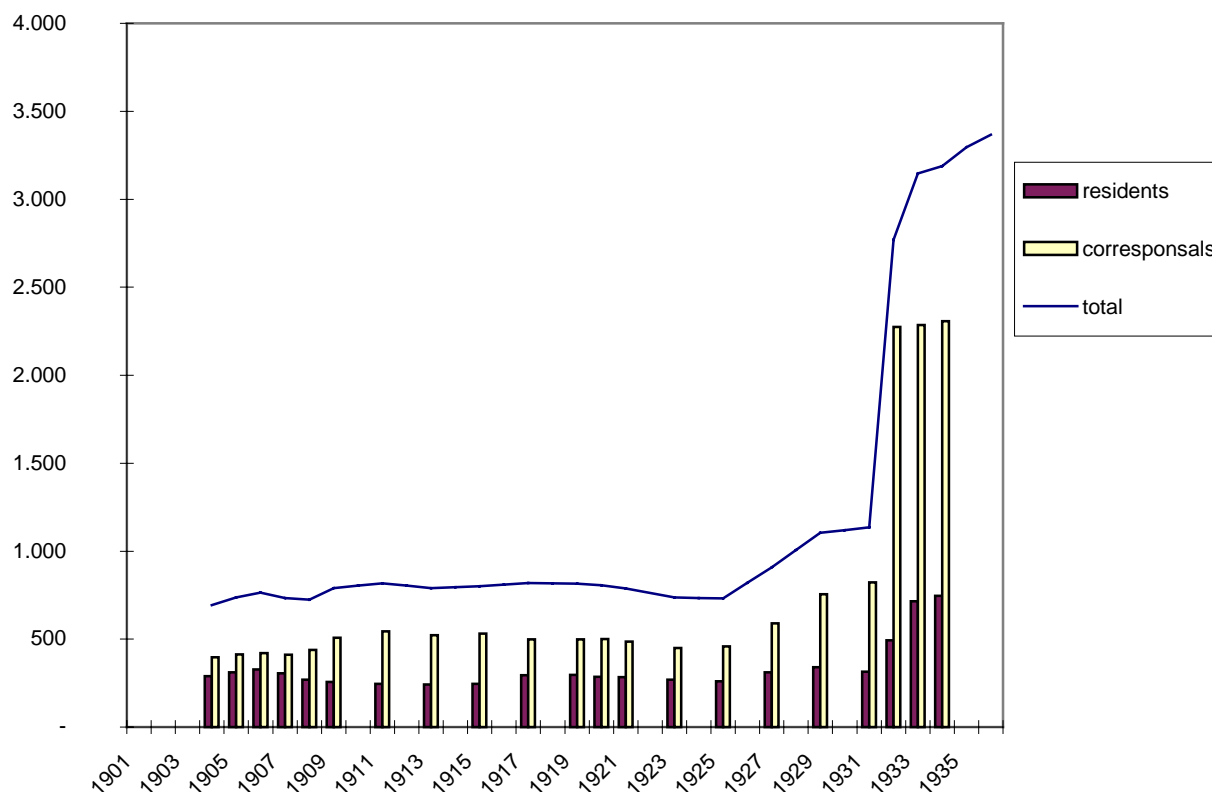

porvenir del Instituto, provenir que ya alcanzamos en Cataluña y que ya alborea en el resto de España y aún en el extranjero”.

4.2.1. El moviment de socis: de l'estancament a l'auge dels anys trenta

La font principal per a reconstruir la implantació de l'IACSI durant el primer terç del segle XX són els anuaris, que es publicaren des de 1905 a 1933 i en els quals figurava la relació de socis de l'entitat i la seva localitat de residència. Els recomptes efectuats a partir d'aquesta font, ens permeten reconstruir l'evolució dels socis de l'entitat en aquest període, la qual —tot i la discontinuïtat que suposa el seu caràcter bianual a partir de 1909— queda expressada en el següent gràfic:

GRÀFIC 1. IACSI: EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE SOCIS (1901-1936)

Com es pot veure en el gràfic 1, la nota més destacable és el llarg període d'estancament que s'observa fins a mitjans dels anys vint, en un nivell d'afiliació dels més baixos de tota la història de l'IACSI. Després s'inicià una nova etapa de mobilització que recorda els primers anys de l'Institut, en què s'arribà a superar els dos mil socis.

A partir dels 107 socis fundadors, el nombre de socis va créixer en una primera etapa molt ràpidament: només set mesos després de la fundació, al final de 1851, ja eren el doble (96 residents i 121 corresponsals)¹⁴⁶; al cap de mig any eren 102 residents i 213 corresponsals¹⁴⁷, que s'organitzaven ja en subdelegacions; el 1853 entre residents i corresponsals ja passaven de setcents¹⁴⁸, i el 1854 l'IACSI ja superava el miler de socis¹⁴⁹. Segons M. Caminal, la primera fase de gran eufòria i augment de socis culminà el 1856, amb un ingrés de 470 corresponsals, i l'any 1858 l'Institut havia arribat a la xifra de 2.032 socis. La fase d'estancament començaria pocs anys més tard, a l'inici de la dècada següent: l'any 1864 el Secretari General, Andreu de Ferran, ja es queixava que el nombre de socis havia quedat estacionari i el 1866 constatava “*en los años últimos cierta disminución en el número de socios si bien paulatina, comparada con los años anteriores*”¹⁵⁰.

A partir d'aquest any ja no es pot reconstruir l'evolució dels socis, atès que en la Revista de l'IACSI deixen d'aparèixer mensualment les altes de socis¹⁵¹ fins al 1904, en què es publica un número extraordinari de la Revista amb motiu de la visita del Rei Alfons XIII en què hi consta la “*Junta Directiva, Consejo de la Dirección, Socios Residentes, Delegación permanente en Madrid y Socios Delegados que constituían el Instituto el día 17 de Abril de 1904*”. L'any 1904 aquest nombre havia quedat reduït a una tercera part¹⁵²; per tant, la crisi agrària del final del segle i el protagonisme de l'IACSI en la lluita contra la fil·loxera no haurien suposat una recuperació del nivell de socis de la primera etapa¹⁵³.

Si comparem les xifres del primer anuari (1905) i dels anys 1923 i 1925 podria semblar que res no ha canviat en aquests vint anys. I en canvi no sols havia canviat

---

¹⁴⁶ Memòria presentada a la primera junta general ordinària: 19.12.1851.

¹⁴⁷ Memòria presentada a la segona junta general ordinària: 1.5.1852. Segons aquesta memòria, però, el nombre de corresponsals a la final de l'any anterior era tan sols de 78 i des d'aleshores s'havien admès un total d'11 socis residents.

¹⁴⁸ Junta general de 18.5.1853.

¹⁴⁹ En l'acta de la junta general del 16.5.1854 es feia constar “*que el número de socios asciende á la respetable cifra de 1.158 entre residentes, de mérito y correpondsiales*”.

¹⁵⁰ Citat a M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 132.

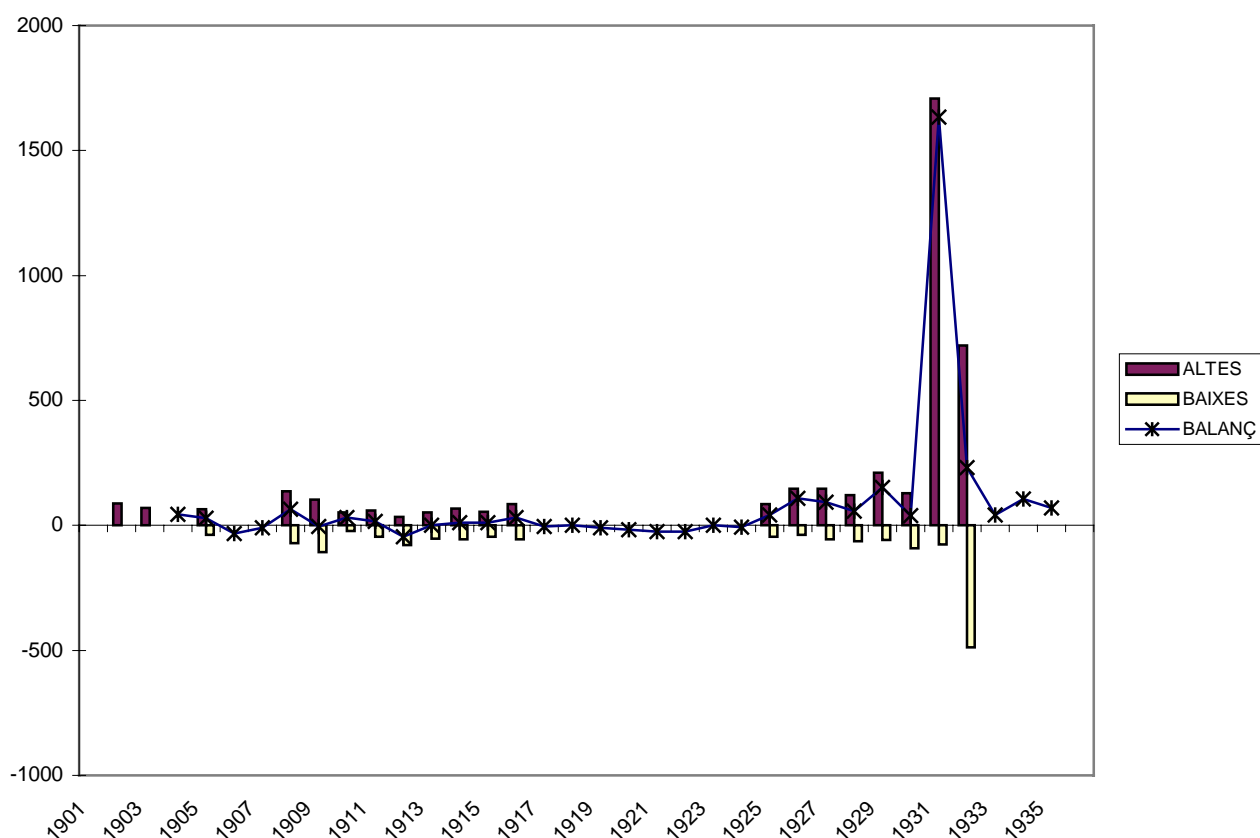
¹⁵¹ La Revista de l'IACSI només dona la relació dels socis inscrits a la segona meitat del 1852, l'octubre-novembre del 1854, part del 1855 i dels anys 1856-1864. A partir d'aquestes dades reconstrueix la implantació de l'IACSI durant aquests tretze anys, tot i que no pot conèixer el nombre de baixes fora de les notícies de defuncions; però, tal com afirma M. Caminal, és molt probable que el nombre de baixes no comencés a ser important fins al 1864-65 (*L'Institut Agrícola...*, pàg. 130-131).

¹⁵² Segons M. Caminal, 682 socis; segons el recompte que he fet jo, 693, als quals encara caldria afegir els socis agregats i auxiliars (13 segons l'anuari de 1905), que no consten en la relació de socis de 1904, fet que elevaria el nombre de socis a uns setcents.

¹⁵³ Vegeu els apartats 1.2. i 1.3.

la situació de l'agricultura i del país en general, sinó que el mateix IACSI havia fet esforços per adaptar-se a aquests canvis i revigoritzar l'activitat amb la incorporació de nous serveis als socis i, l'any 1917, constituint-se com a sindicat agrícola per tal revigoritzar la seva activitat. Aquest intent no es va traduir en un augment perceptible dels associats i tampoc sembla que capitalitzés la reacció dels propietaris a les convulsions que van afectar el camp català durant el trienni bolxevic, perquè —com es veu en el gràfic següent— des de 1917 s'observa inclús una certa tendència a la baixa que no es recupera fins pràcticament l'any 1925.

GRÀFIC 2. IACSI: ALTES I BAIXES DE SOCIS (1901-1936)

Aquesta recuperació dels anys vint s'ha d'atribuir a l'estratègia defensiva que adoptà l'IACSI enfront de la qüestió social i els intents de reformes legals per part de l'Estat: “*es muy triste pensar* —presagiava el Secretari en la memòria de 1925— *que desgraciadas circunstancias impondrán la entrada en la Casa madre a los que han creído poder vivir apartados de ella*”. I en la memòria de l'any següent ho ratificava:

“Se preparaba la turbonada que ha descargado y que sin cesar ha tenido en continúa zozobra al agricultor; y como quiera que aparece cada día más cargado el horizonte, el agricultor se cobija en esta Casa en donde encuentra alivio y consuelo; no vienen por millares, como sería lógico y práctico, nuestros compañeros de infortunio, pero el reconocimiento de la necesidad de fortalecer activamente el Instituto es bien manifiesto”.

Després de la Primera Guerra Mundial, a diferents països europeus s’havien portat a terme reformes agràries per tal de difondre la propietat de la terra entre la pagesia¹⁵⁴. A Espanya, la influència d’aquests processos entroncava amb el reformisme social catòlic i el discurs regeneracionista, que van tenir una influència duradera¹⁵⁵. Durant els anys vint, i malgrat el cop d’Estat del general Primo de Rivera, es van promoure diverses iniciatives legislatives de reforma de les estructures agràries, que foren sistemàticament bloquejades per l’IACSI i altres associacions de propietaris rurals. L’any 1922, amb motiu d’una informació oberta per l’Institut de Reformes Socials sobre la qüestió de la rabassa morta, l’IACSI s’afanyà a encarregar una ponència: Josep M. Boix i Raspall, Antoni Jansana i Pere J. Girona van elaborar un estudi econòmic i jurídic del contracte, amb l’objectiu d’impedir qualsevol canvi legislatiu¹⁵⁶. L’estratègia de la recent creada Unió de Rabassaires era, precisament, la de pressionar al Directori Militar per aconseguir canvis legislatius favorables a les seves aspiracions¹⁵⁷.

L’any 1926 la promulgació de la llei de redempció de foros va fer témer que a Catalunya també es produïssin canvis efectius en el règim de la propietat agrària. Precisament el primer de juny d’aquell any, dues Reials Ordres del Ministeri de Treball, Comerç i Indústria havien anunciat la preparació d’una llei sobre el règim de la propietat de la terra laborable i diferents reformes referents als contractes d’arrendaments, subarrendaments i parceria. L’IACSI va reaccionar ràpidament proclamant, una vegada més, que *“no se siente en esta región necesidad alguna de alterar el régimen jurídico de la propiedad ni tampoco el contractual, muy al contrario, son temidas cuantas innovaciones que, por imposición de la ley, se vienen anunciando de unos años a esta parte”*¹⁵⁸ i advertint contra qualsevol iniciativa

---

¹⁵⁴ Juan Díaz del Moral *Las Reformas Agrarias Europeas de la Posguerra, 1918-1929*, Madrid, 1967.

¹⁵⁵ Ricardo Robledo, *Economistas y reformadores españoles: la cuestión agraria (1760-1935)*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1993, pàg. 106 i ss.

¹⁵⁶ Les conclusions de la ponència foren publicades en el llibre *La rabassa morta en Cataluña. Su extensión, sus conflictos, su solución*, Barcelona, Imprenta de Bayer Hermanos y Comp^a, 1923.

¹⁵⁷ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, pàg. 301 i ss.

¹⁵⁸ *RIACSI*, 10.1926.

uniformitzadora que no tingués en compte els caràcters originals de l'agricultura catalana.

Cap al final d'aquell any, el President de l'IACSI, Carles de Fortuny, constatava amb satisfacció

“que és evident que el país agricultor ha volgut premiar els nostres esforços venint decididament a engroixir les llistes de socis de l'Institut, encara que, i molt se'n falta, no ha tingut el moviment d'afiliats en aquesta Casa la generalitat que seria de desitjar donada la nostra importància social i tenint en compte els grans interessos que defensem. No hi ha record que en un període de temps igual al que s'està acabant d'aquests quatre anys darrers, hagin ingressat més de 100 socis residents i més de 200 corresponsals, ingrés extraordinari tractant-se d'aquesta Corporació i que ha de compensar en l'ordre econòmic la falta de les subvencions que en altre temps havia concedit el Govern”¹⁵⁹.

El mateix Baró d'Esponellà, en saludar l'inici de l'any 1928 feia un balanç molt satisfactori de l'any que havia acabat, en el qual l'IACSI havia organitzat el IV Congrés Nacional de Regs *“que amb tanta brillantor se celebraren a Barcelona durant el maig i juny darrers [i que] feren que el nom de la nostra entitat s'expandís per tota la Península, irradiant l'esplendor de tota la seva Història fins als recons més amagats del nostre poble. L'esforç que això representà ha estat premiat, materialment, per un ingrés extraordinari de socis, fent que la llista dels mateixos arribés al màxim des de la fundació de la Societat”¹⁶⁰*. Aquesta darrera afirmació era sens dubte exagerada, perquè a l'inici de 1928 els socis de l'IACSI haurien superat tot just el miler; però expressa l'optimisme dels dirigents davant del creixement del nombre d'associats després de molts anys d'indiferència.

L'any següent, en què aquest creixement s'havia ralentit i en canvi l'IACSI havia hagut de redoblar els esforços davant de *“l'amenaça formidable que per a nosaltres representava l'alteració del règim de la propietat proposada pels Rabassaires de Catalunya”* com era la redempció de la rabassa morta¹⁶¹, i altres perills que l'havien

¹⁵⁹ Es referia a la supressió d'unes subvencions que els Ministeris de Foment i d'Instrucció Pública havien concedit a l'IACSI durant alguns anys, la suma de les quals pujava a nou mil pessetes. El desequilibri per al pressupost de l'entitat que suposava aquesta retirada s'intentà compensar amb un augment del nombre de socis, tot i que es confiava en recuperar-les *“quan les circumstàncies canviïn i el Govern, amb l'augment considerable dels ingressos, sobretot amb la puja extraordinària de la contribució rústica, es trobi amb els pressupostos generals de l'Estat més nivellats”* (RIACSI, 11.1926).

¹⁶⁰ RIACSI, 1.1928.

¹⁶¹ Una comissió de l'IACSI s'entrevistà amb el Ministre del Treball, el Director General d'Agricultura i altres autoritats per tractar de convèncer-los *“que el conflicto de la 'rabassa' no existe o que no tiene sólida realidad, y que los propietarios se darían por satisfechos en bien del país en general, con que el Gobierno se abstuviera de legislar sobre la materia, puesto que de no mediar ingerencias extrañas, la experiencia demostraba plenamente que propietarios y cultivadores solventaban armónicamente las diferencias que pudieran surgir, modulando los*

portat a adoptar una tàctica defensiva, es queixava que aquests esforços no eren prou recompensats amb l'ingrés de nous associats i reclamava dels socis que fessin proselitisme entre els seus coneguts:

"N'hi ha prou amb llegir la darrera Memòria per veure que no hem pas reposat un sol dia i que en tot temps ens han trobat els esdeveniments arma al braç [...]. I hem de confessar amb pena que no són recompensats en justícia els nostres esforços. A les llistes de socis de l'Institut no hi figuren ni el deu per cent dels que tenen el deure sagrat de figurar-hi. I dic el deure sagrat perquè no hi ha dret de gaudir de tots els avantatges de la nostra actuació sense contribuir almenys amb la col·laboració moral i econòmica que representa donar el nom"¹⁶².

Amb l'arribada de la República aquesta tendència s'enfortí extraordinàriament, de manera que el nombre de socis va experimentar un enorme increment: segons l'informe del Secretari General aprovat a la junta general de 1932, durant l'any 1931 ingressaren 1.709 nous socis (207 residents i 1.502 corresponsals), el que suposava un augment net de 1.633 socis, molts més dels que l'IACSI tenia en aquells moments. Segons aquest informe, *"l'any que acaba de transcórrer no és per a l'Agricultura, ni per a la societat en general, un any qualsevol, perquè s'han esdevingut convulsions en l'ordre social i en l'econòmic de transcendència tan extraordinària, que no podem capir-ne l'abast i per altra part tampoc no pot encara predir-se si els trastorns s'han acabat o si som tot just al seu començament"*. S'estava referint a la conflictivitat a l'entorn de les revisions de contractes de conreu, a què havien donat peu els decrets del Govern de l'11 de juliol i 6 d'agost de 1931. L'augment de socis es produí sobretot a partir del mes de setembre, quan —com a resposta— el president de l'IACSI llençà la consigna de *"l'acció constant i intensa de tots els seus socis, recaptant cadascú l'adhesió i inscripció a l'Institut de tots els propietaris veïns i coneguts i constituint les organitzacions que la Junta Directiva els indiqui"*¹⁶³. Aleshores, com veurem, l'IACSI ja havia renunciat al vell somni interclassista i manifestava clarament que la defensa dels interessos agrícoles estava subordinat a l'objectiu preferent de la defensa de la propietat¹⁶⁴.

---

contratos a tenor de las mil particularidades y contingencias que pudieran presentarse" (Mem. 1928). Vegeu J. Pomés, *La Unió de Rabassaires*, pàg. 339 i ss.

¹⁶² RIACSI, 1.1929.

¹⁶³ Jaume de Riba, "L'Institut i la propietat rústica a Catalunya", RIACSI, 9.1931.

¹⁶⁴ Apartat 4.4.

4.2.2. Categories de socis i distribució geogràfica

Des del seu origen, a l'IACSI hi havia essencialment dues categories de socis: els residents i els corresponsals. Els primers eren grans propietaris residents a Barcelona, que havien estat els promotors de la fundació de l'Institut i que foren sempre “*els veritables gestors de l'IACSI [...] ja que per ocupar els principals càrrec s'havia de ser soci resident*”¹⁶⁵. La categoria de socis corresponsals (o “*delegados*”, en la terminologia de la relació de 1904) era reservada inicialment a aquells propietaris que vivien fora de Barcelona, a una distància d'almenys cinc quilòmetres i mig (“*una legua*”, segons el reglament). Com hem vist, en el primer terç del segle XX l'exclusivitat dels socis residents dintre de la junta directiva es va perdre; els socis corresponsals van començar a tenir alguna presència en la junta directiva i fins i tot en algun cas van exercir la presidència¹⁶⁶. Però la primacia dels socis residents va continuar.

La condició fonamental per ser soci de l'IACSI era ser propietari rural i, com que la condició de propietari no era incompatible amb els interessos econòmics en altres sectors, a més s'especificava “*que prepondere la riquesa agrícola en su posición social*”¹⁶⁷. L'any 1872, amb la intenció d'integrar persones tècnicament qualificades sense perdre la identitat de societat de propietaris rurals, es distingí entre socis efectius (residents i corresponsals) i socis agregats. Aquests havien de ser “*el elemento técnico de la Asociación y que son nombrados por la Junta Directiva*” (catedràtics i professors d'universitat, enginyers, veterinaris, fabricants de productes agrícoles, etc.), i s'hi afegiren amb una categoria inferior els socis auxiliars (“*péritos, agrimensores, aparejadores, mayordomos de fincas rústicas, horticultores, constructores de aparatos y de instrumentos agrícolas u otros artificios que puedan cooperar al objeto de la Asociación*” (Estatuts de 1885)¹⁶⁸. Els socis agregats i auxiliars no eren socis “efectius” (no podien formar part de la junta directiva ni tenien vot a les juntes generals), sinó col·laboradors de l'IACSI, per raó d'exercir una professió vinculada a l'agricultura o la ramaderia.

L'any 1888 es creà una categoria de socis adherits, per respondre a la necessitat de mobilització en una conjuntura especialment crítica. Les reformes dels estatuts de

¹⁶⁵ M. Caminal, “La fundació de l'Institut Agrícola...”, pàg. 124. Per entendre la preferència d'aquesta categoria de socis sobre les altres només cal dir que l'acord de la Junta Directiva d'editar la revista extraordinària amb motiu de la visita del Rei Alfons XIII només preveia la inclusió de “*la lista de todos los señores socios residentes de que se componía la Corporación el día de la regia visita*” (Junta directiva del 19.4.1904).

¹⁶⁶ Vegeu l'apartat 4.1.1.

¹⁶⁷ *Reglamento del Instituto Agrícola Catalán*, Barcelona, Imprenta de Don Agustín Gaspar, 1851, art. 9 4ª.

¹⁶⁸ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 108-110.

1888 pretenien aconseguir l'adhesió a l'IACSI de pagesos o persones que tenien un interès directe o indirecte en les coses del camp, i a canvi d'una petita quota (4 pessetes anuals enfront de les 60 que pagaven els socis residents en aquest moment) rebien el suplement quinzenal de la Revista de l'IACSI: *La Pagesia*¹⁶⁹. La falta de dades sobre l'evolució dels socis durant aquests anys del final del segle XIX no ens permet conèixer la importància que va assolir aquest nova categoria, però segurament fou minsa. El març de 1888 l'IACSI va presentar al Govern una exposició acompanyada de 22.000 signatures; però no hi ha cap notícia que la campanya es traduís amb un increment de socis, i els intents per establir una plataforma interclassista dels anys noranta (Unió Agrícola, la Cambra Agrícola de Catalunya, la Federació de Gremis Agrícoles i la Federació Agrícola Catalana) també permeten desestimar la seva incidència.

Des d'un inici, s'establí que els socis corresponsals contribuïrien al sosteniment econòmic de l'entitat amb una quota que corresponia a la quarta part de la quantitat que pagaven els residents. Al començament del segle XX els socis residents pagaven una quota anual de 60 pessetes i els corresponsals, de 15 pessetes. L'any 1917 aquesta quota dels socis corresponsals s'incrementà fins a 20 pessetes, en considerar que la diferència era massa gran tenint en compte que uns socis i altres tenien els mateixos drets¹⁷⁰. L'any 1931 les quotes s'havien incrementat: 80 pessetes els socis residents i 25 pessetes els corresponsals; i també s'introduí una diferenciació en funció de la contribució territorial: 40 pessetes per als residents que pagaven menys de 350 pessetes anuals de contribució territorial i 120 pessetes per als que pagaven més de 4.000 pessetes de contribució territorial. Els socis corresponsals que pagaven aquesta quantitat de contribució tenien una quota de 50 pessetes, igual que la mínima dels socis corporatius.

El sosteniment econòmic de l'entitat depenia, doncs, fonamentalment dels socis residents. Les modificacions estatutàries varen facilitar progressivament la possibilitat de ser soci resident, entre altres raons com a mesura per augmentar els ingressos de les quotes. Així, per exemple, segons la modificació del reglament de 1888 "*el socio corresponsal que fijare su residencia habitual en Barcelona o habitare en ella tres meses o más en un año será considerado socio residente y sujeto al pago de la cuota señalada para los de esta clase en el artículo 18*"¹⁷¹. En la Junta General que es va celebrar amb un centenar d'assistents el 12 de gener de 1917,

---

¹⁶⁹ Vegeu l'apartat 1.3.

¹⁷⁰ RIACSI, 20.1.1917.

¹⁷¹ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 102.

s'aprovà una reforma de dos articles del reglament “*de manera que no pueda ser socio corresponsal quien deba ser residente*” (és a dir, que estigués comprès en algun d'aquests casos: “*tener vecindad, residencia habitual o habitación en Barcelona*”) i s'augmentà de 15 a 20 pessetes la quota dels corresponsals¹⁷², atès que la quota dels residents era de 60 pessetes i “*siendo así que gozan de los mismos derechos [que els socis residents] y resultando además que de la cuota de 15 ptas. no queda beneficio alguno*”. La memòria de l'any 1916, aprovada en aquesta junta general, ja feia constar que quinze socis corresponsals havien passat a la categoria de socis residents i la memòria de l'any següent destacava que el compliment estricte dels articles 10 i 11 del nou augment havia suposat un nou augment de 22 socis residents; el secretari també assegurava que havia rebut contestació favorable en relació a l'augment de la quota de 189 corresponsals. Seguint la mateixa tendència, l'any 1929 es requerí de les associacions agrícoles que s'havien anat adherint a l'IACSI com a socis corresponsals “*la conveniencia de que si los fondos sociales se lo permiten, se impongan una cuota superior a la de los socios individuales, tal como espontáneamente lo han hecho varios*”¹⁷³.

---

¹⁷² L'augment només afectava als socis corresponsals de nou ingrés o bé als successors (fills, germans, etc.) dels existents, si bé es dirigí una circular invitant-los a acceptar la quota de 20 ptes. anuals.

¹⁷³ Junta del 12.3.1929. En l'anuari de 1933 encara apareixen com a socis corresponsals, tot i que ja s'utilitza la denominació de socis corporatius per a aquelles entitats agrícoles que no són comarcals o caps de partit. Vegeu l'apartat 4.2.4.

TAULA 11. EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE SOCIS DE L'IACSI, PER CATEGORIES (1904-1936)						
	residents		corresponsals		altres*	total
1904	290	41,85%	397	57,29%	6	693
1905	311	42,20%	413	56,04%	13	737
1906	327	42,75%	421	55,03%	17	765
1907	305	41,61%	411	56,07%	17	733
1908	270	37,29%	438	60,50%	16	724
1909	257	32,53%	507	64,18%	26	790
1910						
1911	246	30,07%	545	66,63%	27	818
1912						
1913	242	30,63%	522	66,08%	26	790
1914						
1915	245	30,59%	532	66,42%	24	801
1916						
1917	295	36,02%	499	60,93%	25	819
1918						
1919	296	36,32%	499	61,23%	20	815
1920	285	35,36%	501	62,16%	20	806
1921	283	35,91%	486	61,68%	19	788
1922						
1923	270	36,64%	450	61,06%	17	737
1924						
1925	260	35,57%	458	62,65%	13	731
1926						
1927	311	34,21%	589	64,80%	9	909
1928						
1929	341	30,89%	756	68,48%	7	1.104
1930						
1931	314	27,64%	822	72,36%		1.136
1932	494	17,84%	2.275	82,16%		2.769
1933	715	22,72%	2.286	72,64%	146	3.147
1934	747	23,42%	2.308	72,37%	134	3.189
1935						3.296
1936						3.367

Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris i memòries de l'IACSI. Les dades de 1904 s'han extret de la relació publicada en el número extraordinari de la RIACSI de 15.4.1904. Les dades corresponen a l'inici de cada any.
 (*) Socis agregats, auxiliars, cooperadors i socis corporatius.

La taula 11 ens permet observar una lleugera diferència en la correlació entre socis residents i corresponsals: l'any 1904 els primers suposaven més del 40 % del total de socis, una proporció molt més alta de la que calculava M. Caminal per als primers anys (14,67 % el 1864). En els dos anys següents aquesta proporció encara augmenta, perquè en els primers anys del segle XX els ingressos de socis residents eren superiors als de corresponsals, una situació que no es produeix en cap altre moment i que és fàcil d'atribuir a la crisi que vivia l'IACSI en aquests anys, que es

traduïa en una implantació territorial igualment dèbil. Cap al final de la dècada, sembla que la situació canvia durant un parell d'anys (1908, 1909)¹⁷⁴, però l'any 1911 les altes de socis residents tornen a equilibrar-se amb les de corresponsals¹⁷⁵ i durant tota la dècada el nombre d'ingressos torna a ser molt moderat, tant de residents com de corresponsals, ratificant un cop més la impressió d'un estancament molt marcat fins mitjans dels anys vint. Al començament de la segona dècada del segle, la proporció de socis corresponsals assoleix els dos terços, fins al 1917 en què els canvis estatutaris permeten augmentar la proporció de residents, que es manté per sobre del 30 % fins als anys de la Segona República. Durant la segona meitat dels anys vint ja s'endevina una tendència a l'augment de les entrades de socis, en favor dels corresponsals; però és a partir de l'augment espectacular de l'any 1931 que s'altera definitivament la proporció, traduint-se en una implantació més gran de l'IACSI en tot el territori català.

En els recomptes de socis que he efectuat, els socis agregats i auxiliars estan inclosos a la tercera columna de la taula ("altres"), juntament amb alguns membres de la Comissió Permanent a Madrid que no constaven com a socis corresponsals. Com es pot veure, són molt pocs: com a agregats, el director del laboratori químic Casimir Brugués i Escuder; l'enginyer de camins i arquitecte i cap del servei de sanejament de l'Ajuntament de Barcelona Pere Garcia Fària; el professor de geologia del seminari Jaume Almera i Comas; l'enginyer de mines i geòleg Lluís Marià Vidal i Carreras; Manuel Mir i Navarro; l'enginyer i director de la Revista de l'IACSI Rafael Roig i Torres; el naturalista i geòleg Artur Bofill i Poch; el director de l'estació enotècnica d'Espanya a Cette Antoni Blàvia i Codolosa; l'enginyer agrònom i cap del Servei Agronòmic Provincial Isidor Aguiló i Cortés; l'enginyer agrònom i catedràtic d'agricultura Aureli López i Vidaur; Josep Valls; Eduard Nieto, i Eduard Carretero i Fuentes. Com a auxiliars, el perit agrícola Isidre Campllonch i Romeu; Benet Torà, i Rafael Pineda.

A partir de 1910 aquestes dues categories apareixen unificades sota la denominació de socis cooperadors, *"títol que podia adjudicar-se als que podríem dir tècnics d'alguna disciplina de la ciència agrícola, tals com catedràtics, directors*

¹⁷⁴ Com hem vist en el gràfic 2, aquests anys que presentaven un cert augment dels ingressos de socis corresponsals, coincidien amb un nombre també sensible de baixes.

¹⁷⁵ *"Notábamos en la Memoria anterior la resistencia casi tradicional á ingresar socios residentes, los que principalmente sostienen el presupuesto de ingresos, contrabalanceada por el entusiasmo con que acudían á engrosar la lista de socios corresponsales los más distinguidos agricultores de todo el territorio catalán. Hoy debemos consignar que aquellas dos opuestas tendencias han actuado respectivamente en sentido contrario al que hasta el presente"* (IACSI: Mem. 1911).

d'establiments agronòmics, etc."¹⁷⁶. La reforma dels estatuts de 1932 va eliminar aquesta categoria i la junta directiva va proposar que els socis cooperadors (que aleshores només eren tres: Isidor Aguiló, Casimir Brugués i Jaume Raventós) es convertissin en socis de mèrit. Aquesta categoria, instituïda des de la fundació de l'IACSI, estava reservada a les persones que es distingissin pels seus serveis a l'IACSI o a l'agricultura en general a nivell científic o de l'administració pública i els permetia —sense pagar cap quota— participar en el Consell de Direcció de l'IACSI.

Per tal d'estimular els estudis agrícoles, ja des de 1854 l'IACSI també ofería la categoria de soci de mèrit com a premi "*a los investigadores que, en Memorias escritas al efecto, estudiaran y resolveran los problemas planteados de carácter agrícola*"¹⁷⁷; però en el primer terç del segle XX, no es va atorgar cap títol d'aquesta categoria. Tot i que amb la reforma del Reglament del 8 de juny de 1909 "*parece que se quiso atenuar el rigor de las condiciones exigibles para obtener tan honroso nombramiento*"¹⁷⁸, no s'havia atorgat cap més títol des de l'any 1904. L'any 1932, al mateix temps que passaven a aquesta categoria els tres socis cooperadors, la Junta va proposar que es nomenés soci de mèrit a l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, "*propietari agricultor del mateix Camp de Tarragona, fill d'una família sadollada del nostre sa i tradicional ruralisme*"¹⁷⁹; i dos anys més tard, el 2 d'octubre de 1934, el president de l'IACSI, Josep Cirera i Voltà, va proposar que s'atorgués el títol al polític i advocat Joan Garriga i Massó, que havia estat autor del recurs d'inconstitucionalitat de la Llei de Contractes de Conreu i que era el vicepresident quan, dos mesos abans, Cirera i Voltà va fer caure la junta directiva i s'alçà amb la presidència.

---

¹⁷⁶ El nomenament dels socis cooperadors venia regulat pels articles 18, 19 i 20 del Reglament, segons una modificació del reglament aprovada per la junta general del 8 de juny de 1909.

¹⁷⁷ RIACSI, 5.1931. "*Es natural que en el transcurso de tantos años, ha habido diferentes criterios respecto al modo de apreciar y aquilatar la importancia de los servicios prestados, el valor de los trabajos realizados y la categoría social agrícola de la personalidad a la que se otorgaba nombramiento tan honorífico. Unas veces se tenían en cuenta principalmente excepcionales beneficios que el Instituto había recibido de socios entusiastas y desinteresados o de personalidades públicas que en virtud del ejercicio del cargo habían tenido oportunidad de favorecer a la Corporación; otras se atendía más a la labor que fuera de la Casa se había realizado en provecho de la Agricultura, bien en el orden científico, bien en cuanto a aplicaciones prácticas; otras, en fin, se abrían concursos de Memorias al preciso fin de otorgar el título de Socio de Mérito al augor premiado*" (RIACSI, 3.1926).

¹⁷⁸ RIACSI, 3.1926.

¹⁷⁹ RIACSI, 7.1932. El seu germà, Josep Vidal i Barraquer, fundador i president del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils, havia estat membre de la Junta Directiva de l'IACSI (1915-1917, 1923-1927) i des d'aleshores era membre del seu Consell de Direcció. Vegeu-ne la nota biogràfica a l'apèndix 10.

Altres membres de l'IACSI que durant el primer terç del segle van tenir aquesta categoria eren: el Duc d'Almenara Alta¹⁸⁰, l'advocat i jurisconsult Felip Bertran i d'Amat¹⁸¹, Ramon M. Catà de la Torre i Martí¹⁸², l'enginyer i director de l'Escola provincial d'Agricultura de Barcelona, Hermenegildo Gorría i Royán¹⁸³, l'enginyer industrial i catedràtic a Sevilla Ramon de Manjarrés i de Bofarull¹⁸⁴, l'enginyer de mines i ex president de l'IACSI Silví Thos i Codina¹⁸⁵, l'enginyer industrial Guillem de J. Guillén-García, que havia estat director del laboratori químic i de la Revista de l'IACSI¹⁸⁶, l'enginyer industrial Jeroni Bolívar i Galup¹⁸⁷, el perit agrònom i publicista Francesc X. Tobella i d'Argila¹⁸⁸ i el catedràtic de la Universitat de Barcelona Frederic Pérez de Nueros¹⁸⁹.

M. Caminal va dedicar alguna atenció a la participació de les dones en l'IACSI durant el segle XIX. Els estatuts de 1855 (però segurament ja en les reformes de 1852) preveien la possibilitat que les propietàries fossin admeses com a socis residents o corresponsals, en el cas de les vídues sense fills o amb fills menors de 16 anys (i que, per tant, encara no tenien l'edat exigida per ser soci de l'Institut) o de les propietàries solteres. En el cas de les pubilles casades es suposava que l'administració de la propietat recauria en el marit i també la categoria de soci. Aquest article s'eliminà dels estatuts l'any 1862, probablement per la seva escassa incidència: M. Caminal només va detectar l'ingrés com a soci de quinze propietàries, deu que ja en formaven part l'any 1858 i cinc més que ingressaren posteriorment¹⁹⁰.

¹⁸⁰ Atorgada la categoria "por la generosidad con que había cedido al Instituto el arriendo de su casa en la Plaza del Beato Oriol. 8 mayo 1856" (RIACSI, 3.1926).

¹⁸¹ Atorgada la categoria "como premio a los importantes servicios que había prestado trabajando en nombre del Instituto para el establecimiento en España del Crédito Territorial. 31 diciembre 1868" (RIACSI, 3.1926).

¹⁸² Atorgada la categoria per una memòria sobre la llibertat de testar premiada en un concurs, quen només havia complert 27 anys (6.2.1876).

¹⁸³ Atorgada la categoria per una memòria sobre el conreu del tabac (2.1.1885).

¹⁸⁴ Atorgada la categoria com a reconeixement dels seus mèrits com a organitzador d'exposicions i concursos de l'IACSI (15.1.1890).

¹⁸⁵ Atorgada la categoria amb motiu que, durant la seva presidència de l'Institut (1892-1893), es celebrés el Concurs Internacional d'Arades i l'Exposició de Vins de l'any 1892 (15.1.1894).

¹⁸⁶ Atorgada la categoria de soci de mèrit per la seva labor al capdavant del laboratori químic i com a organitzador de l'Exposició Monogràfica de la Patata de 1901 (15.1.1902).

¹⁸⁷ Atorgada la categoria per raó que "prestó especiales servicios al Instituto. 15 enero 1902" (RIACSI, 3.1926).

¹⁸⁸ Atorgada la categoria pels seus mèrits com a organitzador de diversos concursos i director de *l'Art del Pagès* (15.1.1902). Vegeu-ne la nota biogràfica a l'apèndix.

¹⁸⁹ Atorgada la categoria en reconeixement a la seva labor com a director de la *Revista del IACSI* i l'elaboració del catàleg de la Biblioteca (15.1.1904).

¹⁹⁰ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 106-107. Vegeu també, de la mateixa autora: "La visió de la dona des d'una institució de propietaris agraris a la Catalunya del segle XIX", *Haciendo historia: Homenaje al Prof. Carlos Seco*, Universidad Complutense de Madrid, 1989, pàg. 295-302.

Durant el segle XX la participació de dones a l'IACSI va continuar essent molt baix, tot i que l'any 1934, el seu president de l'IACSI en comptava més de dues-centes i ho atribuïa a "*que el règim de separació de béns dintre el matrimoni català i la consideració que sempre ha tingut la dona a Catalunya han fet que les propietàries, àdhuc casades, portessin elles la representació de la propietat i el nom seu comptés en les corporacions de propietaris*"¹⁹¹. Tanmateix, la proporció de dones es situava, en el conjunt del primer terç del segle XX, en no més d'un 5 %. Fins al 1931 el nombre de propietàries que formaven part de l'IACSI superava tot just la cinquantena (tot just un 2 % dels socis) i durant els anys trenta, en el context de mobilització social de la propietat agrària, aquesta proporció va incrementar lleugerament¹⁹². Moltes de les que engruixiren les files de l'IACSI en aquests anys s'havien inscrit juntament amb algun familiar o bé tenien algun membre de la família que ja era soci¹⁹³, i més de la meitat ho feien com a vídues (exactament 166 inscripcions sobre el total de 239 sòcies registrades durant el primer terç del segle XX), sovint per continuar la vinculació amb l'IACSI del marit difunt, i fins pràcticament a l'actualitat les sòcies no exercien cap càrrec directiu dins de l'Institut¹⁹⁴. La participació més remarcable fou la fundació Vildósola, instituïda l'any 1889 per Maria de las Angustias Vildósola "*con el fin de honrar perpetuamente la memoria de su difunto marido*", que havia estat soci de l'IACSI, i que dotava uns premis bianuals per recompensar accions generoses realitzades en benefici de les famílies pageses. En resum, doncs, el paper de la dona es va mantenir en tot moment dintre dels esquemes patriarcals més tradicionals, com era d'esperar en una institució tan conservadora i retrògrada com era l'IACSI.

Durant el segle XIX la implantació de l'IACSI es va estendre per tot Catalunya, si bé de forma desigual¹⁹⁵. La situació no presenta diferències substancials en el primer

---

¹⁹¹ Jaume de Riba, "La propietària agrícola", CP1934.

¹⁹² Santiago de Riba s'hi referia l'any 1934 dient que "*d'un temps ençà el nombre d'aquestes ha augmentat, potser a proporció més que el de socis, en la creixença de la nostra entitat des de l'estiu de 1931 [...]. Els actuals conflictes del camp han posat a prova el tremp dels nostres propietaris agrícoles. Amb gust reconec que en aquests moments han estat les propietàries les que amb més decisió i energia han resistit la prova i les que amb menys gasiveria i amb més disciplina han col·laborat en les nostres associacions comarcals*" (ibídem).

¹⁹³ N'he trobat alguns exemples: Amèlia de Salas i Bruguera era filla de l'ex-president Benigne de Salas i Carbajo (1892) i l'any 1931 va inscriure's juntament amb el seus germans Marià i Joaquim (aquest darrer ja havia estat membre de l'IACSI anteriorment); Montserrat Alòs i de Dou, germana del Marquès de Dou, que era membre de la Junta Directiva, va ingressar l'any 1932 després dels seus germans Manuel i Josep M.; Maria Bernades i Gosart ingressà l'any 1932 al mateix temps que el seu germà Miquel; Maria Serra i Campany va inscriure's l'any 1932, quan el seu germà era membre de la junta directiva. En tots aquests casos l'increment de socis no seria estrictament proporcional a la implantació de l'IACSI.

¹⁹⁴ Jaume de Riba afirma en el mateix article que l'IACSI "*pot estar ben orgullós de les seves sòcies, algunes de les quals ocupen càrrecs en l'organització de la propietat rústica de Catalunya*", però no n'he trobat cap exemple concret.

¹⁹⁵ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 133 i ss.

terç del segle XX, si bé a partir dels anys 1920, a mesura que el nombre de socis incrementà, també es va estendre a més comarques. La proporció de socis de fora del Principat, que ja era mínima en el segle XIX (inferior al 12 %), va tendir a reduir-se en termes relatius i absoluts: l'any 1905 l'IACSI tenia 45 socis que residien fora de Catalunya (6 %) i l'any 1933 aquest nombre havia disminuït fins a 33 (1 %). D'entre aquests, els socis de les Illes Balears havien tingut un pes destacat (33 % en el segle XIX), especialment a Menorca, on l'IACSI havia tingut dues subdelegacions (a Ciutadella i Maó). Al començament del segle XX aquest pes encara era molt significatiu (42 %), però a partir de la segona dècada del segle va tendir a reduir-se fins al 15 %, fet que explica la davallada dels socis de fora del Principat. La subdelegació de Maó, que va reorganitzar-se l'any 1899, no tindria continuïtat¹⁹⁶; des d'aleshores, les relacions dels propietaris illencs amb l'IACSI es produïrien de forma indirecta, a través de la FACB, que aviat integraria les cambres agrícoles de Palma de Mallorca (1899), d'Eivissa (1907) i de Felanitx (1907), els sindicats agrícoles de Manacor (1903) i Palma de Mallorca (1909) o la Societa d'Agricultors d'Eivissa (1907). Els congressos de la FACB celebrats a Palma de Mallorca (1902), Manacor (1907), Eivissa (1912), Maó (1917) i Sóller (1923), són un testimoni de l'interès per mantenir aquestes relacions.

Com es pot veure en la taula 12, Barcelona i les comarques barcelonines sempre van mantenir el pes preponderant dintre de l'IACSI. Els socis residents a Barcelona, que el 1905 eren gairebé la meitat (45 %), van continuar constituint una proporció molt elevada en els anys trenta (24 %), tot i l'extraordinari increment de socis corresponsals¹⁹⁷. L'any 1905, amb 518 socis, la província de Barcelona suposava el 70 % del total, i el 1933, amb 1.789 socis, encara suposava el 58 %. Aquest any superaven el centenar d'associats les comarques de l'Alt Penedès (108), Baix Llobregat (188), Maresme (145), Vallès Occidental (170) i Vallès Oriental (126), totes de la província de Barcelona. Sense contradir la relació que establia M. Caminal respecte a la presència de l'IACSI a les comarques litorals amb una economia més modernitzada¹⁹⁸, és clar que la proximitat amb la capital catalana s'havia convertit ara en un factor de primer ordre. L'Alt Empordà, que l'any 1905 era la segona comarca amb major nombre de socis (30), va disminuir el seu pes en el conjunt tot i l'augment experimentat en els anys 1930 (96); i una altra comarca perifèrica que també havia destacat en el segle XIX per la implantació de l'IACSI, el Baix Camp, comptava a

¹⁹⁶ Vegeu l'apartat 4.2.4.

¹⁹⁷ En aquests càlculs, Barcelona inclou els pobles de Gràcia, les Corts de Sarrià, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals, Sants, Horta i Sarrià.

¹⁹⁸ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 134 i ss.

l'inici del segle XX només amb 7 socis i no va superar la vintena fins als anys 1930 (59).

La província de Girona sempre va tenir un nombre de socis superior a la de Tarragona i la província de Lleida va tenir la implantació més dèbil fins a mitjans dels anys 1920, en què, per primera vegada, va superar ràpidament a Tarragona¹⁹⁹. Algunes comarques de les terres de Ponent on l'IACSI havia tingut fins aleshores una presència nul·la o bé insignificant, com ara l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell, els dos Pallars, el Pla d'Urgell, el Solsonès o la Vall d'Aran, van començar a tenir associats, i en alguns casos arribaren a assolir una xifra gens despreciable: Solsonès (70), Pla d'Urgell (52) i Alt Urgell (29). Per tant, la implantació de l'IACSI en el conjunt de Catalunya no sols s'incrementà sinó que també es va estendre geogràficament.

---

¹⁹⁹ La debilitat de la presència de l'IACSI a les comarques de Ponent ha estat destacada per Josep M. Ramon, *El sindicalisme agrari a la Segarra*, pàg. 86 i ss. i també per E. Vicedo: "L'associacionisme pagès a les terres de Ponent: un tema per a l'estudi", *RIACSI*, Any CXL, 1992, pàg. 58-63 i "Crisis de las solidaridades tradicionales y nuevas formas de asociación y resistencia campesina en la Cataluña occidental (1750-1920)", *Historia Agraria*, 18, 1999, pàg. 201-223.

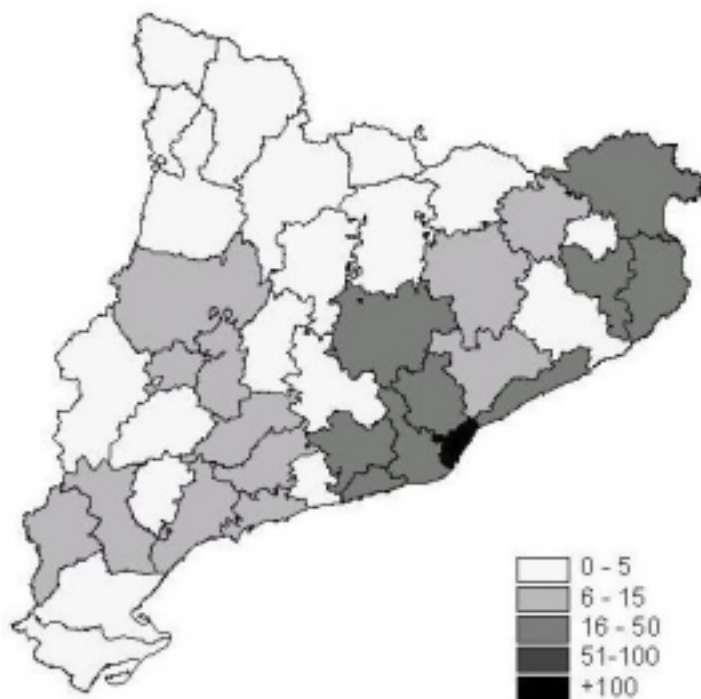
TAULA 12. IMPLANTACIÓ TERRITORIAL DE L'IACSI (1905-1933)

	1905	1906	1907	1908	1909	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923	1925	1927	1929	1931	1933
Barcelona*	333	349	328	291	285	274	268	271	309	305	295	273	263	314	346	311	745
Alt Penedès	25	25	25	28	34	37	36	35	29	30	29	25	23	25	39	48	108
Anoia	5	3	3	8	10	13	14	16	11	11	11	11	16	19	19	23	54
Bages	18	17	13	16	21	19	19	17	16	17	17	15	16	20	27	33	67
Baix Llobregat	25	29	29	31	40	44	45	49	45	54	50	49	48	76	93	114	188
Barcelonès (excepte BCN)	6	6	4	5	7	7	8	5	4	5	6	5	7	10	13	29	19
Berguedà	4	4	4	14	16	14	11	11	12	11	13	13	13	21	21	24	61
Garraf	20	19	18	15	18	15	15	11	13	12	14	10	9	10	13	17	33
Maresme	31	34	32	34	35	40	41	37	32	27	28	27	31	53	62	74	145
Osona	14	14	14	16	16	16	13	12	14	13	14	15	15	14	20	20	73
Vallès Occ.	27	27	29	31	45	48	48	45	47	47	46	43	43	54	74	85	170
Vallès Or.	10	9	9	13	17	16	16	18	17	20	22	22	34	41	48	66	126
PROV. BARCELONA	518	536	508	502	544	543	534	527	549	552	545	508	518	657	775	844	1.789
Alt Empordà	30	30	30	30	23	28	24	24	22	21	20	17	16	17	25	24	96
Baix Empordà	18	16	13	12	14	12	10	14	15	14	12	12	12	13	17	19	70
Cerdanya	4	4	5	5	4	4	3	3	3	3	2	3	3	4	3	2	30
Garrotxa	9	9	10	8	9	8	8	8	6	8	6	6	7	9	9	9	57
Gironès	16	15	16	16	15	15	15	15	15	22	23	18	16	20	22	29	91
Pla de l'Estany	3	4	3	2	2	1	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	28
Ripollès	5	4	4	3	3	9	8	9	9	7	7	7	9	12	13	14	28
Selva	4	4	5	6	16	23	21	22	22	23	21	20	17	21	30	36	86
PROV. GIRONA	89	86	86	82	86	100	91	97	95	101	94	85	82	99	122	136	486
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Alt Urgell	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	0	0	0	1	1	29
Garrigues	3	3	3	3	5	3	3	2	4	5	5	4	3	4	6	6	27
Noguera	7	7	7	7	6	9	8	10	11	12	12	9	9	12	17	14	35
Pallars Jussà	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	2	2	4	1	1	3	19
Pallars Sobirà	0	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17
Pla d'Urgell	6	7	7	9	11	15	14	13	20	18	15	12	10	9	24	30	52
Segarra	3	3	3	1	1	2	0	1	1	3	4	4	4	6	7	8	55
Segrià	3	3	3	5	5	5	6	6	5	3	6	5	7	10	18	16	43
Solsonès	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	2	3	3	5	6	6	70
Urgell	8	9	8	9	9	9	7	11	9	8	8	7	7	9	13	14	91
Vall d'Aran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2
PROV. LLEIDA	32	34	33	38	41	49	42	46	55	52	57	46	47	56	94	100	441
Alt Camp	10	10	10	9	11	13	12	13	15	12	13	13	12	15	18	18	49
Baix Camp	7	7	7	7	8	9	9	14	13	12	11	11	12	14	17	19	59
Baix Ebre	3	4	4	3	4	3	3	3	4	3	3	3	1	0	0	5	7
Baix Penedès	3	3	2	3	3	5	5	4	4	4	3	3	3	5	6	6	15
Conca de Barberà	6	6	6	5	8	9	11	9	8	6	5	4	2	3	3	4	33
Montsià	0	0	0	0	0	3	1	0	1	3	2	2	3	2	7	8	11
Priorat	3	4	4	4	10	17	16	20	16	14	10	9	9	10	9	10	46
Ribera d'Ebre	6	7	7	7	13	10	10	9	6	2	2	2	1	2	3	4	28
Tarragonès	6	6	5	4	8	12	12	13	11	12	10	11	11	17	17	22	75
Terra Alta	9	16	16	15	14	6	4	6	3	2	1	1	0	2	2	2	15
PROV. TARRAGONA	53	63	61	57	79	87	83	91	81	70	60	59	54	70	82	98	338
TOTAL CATALUNYA	692	719	688	679	750	779	750	761	780	775	756	698	701	882	1.073	1.178	3.054
Illes Balears	19	20	20	20	19	17	15	15	12	14	12	19	13	7	7	6	5
Altres provincies	25	26	25	25	21	21	25	25	27	26	20	20	16	19	21	23	22
Estranger	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	3	5	6
TOTAL	737	765	733	724	790	818	790	801	819	815	788	737	731	909	1.104	1.212	3.087

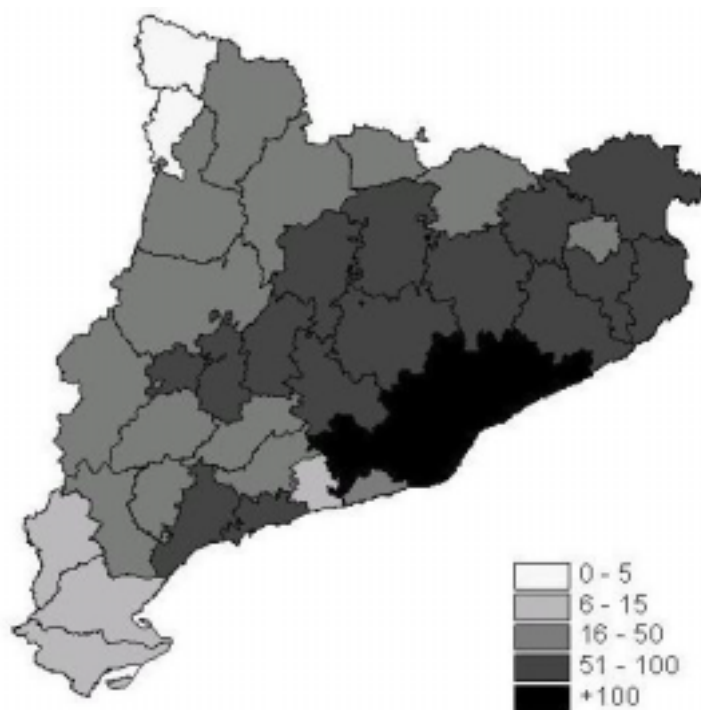
Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'IACSI (1905-1933).

(*) Inclou els pobles de Gràcia, les Corts de Sarrià, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals i Sants (incorporats l'any 1897), Horta (incorporat el 1904) i també Sarrià (incorporat el 1921).

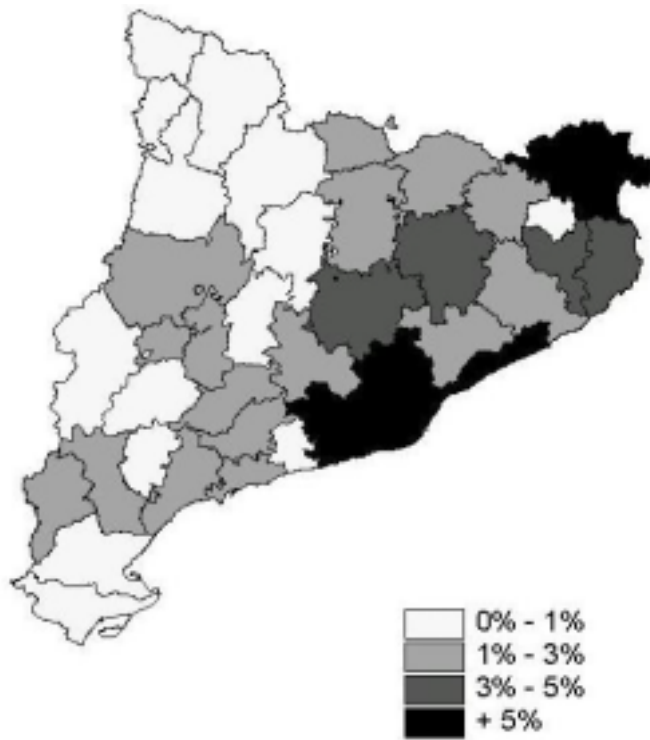
MAPA 1. NOMBRE DE SOCIS DE L'IACSI PER COMARQUES (1905)

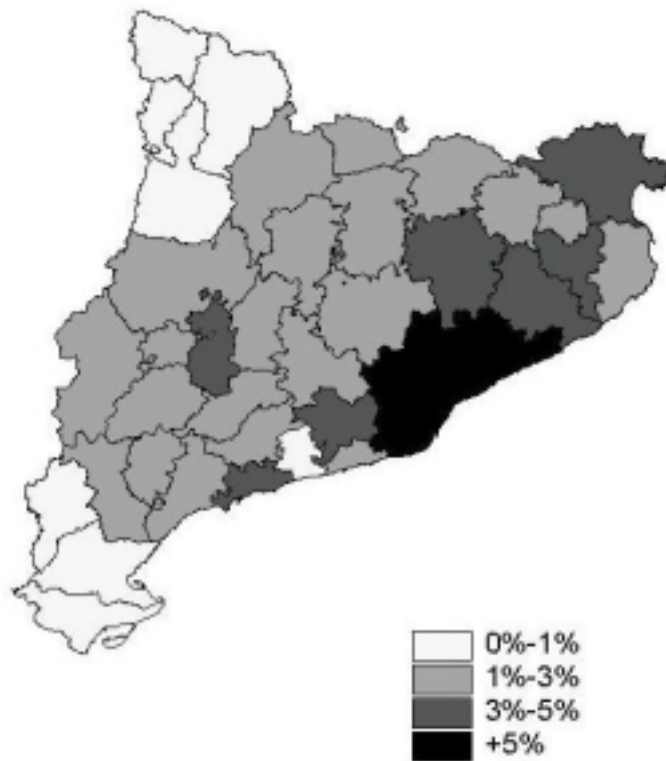
MAPA 2. NOMBRE DE SOCIS DE L'IACSI PER COMARQUES (1933)

MAPA 3. DISTRIBUCIÓ DELS SOCIS DE L'IACSI PER COMARQUES (1905)

MAPA 4. DISTRIBUCIÓ DELS SOCIS DE L'IACSI PER COMARQUES (1933)

La comparació dels mapes de socis de 1905 i de 1933 és molt eloqüent. En nombre absolut de socis pràcticament totes les comarques registren un increment molt pronunciat, de manera que l'any 1933 hi ha molt poques comarques amb menys de 15 socis (que eren majoria l'any 1905), hi ha moltes més comarques que superen la cinquantena de socis i totes les comarques del voltant de Barcelona superen el centenar. Quan observem la distribució geogràfica dels socis en percentatge sobre el total, ens adonem que, efectivament, la implantació també és més homogènia (sobretot pels progressos a les comarques de Ponent), tot i que de nou destaquen les comarques del voltant de Barcelona.

Però per mesurar la implantació de l'IACSI en el territori català cal tenir en compte, a més dels socis corresponsals, l'existència de subdelegacions i d'associacions adherides. És el que veurem en el següent apartat.

4.2.3. Subdelegacions, socis corporatius i associacions adherides

Poc temps després de la seva fundació, l'IACSI va decidir crear subdelegacions per evitar l'aïllament i la dispersió dels socis corresponsals, donar-los una articulació més sòlida amb la direcció de l'Institut i, al mateix temps, afavorir la difusió entre ells de coneixements i de noves tècniques agrícoles. Un dels fundadors deia que "*en todos los pueblos debieran estar asociados los propietarios para reunirse cuando fuera conveniente al objeto de tratar de los intereses de los mismos y de proporcionar el bien á la clase cultivadora, formándose pequeñas pero escogidas bibliotecas como medio de instrucción y como unto donde reunirse*"²⁰⁰. S'havien de crear a les capitals de província (es preveia inicialment de tot Espanya²⁰¹) o a les localitats més importants de cada comarca i reunir els socis corresponsals d'aquesta vila i dels pobles del seu voltant, així com també de les ciutats veïnes que no haguessin constituït subdelegació²⁰². Havien de nomenar una Junta composta per un president, un vicepresident, un recaptador (o administrador-tresorer), un secretari i tres vocals, càrrecs que en un principi s'havien de renovar la meitat cada dos anys, tot i que es va preveure que fossin reelegibles.

---

²⁰⁰ Manuel E. de Casanova, "Algunas consideraciones sobre el estado moral y material de nuestra clase agricultora (II)", *RIACSI*, 1857, pàg. 38.

²⁰¹ Una circular del desembre de 1853 que fixava les condicions per constituir delegacions anava dirigida als propietaris rurals de tot Espanya (Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 112).

²⁰² La subdelegació de Terrassa, que fou la primera en crear-se (data d'abans del mes de maig de 1852), va acollir socis sabadellencs fins a l'any 1856 en què es creà la de Sabadell (M. Caminal (1979), *op. cit.*, pàg. 113).

Abans de la fundació de l'IACSI, l'única associació comparable era la Societat d'Agricultura de l'Empordà, creada el 1845 per iniciativa del jurisconsult i agrònom Narcís Fages de Romà (1813-1884), i les poques associacions comarcals que es crearen l'any 1850 seguint el seu exemple a la província de Girona²⁰³. A moltes comarques catalanes les subdelegacions de l'IACSI foren les primers associacions que es crearen específicament de caràcter agrícola. La primera subdelegació de l'IACSI va crear-se a Terrassa i va ser presidida pel Baró de Corbera, que fou un dels primers propietaris que introduí maquinària moderna a les seves explotacions²⁰⁴. Se sap que ja existia el maig de 1852, i aquest mateix any es van constituir subdelegacions a les poblacions d'Avinyó, Vilafranca del Penedès, Vic, Palafrugell, Igualada, “no tardant a constituir-se'n moltes més, fins i tot fora de Catalunya, i haven-n'hi algunes que arribaren a comptar ab centenars de socis”²⁰⁵. Es creaven a les capitals de comarca o de subcomarca, quan reunien un nombre suficient de socis (inicialment era un mínim de vint). Per aquelles localitats on no hi hagués una subdelegació l'any 1852 es creà la figura del soci gerent: se sap que, quatre anys més tard, n'hi havia més d'una trentena, alguns de localitats de fora de Catalunya²⁰⁶. Algunes d'aquestes localitats amb soci gerent van arribar a constituir una subdelegació uns anys més tard, com ara Berga, Cervera, Olot o Vilanova i la Geltrú; altres, com ara Agramunt o Castelló d'Empúries, no la constituïren mai.

Durant els anys cinquanta es crearen una quarantena de subdelegacions a Catalunya i també en algunes localitats de fora del Principat (Ciutadella, Maó, Múrcia²⁰⁷), i es reunien totes un cop l'any, algunes vegades amb èxit d'assistència (1857,1858)²⁰⁸. Però tal com ja va advertir M. Caminal²⁰⁹, les subdelegacions de l'IACSI tingueren poca vida. L'any 1858, el Secretari General de l'IACSI ja es queixava que no totes les subdelegacions havien respost com la Junta Directiva

²⁰³ Vegeu l'apartat 3.3.1.

²⁰⁴ Al Vallès, el baró de Corbera va ser “*el primero tal vez á quien hayamos visto emplear esos arados de gran fuerza, antes desconocidos, y tirados por dos ó más parejas de bueyes*” (RIACSI, 1865, pàg. 239). També formaven part de la primera junta directiva de la Subdelegació de Terrassa: Pau Galí (vicepresident), Domènec Pi (recaptador), Francesc Roits (secretari) i Joaquim Salas, Joan Cabasa i Pau Oriol (vocals).

²⁰⁵ J. Maspons, “Agricultura” dins la *Geografia General de Catalunya* dirigida per F. Carreras i Candi, vol. I: Catalunya, Barcelona, s.d., pàg. 553.

²⁰⁶ Montserrat Caminal, “L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Una creació de la burgesia catalana del noucents. L'estructura interna i la seva implantació”, *RIACSI*, 88, 1989, pàg. 58.

²⁰⁷ L'any 1858 la subdelegació de Múrcia comptava amb 33 socis (Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 134).

²⁰⁸ Vegeu el quadre 4.1.

²⁰⁹ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, 112 i ss. La major part de subdelegacions es crearen en els primers sis anys: “*de les 40 que s'arribaren a crear fins el 1861 inclussiu, 35 s'havien instal·lat des del 1852 al 1857*” (*ibidem*, pàg. 140).

esperava. En un intent de revitalitzar-les, el 1860 introduïren uns canvis en el reglament que donaven més autonomia a les subdelegacions, se'ls cedia una part de la recaptació de les quotes per poder mantenir un local de reunió, subscripcions a revistes agrícoles, etc²¹⁰. Segons M. Caminal, això possibilità que algunes subdelegacions obrissin locals propis, com ara la de Manresa, que comptava amb més d'una cinquantena de socis i que el primer de juliol de 1860 va inaugurar un local sota el nom de Círculo Agrícola²¹¹. A Reus, Vic i Tarragona també hi havia subdelegacions “*con gabinetes de lectura y pequeños museos que pudieran atraer a los socios de su demarcación*”²¹².

L'any 1871 es reorganitzaren les subdelegacions de Figueres, Manresa, Tàrrrega, Cervera, Tarragona i Vilanova i la Geltrú, “*augmentando de esta manera el número de socios, constituyéndose sobre sólidos fundamentos, promoviendo reuniones periódicas, discutiendo puntos de gran interés y desplegando la bandera que en mejores tiempos había sostenido otra Subdelegación, cuyo recuerdo nos es todavía grato, para dar el buen ejemplo y marchar con paso decidido al frente de sus hermanas*”²¹³. Però l'any següent s'hagueren de reformar de nou les bases que regien les subdelegacions: rebaixaren de vint a quinze el mínim de socis corresponsals per constituir-les, donaren veu i vot en la junta directiva als dirigents de les subdelegacions que es trobessin a Barcelona...²¹⁴ I el 1888 el nombre mínim de socis encara fou rebaixat a set i els presidents de les subdelegacions foren convertits en vocals nats de la junta directiva (si bé els seus vots no tindrien el mateix valor), i se'ls augmentà l'autonomia respecte a la junta central.

Segons la memòria de 1888, aquell any s'havien reconstituït les subdelegacions de Tortosa, Montblanc²¹⁵ i Sitges, i s'havien creat “*á impulsos de las corrientes en que hoy viene envuelto el porvenir de la propiedad rural*” les de Rubí, Alforja i les

---

²¹⁰ Circular de l'11.2.1860 (RIACSI 1860, pàg. 67-68).

²¹¹ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 114,

²¹² RIACSI, 1.6.1861.

²¹³ IACSI: Mem. 1871.

²¹⁴ En la memòria de l'any 1872, el secretari de l'IACSI afirmava que “*el Instituto iba aumentando su influencia con la reorganización de varias de sus Subdelegaciones, algun tanto decaídas, á causa de las perturbaciones con que desgraciadamente se señala la época en que vivimos*” i esmentava la reactivació de les subdelegacions de l'IACSI a Lleida, Sitges, Reus, Vic, Vilanova i la Geltrú i Tarragona, així com els treballs per establir una nova subdelegació al Pla del Llobregat.

²¹⁵ A Montblanc, Montserrat Caminal només registrava la subdelegació creada l'any 1857. Tanmateix, a partir dels fons de l'arxiu històric comarcal de la Conca de Barberà, s'ha pogut conèixer la seva refundació: “*el 1887, el mateix any que es creava a Montblanc la 'Junta de defensa contra la filoxera', tenia lloc a la vila ducal una importantíssima reunió de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre per tractar la situació de l'agricultura del país. D'aquesta reunió, a la que assistiren la pràctica totalitat dels terratinents de la Conca, en va sortir la formació d'una subdelegació de l'IACSI a Montblanc*” (Gabriel Serra, “Montblanc: de la ‘febre d'or’ a la fil·loxera”, *Aplec de Treballs núm. 8*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, 1988, pàg. 207).

Borges Blanques. Aleshores n'hi havia a Tarragona (president: Marquès de Montoliu), Girona (pres.: Narcís Heras de Puig), Figueres (pres.: Domènec d'Albert i Terrades), Terrassa (pres.: Antoni Ubach i Soler), Tortosa (pres.: Joaquim Piñol), Vilanova i la Geltrú (pres.: Teodor Creus²¹⁶), la Bisbal (pres.: Ramon Vancells), Vic (pres.: Josep de Tortadés²¹⁷), Balaguer (Francesc Alòs de Berenguer), Tàrrrega (Antoni Roca²¹⁸), Molins de Rei (Antoni Roca²¹⁹), Olot (pres.: Pau Soler²²⁰), Artés (pres.: Joan Homs), Sant Pere de Ribes (pres.: Pere Cuadras i Feixes²²¹), Puigcerdà (pres.: Josep Esteve de Pastors), Montblanc (pres.: Josep Sabaté Civit), Sitges (pres.: Miquel Riera), Rubí (pres.: Sebastià Ferrer), les Borges Blanques (pres.: Pau Ricart), l'Arboç (pres.: Ramon Mari) i l'Alforja (pres.: Anton Mariné Basora)²²².

²¹⁶ Teodor Creus i Corominas fou el president perpetu de la Subdelegació de l'IACSI a Vilanova i la Geltrú. Joan Roig i Serra fou durant molts anys el vicepresident. L'any 1893 completaven la junta Dionís Puig de Galup, Francesc Massana, Josep Castellví i Josep Guasch, que foren elegits vocals (*La Pagesia*, 18.2.1893). Sobre aquesta subdelegació, vegeu l'apartat 1.2.2. Teodor Creus també fou l'impulsor de l'establiment de la subdelegació de l'IACSI a Sant Pere de Ribes l'any 1876. Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

²¹⁷ Josep Tortadés ocupava la presidència de la Subdelegació de Vic des de la seva reorganització de 1880, juntament amb Joaquim Vila i Teisor (vicepresident), Domènec Vila (tresorer), Joaquim d'Abadal (secretari i Josep Rovira, Domènec Puigrefagut i Ramon Planell (vocals). El succeí en el càrrec, l'any 1889, Josep de Bertran. La primera junta directiva (1852) estava composta per Ramon Bru de Sala (president), Ignasi de Descallar (vicepresident), Domènec Vila (recaptador), Rafael Llanza (secretari) i Joaquim de Vilar, Joan Vilaró i Josep Puigrefagut (vocals). L'any 1877 formaven part de la Subdelegació de l'IACSI a Vic Antoni d'Espona, Marià de Picó, Joan Fatjó, Carles de Fontcuberta, Antoni de Vilar, Josep Tortadés, Joaquim Salarich, Francesc Domingo i entre altres.

²¹⁸ Antoni Roca havia estat elegit vicepresident de la Subdelegació de Tàrrrega en la reorganització de 1884. La junta directiva que fou elegida el 5 de juny de 1884, estava composta per Josep Huguet (president), Antoni Roca (vicepresident), Josep Martí Eroles (tresorer), Marià Carulla Prats (secretari), Josep Company (vocal) i Joan Civit (vocal). Tots eren residents a Tàrrrega, excepte Josep Company, del Terròs, i Joan Civit, d'Agramunt. També hi havia socis de Llúria, Anglesola, Bellpuig, Belianes, Bullidó i Maldà (*RIACSI*, 7.1876).

²¹⁹ El primer president de la Subdelegació de l'IACSI a Molins de Rei fou Josep Albareda Gispert, de Pallejà. L'any 1853 Miquel Roca era vicepresident.

²²⁰ Quan la Subdelegació de l'IACSI a Olot es reorganitzà, el 1880, continuà de president Francesc Vayreda, que exercia el càrrec des de la fundació de la Subdelegació el 1853.

²²¹ El primer president de la Subdelegació de l'IACSI a Sant Pere de Ribes fou Magí Giral Carbonell (1876), que fou succeït en el càrrec pel secretari, Pere Miret Sardà (1883) i aquest a la vegada pel secretari de la junta, Pere Cuadras Feixes. La primera junta directiva estava composta per Magí Giral Carbonell (president), Francesc Roig Rossell (vicepresident), Josep Puig Miró (tresorer), Pere Miret Sardà (secretari) i Joan Roig Mercer i Josep Mestre Mestre (vocals). La junta directiva després de la reorganització de l'any 1883 estava formada per Pere Miret Sardà (president), Magí Giral Carbonell (vicepresident), Josep Raventós Giral (tresorer), Pere Cuadras Feixes (secretari) i Pere Coll Bertran, Pere Huguet Mata i Melcior Masó Artigas (vocals).

²²² *La Pagesia*, 29.4.1889. En el manifest de la Junta Superior de la Unió Agrícola de Catalunya del 16 de novembre de 1889 (vegeu l'apèndix 2), ja no hi constava la subdelegació de Puigcerdà i, en canvi, hi apareixien les subdelegacions de Berga (pres.: Josep Blanxart) i Pla de Cabra (pres.: Pere Batlle Rosich).

TAULA 13. SUBDELEGACIONS DE L'IACSI (1852-1911)

Núm*	Subdelegació	Comarca	Fundació **	Reorganització
1	Alacant	Alacant	1866	
2	Alforja	Baix Camp	1888	
3	Arenys de Mar	Maresme	1857	
4	Artés	Bages	1853	1884, 1904
5	Avinyó	Bages	1852	
6	Badalona	Barcelonès	1853	
7	Balaguer	Noguera	1853	
8	Berga	Berguedà	1859	
9	Bisbal	Baix Empordà	1853	
10	Borges Blanques	Garrigues	1888	
11	Cardona	Bages	1853	
12	Castellterçol	Vallès Oriental	1858	
13	Cervera	Segarra	1861	1871
14	Ciutadella	Menorca	1856	1874
15	Esparreguera	Baix Llobregat	1853	
16	Figueres	Alt Empordà	1859	1871, 1890
17	Girona	Gironès	1853	1863
18	Granollers	Vallès Oriental	1853	
19	Horta	Terra Alta	1904	
20	Hostalric	Selva	1856	
21	Igualada	Anoia	1852	
22	La Jonquera	Alt Empordà	1878	
23	Lleida	Segrià	1853	1878
24	Lluçanès	Osona	1856	
25	Manresa	Bages	1856	1859, 1868, 1871
26	Maó	Menorca	1856	1874, 1899
27	Mataró	Maresme	1856	
28	Molins de Rei	Baix Llobregat	1853	
29	Montblanc	Conca de Barberà	1857	1888
30	Múrcia	Múrcia	1858	
31	Olot	Garrotxa	1856	1880
32	Palafugell	Baix Empordà	1852	
33	Pla de Cabra	Alt Camp	(1889)	
34	Pla de Llobregat (l'Hospitalet)	Barcelonès	1873	
35	Puigcerdà	Cerdanya	(1889)	
36	Reus	Baix Camp	1854	1868
37	Ripoll	Ripollès	1855	
38	Rubí	Vallès Occidental	1888	
39	Sabadell	Vallès Occidental	1856	1891
40	Santa Coloma de Farners	Selva	1856	
41	Sant Pere de Ribes	Garraf	1876	1883
42	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	1893	
43	Seu d'Urgell	Alt Urgell	1855	
44	Sitges	Garraf	1855	1888
45	Tarragona	Tarragonès	1854	1860, 1861, 1871
46	Tàrraga	Urgell	1857	1871, 1876
47	Terrassa	Vallès Occidental	1852	
48	Tordera	Maresme	1855	
49	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	1893	
50	Tortosa	Baix Ebre	1866	1888
51	Valls	Alt Camp	1857	
52	Vendrell	Baix Penedès	(1880)	
53	Vic	Osona	1852	1880
54	Vilafranca del Penedès	Alt Penedès	1852	
55	Vilanova i la Geltrú	Garraf	1857	1871

Font: Elaboració pròpia a partir de Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 467-478, *RIACSI* i altres fonts secundàries.

(*) La numeració correspon al mapa 5.

(**) Si es desconeix la data de fundació es dona entre parèntesis la primera notícia de l'existència de la subdelegació.

MAPA 5. SUBDELEGACIONS DE L'IACSI A CATALUNYA (1852 - 1911)

Fins al 1911, he detectat la creació de 55 subdelegacions de l'IACSI (taula 13). Com es veu en el mapa 5, les subdelegacions de l'IACSI es localitzaven preferentment a les comarques circumdants de Barcelona i a algunes comarques, com ara l'Alt Empordà o el Baix Camp que havien desenvolupat una agricultura més especialitzada i més moderna, com ja va advertir M. Caminal referint-se a la implantació de l'IACSI²²³. Però també aquí el seu funcionament fou molt irregular. La major part de subdelegacions que s'havien creat en els primers anys no van tenir continuïtat: Arenys de Mar, Avinyó, Badalona, Balaguer, Berga, la Bisbal, Castellterçol, Esparreguera, Granollers, Hostalric, Igualada, Lluçanès, Mataró, Molins de Rei, Múrcia, Palafrugell, Ripoll, Santa Coloma de Farners, la Seu d'Urgell, Tordera, Valls i Vilafranca del Penedès, van deixar de tenir subdelegació de l'IACSI al cap de pocs anys, tot i que en alguns casos van succeir-les associacions de propietaris que, a la pràctica, funcionaven com a sucursals de l'IACSI²²⁴.

Hi ha alguns casos excepcionals, com el de la Subdelegació de Terrassa, que l'any 1880 encara comptava amb més d'una quarantena de socis²²⁵ i que, com hem vist, fou molt activa durant els anys de la crisi finisecular²²⁶. L'any 1884 Rafael Roig i Torres, d'acord amb el president de la Subdelegació, Antoni Ubach i Soler, impulsava la creació de l'Estació Ampelogràfica Catalana a Terrassa. Els terrenys foren cedits pel senador Joaquim M. de Paz, que hi tenia una gran finca, i pocs mesos després "*la mayor parte de aquellos terrenos se ven cubiertos por extensos bancales en los cuales se desarrollan admirablemente millares de cepas europeas, americanas y asiáticas, constituyendo la base de los estudios y trabajos a que la Estación se dedica*"²²⁷. Aprofitant l'existència de l'estació ampelogràfica, l'any 1891 va tenir lloc a Terrassa una de les "reunions agrícoles" organitzades per l'IACSI des dels anys 1860 a diferents comarques catalanes²²⁸.

L'IACSI es plantejava de reprendre aquesta mena d'actes que no s'havien celebrat des del 1872, en què la "reunió agrícola" va tenir lloc a Barcelona; però no van tenir continuïtat fins a la celebració dels congressos de la FACB. La reunió de Terrassa va estar organitzada per la subdelegació d'aquesta localitat, amb l'ajuda de les de Sabadell i de Rubí, "*sus hermanas dentro de la bella comarca del Vallés,*

---

²²³ M. Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 130 i ss.

²²⁴ *Ibidem*, pàg. 116. En tenim un exemple en el cas de Granollers: vegeu l'apartat 6.2.

²²⁵ *RIACSI*, 1.9.1880.

²²⁶ Vegeu l'apartat 1.4.

²²⁷ R. T., "La estación ampelográfica catalana", *RIACSI*, 1.6.1885.

²²⁸ Vegeu l'apartat 4.3.4.

*límite á que la Reunión se circunscribía*²²⁹. El tema fonamental fou, naturalment, la replantació de la vinya i les seves alternatives, i va comptar amb una exposició-concurs d'aparells, adobs, plaguicides i productes agrícoles.

En altres casos, l'activitat de la subdelegació va dependre gairebé exclusivament d'una sola persona, que n'era el màxim dirigent: per exemple, en el cas de la Subdelegació de Reus deixem de tenir notícies de la seva activitat a partir de 1885, en què es produí la mort del viticultor Francesc Gil i Borràs, que portava molts anys com a president²³⁰. Teodor Creus (1827-1921) fou el president perpetu de la Subdelegació de Vilanova i la Geltrú creada l'any 1857 i, a més, va impulsar la creació d'una subdelegació a Sant Pere de Ribes, que es fundà l'any 1876 amb 19 socis²³¹.

Moltes subdelegacions van tenir períodes breus d'activitat i van haver de reconstituir-se una o dues vegades. Aquest és el cas de la Subdelegació d'Artés, fundada l'any 1853 després que els parcers de la localitat haguessin creat una germandat de protecció mútua i que, segons sembla, va crear un forta divisió social²³². L'any 1858 aquesta subdelegació es va dividir en crear-se la de Castellterçol²³³, i més tard la Subdelegació d'Artés es reorganitzà en dues ocasions: primer l'any 1884 i una altra vegada l'any 1904, essent encapçalada sempre pel mateix president, Joan Roca i Riera²³⁴.

Una altra de les subdelegacions que es reorganitzà cap al final del segle XIX fou la de Figueres, que havia estat fundada l'any 1859 per Narcís Fages de Romà

²²⁹ IACSI: Mem. 1891.

²³⁰ L'any 1882 encara tenim notícia que Francesc Gil assistí a Barcelona a la festa de Sant Isidre.

²³¹ En una carta adreçada a l'IACSI, el mateix Teodor Creus ho explicava: "*Puestos en relación con mi poble personalidad por mediación del jóven y activo profesor de instrucción primaria de dicho pueblo [Sant Pere de Ribes], D. José Fernandez é Isern, varios propietarios y mayordomos de importantes explotaciones rurales, celosos por el adelanto y mejoramiento de nuestra agricultura, tuve el gusto de poder facilitarles los datos y noticias que necesitaban, y encarecerles las ventajas que podrán prometerse de venir á engrosar las filas de nuestro querido Instituto; y el resultado ha sido tan satisfactorio que no se ha aumentado tan solo la lista de sus sócios con unos cuantos nombres, sino que ha brotado completa una nueva rama con que de hoy más contará el árbol, ya muy frondoso, de nuestra patriótica Asociación*" (RIACSI, 7.1876).

²³² Llorenç Ferrer cita un informe de l'alcalde d'Artés del 30 de juliol de 1865 en què s'afirma que "*desde la instalación del IACSI en esta población [...] los vecinos de la misma se habían dividido en partidos, cosa que anteriormente no resultaba, y considerando que los socios de la dicha Subdelegación y sus agentes recorren las casas de estos vecinos mendigando firmas para llevar a cabo las protestas que de continuo intentan contra los actos del Ayuntamiento*" (Ll. Ferrer, *La vinya al Bages*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1998, pàg. 166).

²³³ Vegeu l'apartat 6.1.

²³⁴ La junta directiva de la Subdelegació d'Artés de 1884 estava composta per Joan Roca Riera (president), Francesc Fàbregas (vicepresident), Leopold Homs (secretari), Josep Rovira (tresorer) i Joan Fargas, Joan Soldevila i Antoni Soler (vocals). La junta directiva de l'anyh 1904 estava composta per Joan Roca Riera (president), Josep Codinach Casajuana (vicepresident), Joan Sobrevalls Aguilar (secretari), Eduard Berenguer Sala (tresorer) i Josep Rovira Corominas, Joan Soldevila Puigdorca i Joaquim Suriñach Capdevila (vocals).

(1813-1884)²³⁵, fou refundada després de la seva mort pel seu fill, Carles Fages de Perramon²³⁶. L'any 1891, Carles Fages donava notícia del retorn a l'activitat de la subdelegació, sense precisar-ne, però, la data²³⁷. Segons explicava ell mateix, la primera subdelegació funcionà durant alguns anys, però *“vingueren després revolucions y guerras, grans enemichs de l'agricultura; vingué també per altre costat la mort y se'ns emportá al principal de la colla, y á altres que li feyan bon costat; y la Subdelegació quedá com los descuartisats, dispersos así y allá sos membres”*²³⁸. L'augment de la pressió fiscal sobre la propietat agrària i la crisi finisecular foren el revulsiu que els portà a *“pensar que unintnos altre vegada, que associantnos tots, podiam formar un nou cos ab vigor per defensarse, y tal dit, tal fet. Primerament, nos reunirem los que quedabam, y veyerem que, anant á la una, ja podiam fer alguna cosa; luego cridarem á los que tenian tan interés com nosaltres mateixos en anar plegats, y van venint, y aviat haurém doblat lo número”*²³⁹. En aquesta reunió ja es trobaren més d'un centenar. Aviat van llogar un local que els permetés activar la vida social de l'entitat:

*“A plá terreno tenim una estancia prou gran per contenir un billar, mitja dotsena de taulas per pendrer café y un parell per fer lo tresillo ó la manilla; hi ha además un pati ahont poden exposarse flors y arbustos. Al primer pis tenim altre pessa de café, sala de lectura, secretaria y per fí un gran salón capás pera trescentas personas ben assentadas, destacantse en sa testera la imatje del Sant patró del Institut”*²⁴⁰.

Mig any més tard, Carles Fages explicava que la Subdelegació continuava *“la buena marcha iniciada pocos meses atrás [...], restaurada completamente con las nuevas fuerzas allegadas y en posesión de cómodo local donde sus individuos se reúnen”*²⁴¹. Carles Fages tenia la voluntat de vincular-hi els socis de l'IACSI residents a l'Empordà i també de la Cambra Agrícola de Catalunya; per interessar a la

²³⁵ A més de Narcís Fages de Romà (president), formaven part de la primera junta directiva de la Subdelegació de l'IACSI a Figueres Maurici d'Albert i Terrades (vicepresident), Ignasi d'Aloy (recaptador), Josep Pont de Vinyals (secretari), i Joaquim Armet, Josep Torra i Josep Vergés Almar (vocals). Sobre aquesta subdelegació, vegeu també l'apartat 3.3.1.

²³⁶ Tot i que Carles Fages de Perramon era considerat “l'ànima” de la nova subdelegació, aquesta fou presidida per Domènec d'Albert i Terrades fins a la seva mort el 1896 i el succeí en el càrrec Eduard Rodeja, que havia estat el tresorer de la subdelegació durant més de trenta anys (IACSI: Mem. 1896).

²³⁷ En la memòria de l'IACSI corresponent a l'any 1891 el secretari feia referència a la reorganització de la subdelegació de Figueres, *“cuyos alientos, lejos de disminuir, van cobrando nuevos bríos, en el modo de solidar su reorganización iniciada hace dos años”*.

²³⁸ Carles Fages, “Una Subdelegació que's retorna”, *La Pagesia*, 20.6.1891.

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ *Ibidem*.

²⁴¹ *La Pagesia*, 12.11.1891.

pagesia, pensava que el local havia de defugir un excés de confort que podia constituir una barrera d'entrada per aquest col·lectiu:

*[...] d'aixó últim n'hem de fugirne los rurals per molts conceptes, conservant tot lo possible la sobrietat de costums de nostres pares, que si montém las salas de las Subdelegacions ab sillons y otomanas, y cubrim los rejols ab alfombra o estoras finas, nosaltres nos hi trobarém bé, mes los pagesos no gosarán entrarhi per por d'embrutirho ab sas botas rossas y calsas empolsadas: y es de desitjar que lo pagés que's dedica al seu art y no vol ser rutinari pugua concorrer lo dia de mercat á la Subdelegació á demanar parer en sas dificultats*²⁴².

Aquest intent d'obertura cap a la pagesia no va tenir una traducció pràctica fins a la creació de la Cambra Agrícola de l'Empordà, l'any 1900²⁴³, que fou una iniciativa sorgida del mateix sector de propietaris, tot i que la Subdelegació de Figueres continuà existint fins al 1911.

La Subdelegació de Sabadell, que per primera vegada fou creada el 1856²⁴⁴, es reconstituí també l'any 1891 a partir del Gremi de Pagesos de Sabadell i sa comarca. Aquesta entitat s'havia constituït l'agost de 1890 i *“un dels treballs principals que foren la tasca dels individus de la Junta Directiva, fou buscar la unió ab lo Institut Agrícola Catalá de Sant Isidro”*²⁴⁵: tot aprofitant que en el districte judicial reunia el nombre de socis de l'IACSI suficient, el Gremi es va constituir una subdelegació, essent presidida pel mateix president del Gremi, Josep Vilarrubias²⁴⁶. No tots els associats, però, podien ser membre de la subdelegació, *“per la sencilla rahó de ser la majoría de la classe proletaria que no poden gastar ni las quatre pessetas de socis adherits [...] Sería molt útil que aquesta qüestió fos estudiada —seguia dient el corresponsal de La Pagesia—, porque escarmentats los pagesos que ha tingut la desgracia de caurer en mans de explotadors creyentse en mans de*

²⁴² “La Subdelegació retornada”, *La Pagesia*, 13.7.1891.

²⁴³ Vegeu l'apartat 3.3.1.

²⁴⁴ La primera junta directiva de la Subdelegació de l'IACSI a Sabadell estava composta per Tomàs Viver de la Serra (president), Ramon Duran (vicepresident), Joan Fontanet (recaptador), Ramon Gorina Folch (secretari), Fèlix Torres Argemí (vicesecretari) i Joan Salas Carol, Salvador Pocata i Josep Vilar (vocals).

²⁴⁵ *La Pagesia*, 25.2.1892.

²⁴⁶ La primera junta directiva de la Subdelegació de Sabadell estava composta per: Josep Vilarrúbias, Sabadell (president), Joan Buxó, de Ripollet (vicepresident), Miquel Ustrell, de Sabadell (tresorer), Joan Llovet, de Cerdanyola (vocal), Josep Borrell, de Castellar (vocal), Joan Sors, de Palausolità (vocal) i Salvador Serracant i Alsina, de Sabadell (secretari), que era al mateix temps el secretari del Gremi de Pagesos de Sabadell (*Revista de Sabadell*, 22.5.1891). L'acte de constitució de la Subdelegació va tenir lloc a l'ajuntament de Sabadell el 14 de juny de 1891 i va estar presidit per l'alcalde de la ciutat, Joan Massague, juntament amb els presidents de l'IACSI i del Gremi, Marquès de Sentmenat i Josep Vilarrúbias, respectivament (Vegeu la crònica a *Revista de Sabadell*, 18, 19 i 20 de juny de 1891. Agraieixo a Josep M. Benaül que m'hagi facilitat les referències d'aquestes notícies).

protectors; enganyats ab promesas de sindicats y novas associacions que cap resultat práctic 'ls donan, quan no sia tráurels algun dineret de la butxaca, si poguessin contar ab l'apoyo del Insititut, 'otro gallo les cantara' com diuhen los castellans"²⁴⁷. El Gremi de Pagesos de Sabadell havia pogut atraure la petita pagesia perquè s'organitzà amb un funcionament pràctic, basat en la solidaritat i l'ajuda mútua entre els associats: a canvi d'una mòdica quota (50 cèntims al mes) rebien prestacions de treball en cas de malaltia, préstecs amb penyora dels fruits, inputs agrícoles amb preus i qualitats garantides i es podien beneficiar també del camp experimental per tal de reconstituir les vinyes fil-loxerades.

Però aquest fou, com ja s'ha vist²⁴⁸, un cas molt excepcional. El 1892, el secretari general de l'IACSI feia un balanç de la situació ben migrat: "*tiene la Directiva la satisfacció de ver que se conservan en pié todas las Subdelegaciones con que el Instituto contaba en el precedente anual período, menos una*" deia el Secretari de l'IACSI, que proposava que s'estudiés la conveniència de reformar de nou el reglament "*tanto por lo lejano de la fecha en que se formuló, como por las variaciones parciales que ha debido sufrir, y muy especialmente para vigorizar las fuerzas algún tanto decaídas de nuestras Subdelegaciones*"²⁴⁹. A la vista d'aquesta situació, alguns dirigents de l'IACSI ja s'estaven plantejant "*la conveniencia de aumentar nuestras filas por medio de la agrupación de grandes masas en el campo, atraídas por el incentivo de un bello ideal por ellos acariciado, consistente en el establecimiento de numerosos gremios o sindicatos agrícolas, cuya misión tendiera a vivificar el espíritu de las clases labriegas para proveer mutuamente, bajo el amparo del Instituto, a la satisfacció de sus necesidades*"²⁵⁰. Aquest replantejament de l'estratègia associacionista de l'IACSI donarà lloc, l'any següent a la creació de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya, una iniciativa que pretenia reproduir l'exemple del Gremi de Pagesos de Sabadell, però que no va tenir el resultat esperat²⁵¹.

L'any 1893 es van crear les subdelegacions de Torroella de Montgrí²⁵² i la de Sant Sadurní d'Anoia, aquesta constituïda "*por los beneméritos propietarios que redactan*

---

²⁴⁷ *Ibidem*.

²⁴⁸ Vegeu l'apartat 1.3.3.

²⁴⁹ IACSI: Mem. 1892.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ Vegeu l'apartat 1.3.3.

²⁵² La subdelegació de l'IACSI a Torroella de Montgrí es constituí el 7.1.1893 amb la junta següent: Ramon Boy (president), Ramon Bassols (vicepresident), Josep M. Pagès (secretari), Pere Garcia (tresorer), Joan Casadevall (vocal), Nicet Negre (vocal), Lluís Satllé (vocal) i Josep Camps (vocal) (*La Pagesia*, 28.1.1893). Fins

*y dirigen el Resumen de Agricultura*²⁵³; però no se'n constituí cap més fins al final del segle i moltes van deixar de funcionar. L'any 1900 ja només existien les subdelegacions de Girona, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, la Bisbal, Figueres, Tarragona, Valls, Balaguer, Tàrraga i Maó. Aquesta darrera s'havia reorganitzat, per segona vegada²⁵⁴, l'any anterior "*reuniendo los pocos socios dispersos que existían en la Isla, y con ellos y los nuevamente inscritos*"²⁵⁵. Presidida pel propietari Antoni Pons i Guerau, desenvolupà inicialment una notable activitat: va introduir arades més perfectes per millorar els sistemes de roturació de la terra²⁵⁶; va promoure la constitució d'un sindicat per a adquirir sofre i sulfat de coure i també una comissió de defensa contra la fil-loxera, que ja havia començat a envair l'illa; també feia assajos comparatius a diversos llocs de l'illa amb guanos, adobs químics i llavors d'alguns cereals²⁵⁷. L'any 1902 s'havia comprat una casa ("*adquirida por algunos socios y arrendada por un módico alquiler al Círculo Agrícola Industrial y a esta Subdelegación, cuyas dos Sociedades hecen vida de hermanos, ayudándose y auxiliándose mutuamente, toda vez que persiguen idénticos fines*"²⁵⁸) i havien muntat un hivernacle i un camp d'experiències "*costeados con los fondos del Círculo, toda vez que los de la Subdelegación no son suficientes para satisfacer obras de esta importancia*"²⁵⁹. Una altra de les preocupacions era el desenvolupament de la producció ramadera, que constituïa la principal riquesa de l'illa, i la Subdelegació va fer algunes gestions contra la introducció de bestiar i va experimentar algunes plantes, com ara la remolatxa, que poguessin servir de farratges durant la tardor²⁶⁰.

---

a la seva mort, el 1895, fou president de la subdelegació Ramon Boy Deulofeu, comandant graduat, capità d'Estat Major de Plaça retirat (*RIACSI*, 1.1896).

²⁵³ *RIACSI*: Mem. 1892. Vegeu l'apartat 1.2.4.

²⁵⁴ La primera reorganització va tenir lloc l'any 1874, en què, gràcies en bona part als esforços del vicepresident de l'*RIACSI*, van ingressar com a socis corresponsals de Maó ramon Ballester Pons, Joan Martorell Caules, Simó M. de Sintas Sintas, Joan Taltavull Garcia, Gabriel Carreras Seguí, Joan d'Olivar Febre, Spiridion Ládico Font, Josep Oliver Soler i Pere Sintes Olives. L'acte de reorganització va tenir lloc a Maó el 13 de juny de 1874 i fou elegida la junta directiva següent: Baró de Las Arenas (president), Joan M. Saura Font (vicepresident), Jaume Villalonga (secretari), Joan Gimier (comptador) i Antoni Prieto (vocal), Victorino Hédiger (vocal) i Gabriel Carreras (vocal) (*RIACSI*, 8.1874).

²⁵⁵ *RIACSI*, 15.3.1900.

²⁵⁶ El mateix any 1899 va organitzar un concurs públic d'arades i va adquirir una Vernet que posà a disposició dels socis (Memòria de la Subdelegació presentada el 17.1.1900, *RIACSI*, 15.3.1900).

²⁵⁷ Segons afirmava el Secretari de la Subdelegació de Maó, "*el sistema de aparcería vigente en Menorca, la escasa tierra laborable de muchas de sus fincas y los pocos medios con que cuentan los colonos, no permiten innovaciones costosas y de algún alcance, así es que nuestro objeto se ha limitado a la introducción de arados más perfectos, a la aplicación de los guanos y abonos químicos y al ensayo de varias semillas de trigos, cebadaas y avenas*" (*RIACSI*, 1.1901).

²⁵⁸ *RIACSI*, 20.2.1903.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ *RIACSI*, 20.4.1904.

De les deu subdelegacions existents l'any 1900 (Girona, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, la Bisbal, Figueres, Tarragona, Maó, Valls, Balaguer i Tàrraga), en els cinc anys següents en van desaparèixer tres (Girona, Terrassa i Tarragona) i dues més (Artés i Valls) van deixar d'existir l'any 1907. Fins a l'any 1911 hi ha constància de l'existència de les subdelegacions de Figueres, Horta de Sant Joan²⁶¹ (que l'any 1907 va presentar un projecte de guarderia rural), la Bisbal, Vilanova i la Geltrú i Maó, però aleshores les subdelegacions havien quedat amb un paper totalment residual en la implantació de l'IACSI en el territori. Aquell any, en un quadre històric de l'IACSI elaborat pel seu Secretari General, s'hi aludia talment com un exponent del passat de l'Institut: *“cuenta con varias subdelegaciones locales, las cuales obtuvieron en un tiempo gran pujanza, siendo las primeras Asociaciones agrícolas de nuestro país”*²⁶².

Més tard, només hi ha notícia de la creació d'una subdelegació a Llagostera l'any 1919: la iniciativa va estar encapçalada per Josep Vidal de Llobatera, que havia dirigit la sucursal de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Llagostera fins a l'any 1911²⁶³. Però l'excepcionalitat d'aquesta nova subdelegació quedà ben patent en la pròpia valoració que en feia l'IACSI, tot afirmant que *“estas creacions tal vez no son hoy tan necesarias como hace medio siglo, pero no obstante aun hemos visto aparecer otra subdelegación, muy animosa por cierto, en Llagostera”*²⁶⁴.

Desaparegudes les subdelegacions, a començaments de 1916 l'IACSI establí uns agents delegats a les capitals de les províncies de Girona (Estanislau Aragó), Lleida (Santiago Jené) i Tarragona (Santiago Vallvé), per tal de tenir algun contacte directa amb les diferents comarques d'aquestes terres. Però a l'any 1928 ja només hi havia un agent delegat de l'IACSI a Madrid (Josep Marcet)²⁶⁵.

En fracassar l'intent de revitalitzar les subdelegacions, l'IACSI va orientar la seva estratègia a vincular-hi, més o menys formalment, les associacions agrícoles que proliferaven arreu de Catalunya. La creació de la FACB l'any 1899, com veurem, responia a aquest objectiu; però des de l'inici del segle XX l'IACSI també va intentar reforçar la seva implantació amb associacions “adherides”. Inicialment, l'adhesió d'una entitat agrícola a l'IACSI es formalitzava simplement amb la inscripció com a

---

²⁶¹ La Subdelegació de Reus va crear una camp d'experimentació agrícola a Horta de Sant Joan (*RIACSI*, 1.1873).

²⁶² *RIACSI*, 5.1.1911.

²⁶³ La primera notícia que en tenim és la seva adhesió a la Conferència de l'Agricultura Catalana organitzada per la Mancomunitat els dies 7, 8 i 9 de maig de 1919 (Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*, pàg. 100).

²⁶⁴ IACSI: Mem. 1919.

²⁶⁵ IACSI: Mem. 1928.

soci corresponsal del president: es volia facilitar al màxim l'adhesió d'associacions per tal que l'IACSI comptés amb un suport ben ampli a les reivindicacions i gestions davant dels poders públics.

Però aquesta estratègia va haver de revisar-se davant de la necessitat de recursos econòmics per desenvolupar un nombre de gestions i activitats creixents: els socis corresponsals pagaven una quota reglamentària de 20 pessetes anuals (que s'acostumava a elevar voluntàriament a 25 pessetes), una quantitat que era pràcticament absorbida per la Revista de l'IACSI i altres impressos que rebien, de manera que el producte net que l'entitat percebia per les quotes dels socis corresponsals era insignificant. A més, sovint l'ingrés d'una entitat com a soci col·lectiu era motiu que alguns dels seus socis es donessin de baixa de l'IACSI. L'any 1929 la junta directiva de l'IACSI va acordar fixar una quota anual de 50 pessetes com a mínim, que es podria elevar voluntàriament fins a 100 pessetes o més. El 18 de març de 1929 el president de l'IACSI es va adreçar als presidents de les societats adherides requerint-los l'augment de la quota, tot i que afegia que si les possibilitats econòmiques de l'entitat no permetien l'augment "*tenga la seguridad de que de todas maneras será muy apreciada su valiosa colaboración al Instituto, y que lo mismo su Junta Directiva que el Presidente suscrito se complacerán en secundar sus iniciativas y en atender a cuantas indicaciones se sirvan Vds. hacerles en bien de la causa común*"²⁶⁶. Un bon nombre d'entitats van respondre immediatament augmentant la quota anual a 50 pessetes i algunes fins a 75 i 100 pessetes.

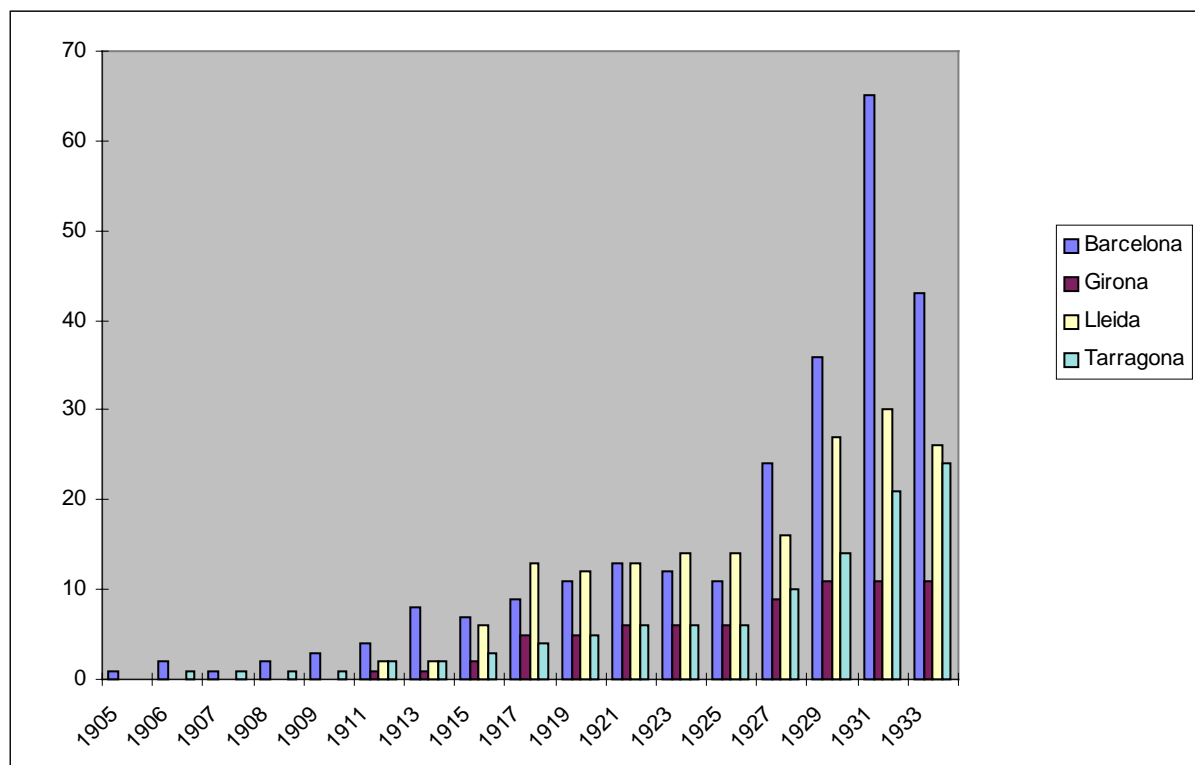
---

²⁶⁶ IACSI: Mem. 1929.

TAULA 14. NOMBRE D'ASSOCIACIONS INSCRITES A L'IACSI (1905-1933)

	1905	1906	1907	1908	1909	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923	1925	1927	1929	1931	1933
Barcelona	1	1	1	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	3	4	5	1
Alt Penedès											1	1	1	1	1	6	3
Anoia														1	1	2	1
Bages					1	1	3	2	2	3	3	2	3	3	4	6	2
Baix Llobregat		1				1	1	1	2	2	2	1		3	7	12	11
Barcelonès (exclosa BCN)							1	1			1	1				1	
Berguedà									1	1	1	1	1	1	1	2	1
Garraf																	
Maresme										1	1	1	1	9	11	15	13
Osona														1	2	3	2
Vallès Occ.									2	2	2	2	2	2	5	11	7
Vallès Or.																2	2
PROV. BARCELONA	1	2	1	2	3	4	8	7	9	11	13	12	11	24	36	65	43
Alt Empordà									1							1	
Baix Empordà								1	1	2	2	3	3	3	4	3	4
Cerdanya																	
Garrotxa															1	2	1
Gironès									1	1	2	1	1	1	1	1	1
Pla de l'Estany														1	1	1	1
Ripollès																	
Selva						1	1	1	2	2	2	2	2	4	4	4	4
PROV. GIRONA						1	1	2	5	5	6	6	6	9	11	11	11
Alta Ribagorça																	
Alt Urgell									1	1	1						
Garrigues									1	2	2	1	1	2	3	3	4
Noguera						1	1	2	3	2	2	2	2	3	4	4	2
Pallars Jussà											1	2	3	1	1	2	2
Pallars Sobirà																	
Pla d'Urgell									4	4	3	3	1	1	5	7	6
Segarra								1	1	1	2	2	2	3	3	2	2
Segrià									1				1	2	3	4	3
Solsonès												2	2	2	2	2	2
Urgell						1	1	3	2	2	2	2	2	2	6	6	5
Vall d'Aran																	
PROV. LLEIDA						2	2	6	13	12	13	14	14	16	27	30	26
Alt Camp						1	1	1	1	1	2	2	3	3	5	4	3
Baix Camp		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	5	6
Baix Ebre																	
Baix Penedès																1	1
Conca de Barberà																	
Montsià									1	2	2	2	1	2	3	3	4
Priorat								1	1	1	1	1	1	2	3	4	6
Ribera d'Ebre																	
Tarragonès														1	1	4	4
Terra Alta																	
PROV. TARRAGONA		1	1	1	1	2	2	3	4	5	6	6	6	10	14	21	24
TOTAL CATALUNYA	1	3	2	3	4	9	13	18	31	33	38	38	37	59	88	127	104
Illes Balears						1	1	1	1	1							
Altres províncies											1	1				1	
Estranger																1	
TOTAL	1	3	2	3	4	10	14	19	32	34	39	39	37	59	88	129	104

FONT: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'IACSI (1905-1933).

GRÀFIC 3. IACSI: SOCIS CORPORATIUS PER PROVÍNCIES (1905-1933)

Els anuaris que publicà l'IACSI entre 1905 i 1933 permeten seguir l'evolució de la nova estratègia. Com es veu en la taula 14 i el gràfic 3, durant la primera dècada del segle XX el nombre d'associacions adherides a l'Institut fou molt insignificant. A les províncies de Girona i Lleida no hi havia cap associació adherida i a la de Tarragona hi trobem només la Cambra Agrícola de la Selva del Camp²⁶⁷. A la província de Barcelona, constaven adherides dues societats radicades a la ciutat de Barcelona (l'Institut Agrícola de Sant Andreu de Palomar i la Germandat Agrícola de les Corts), a més de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat (però l'adhesió de 1906 no té continuïtat fins a l'any 1929) i de la Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter. L'any 1911 s'hi sumaren la UVC, la Societat Nacional del Cavall de Tir Lleuger i la Junta de Defensa d'Aigües del riu Mogent, totes promogudes per dirigents de l'IACSI.

Fins a mitjan anys vint, el nombre d'entitats adherides va experimentar un creixement notable, de manera significativa a la província de Lleida i de manera menys espectacular a la província de Barcelona. A les províncies de Girona i Tarragona foren poques les societats agrícoles adherides, si bé el nombre també

²⁶⁷ Vegeu la relació d'associacions inscrites a l'IACSI a l'apèndix 8.

experimenta un cert creixement. Durant la segona meitat dels anys vint, el nombre d'associacions adherides va experimentar una progressió molt pronunciada, sobretot a la província de Barcelona en què el nombre d'entitats es multiplica per sis, però també a la de Tarragona (x 3'5) i de Lleida i Girona (x 2).

A l'inici de 1931 l'IACSI comptava amb més de mil socis (exactament 314 socis residents i 822 socis corresponsals) i 124 associacions adherides: indirectament, segons els càlculs de la Secretaria General de l'IACSI, englobava uns trenta mil agricultors²⁶⁸. El mapa 6 correspon a aquest moment: com es veu, l'IACSI comptava amb associacions inscrites a gairebé totes les comarques de Catalunya; tot i que la majoria es concentraven a l'àrea litoral, sobretot al voltant de Barcelona (especialment al Maresme, amb 15 associacions, i al Baix Llobregat, amb 12), cal destacar el nombre important de les terres de Lleida (especialment al Pla d'Urgell, amb 7 associacions, i a l'Urgell, amb 6) i també a l'àrea de Tarragona (a l'Alt i Baix Camp, amb 4 i 5 associacions inscrites, respectivament, i al Priorat i al Tarragonès, amb 4 cadascuna)²⁶⁹. A les comarques gironines hi ha menys associacions inscrites, però cal tenir en compte que l'entitat que consta adherida a la comarca del Gironès és la Federació Sindical Agrària de Girona, que aplegava una cinquantena d'associacions²⁷⁰:

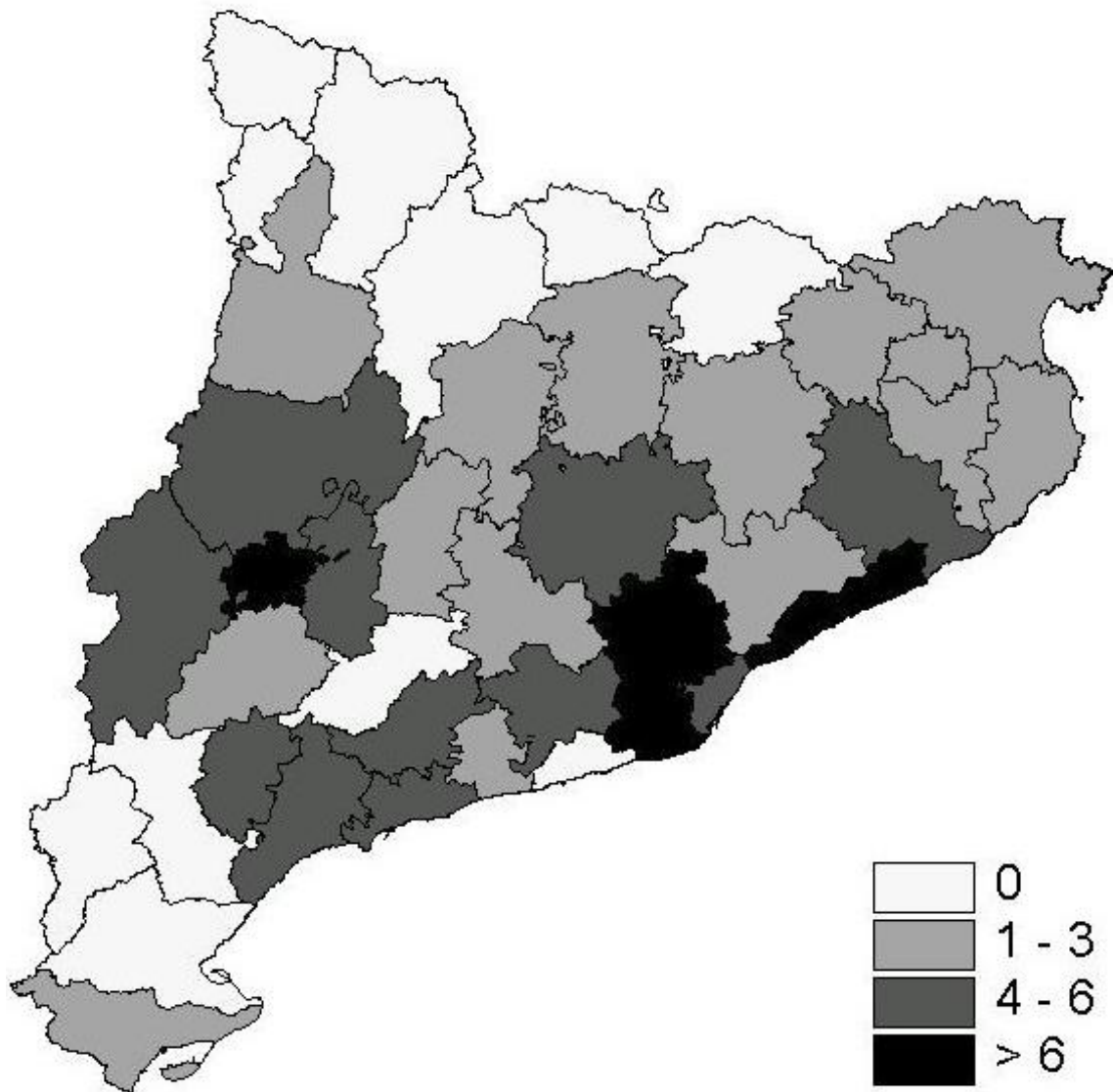
---

²⁶⁸ Cap a mitjans de l'any 1930 la Secretaria General de l'IACSI havia elaborat un cens de les associacions adherides i havia obtingut informació de 108 associacions del total de 120 que en aquell moment estaven adherides a l'IACSI.

²⁶⁹ En canvi, no deixa de ser sorprenent que a la Conca de Barberà no existeixi cap associació inscrita a l'IACSI al llarg de tot el primer terç del segle XX, tenint en compte que és una comarca amb una tradició i un dinamisme associatiu ben destacat (Vegeu Andreu Mayayo, *La Conca de Barberà, 1890-1939: De la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1986 i també "El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà", *Estudis d'Història Agrària*, 5, 1985, pàg. 133-155). És probable que aquest mateix dinamisme l'hagi apartat d'una associació molt conservadora com era l'IACSI.

²⁷⁰ Quan es fundà, l'any 1918 la Federació Sindical Agrària de Girona comptava amb 29 sindicats, als quals, en poc temps, s'hi afegiren 14 sindicats més. L'any 1921 tenia 59 sindicats federats i el 1927 arribà al seu màxim, 64 sindicats. En els anys trenta el seu nombre disminuí fins a 46 sindicats l'any 1934 (Enric Saguer, "Acció social contra la reforma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat (1918-1936)", *RIACSI*, 140 aniversari, 1992, pàg. 78).

**MAPA 6. NOMBRE D'ASSOCIACIONS INSCRITES A L'IACSI,
PER COMARQUES (1931)**

Significativament, però, amb l'arribada de la República es produí una disminució d'aprop d'una quarta part de les associacions adherides, precisament en aquelles províncies on havia crescut més en els darrers anys (a la província de Girona el nombre d'adhesions quedà estancat i a la de Tarragona es produí un petit augment). Es tracta d'un moviment de reflux després del gran augment dels anys 1928-1931 similar al que succeí amb el moviment de socis, que l'any 1932 experimentà un gran nombre de baixes²⁷¹. L'augment de la conflictivitat i amb la vertebració creixent del moviment rabassaire i la creació de la USAC, amb una línia més apolítica, farien replantejar les aliances a moltes associacions de caràcter mixt.

Un exemple clar el trobem en els sindicats agrícoles de Sant Cugat. El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Cugat del Vallès, fundat l'any 1906, s'adherí a l'IACSI després de la seva refundació de l'any 1916, però amb l'arribada de la República es donà de baixa, tal com ho feu el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Medir. Aquest sindicat, conegut popularment com el "Celler Cooperatiu" va experimentar, a partir de 1931, una "*entrada massiva de nous socis [...] a l'hora que desapareixia el vot proporcional*" (a l'aportació de raïms). Segons Joan Troyano l'augment de socis del Sindicat s'explica perquè "*els parcera acudien al Sindicat sense malfiances que encara alguns tenien per por que encara pogués caure en mans dels grans propietaris*". El Sindicat Agrícola "La Unió", que agrupava els arrendataris i petits propietaris agrícoles, va adherir-se a l'IACSI després de la seva fundació l'any 1930, però aviat també es donà de baixa²⁷².

Un altre exemple el trobem en el Sindicat Agrícola de Vila-rodona que, segons J. Santesmases, era el "sindicat d'esquerres" de la localitat²⁷³. Aquest sindicat va estar inscrit a l'IACSI del 1929 al 1931, any en què s'associà a la USAC. Significativament, el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Vila-rodona, que malgrat la denominació no tenia res a veure amb l'anterior (J. Santesmases l'anomena com el "sindicat de dretes"), estava adherit a l'IACSI des de 1921 i no va donar-se de baixa durant els anys de la Segona República.

La creació de la USAC va agafar desprevinguts als dirigents de l'IACSI. El seu president, el baró d'Esponellà, no va deixar d'expressar "*la extrañeza que le causó que, tratándose de la Sociedad más antigua e importante de Cataluña dentro de la*

---

²⁷¹ Vegeu l'apartat 4.2.1.

²⁷² Joan Troyano (1996): "100 anys d'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès (1896-1996)", *Gausac*, 9, GEL, Sant Cugat del Vallès, pàg. 88 i ss.

²⁷³ Josep Santesmases, *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política a la Catalunya vitivinícola*, Vila-rodona, Centre d'Estudis del Gaià, 1996.

actuación agrícola, no se contara con ella para la organización del acto [de creación de la USAC]²⁷⁴. I tot i que no podia fer menys que “aplaudir toda tentativa de unión de las fuerzas agrícolas”, considerava que l'IACSI era “el más indicado para reunirlos a todos [los sindicatos] en su propia casa”:

“estimaba el Instituto que desde el momento que cuenta dentro de la Sociedad con ciento veintisiete Sindicatos agrícolas, con una oficina jurídica montada para servirles, con un local capaz y personal idóneo, además de la mejor biblioteca especializada de España, se le podía considerar como el embrión de la organización proyectada, y sólo bastaba ampliar sus trabajos de proselitismo hacia la unión de todos los Sindicatos sin necesidad de nuevas organizaciones”²⁷⁵.

A partir del 1931, però, l'IACSI va iniciar una intensa campanya per buscar la unió de tots els propietaris catalans “*en un apretado lazo para defender la propiedad, gravemente perturbada*”²⁷⁶. Havent aparegut una ordre del Ministre de Treball que disposava la constitució de jurats mixtes de la propietat rústica en cada partit judicial, l'IACSI va afanyar-se a crear associacions de propietaris a tots els partits judicials de Catalunya adherides a l'IACSI. L'èxit d'aquesta campanya també fou extraordinari. En l'anuari de 1933 consten les següents associacions de propietaris dels partits judicials adherides a l'IACSI:

---

²⁷⁴ RIACSI 1.1931.

²⁷⁵ *Ibidem*.

²⁷⁶ Junta del 7 d'octubre de 1931.

TAULA 15. ASSOCIACIONS DE PROPIETARIS ADHERIDES A L'IACSI (1933)

	Localitat	Comarca	President
APPJ de la Concepció	Barcelona	Barcelonès	Enric de Sarriera, marquès de Barberà i de la Manresana*
APPJ d'Arenys de Mar	Arenys de Mar	Maresme	Francesc d'A. Bartrina i Roca*
APPJ de Berga	Berga	Berguedà	Ramon M. Pujol i Sarraís
APPJ de Granollers	Granollers	Vallès Oriental	Francesc de P. Torras i Sayol*
Acció Agrícola	Igualada	Anoia	F. Riba i Ferrer
Mutual Agrària de Manresa	Manresa	Bages	Francesc Planas i Martí
APPJ de Mataró	Mataró	Maresme	Epifani de Fortuny i de Salazar*
APPJ de Sabadell	Sabadell	Vallès Occ.	Josep Llobet i Sanjuan*
APPJ de S. Feliu de Llobregat	S. F. de Llobregat	Baix Llobregat	Joan Garriga i Massó*
APPJ de Terrassa	Terrassa	Vallès Occ.	Francesc X. Vila i Teixidor*
APPJ de Vic	Vic	Osona	Josep Costa i Roca
APPJ de Vilafranca del Penedès	Vilafranca	Alt Penedès	Lluís Jover i Nonell
APPJ de Vilanova i la Geltrú	Vilanova i la Geltrú	Garraf	Pere Medina i Brunet
APPJ de Tarragona	Tarragona	Tarragonès	Lluís Ballester i Ballester*
Mutual Agrària de Falset	Falset	Priorat	Francesc Puig i Àvila*
Mútua de Propietaris de Gandesa	Gandesa	Terra Alta	Rafael Figueras i Domènech
Mutual Agrària de Montblanc	Montblanc	Conca de Barberà	Ll. Belart
Cambra Agrícola de Reus i Comarca	Reus	Baix Camp	Camil Òdena i Tomàs
Cambra Agrícola de Tortosa	Tortosa	Baix Ebre	Ernest Martí
Mutual Agrària de Valls	Valls	Alt Camp	Eduard Oller i Mallol
APPJ de Vendrell	Vendrell	Baix Penedès	Rafael Vidal i Papiol*
APPJ de Lleida	Lleida	Segrià	Manuel Florensa i Farré*
APPJ de Balaguer	Balaguer	Noguera	Tomàs Nart
APPJ de Cervera	Cervera	Segarra	Vicenç Oorbitg
APPJ de la Seu d'Urgell	Seu d'Urgell	Alt Urgell	Manuel Fiter Dasca*
APPJ de Solsona	Solsona	Solsonès	Estanislau Ramonet
APPJ de Girona	Girona	Gironès	Josep M. Pérez i Xifra
APPJ de Figueres	Figueres	Alt Empordà	Miquel Gorgot i Gorgot
APPJ de la Bisbal	La Bisbal	Baix Empordà	Manuel Escoda i Guiteras*
APPJ d'Olot	Olot	Garrotxa	Narcís Agustí i Trilla
APPJ de Santa Coloma de Farners	S. C. de Farners	Selva	Josep Corominas i Salvador*

Font: IACSI: Anuari 1933.

(*) Formen part del Consell Directiu de l'IACSI com a delegats de les associacions de propietaris dels partits judicials.

Aleshores, en les categories de socis, es distingia entre socis corporatius (associacions agrícoles) i associacions adherides (les associacions de propietaris de cada partit judicial adherides a l'IACSI). Aquestes quedaven estretament vinculades a l'IACSI: havien de sotmetre qualsevol actuació d'interès general a previ acord de la junta directiva o del Consell Directiu de l'IACSI, complir els encàrrecs que aquests organismes els trametessin, remetre a l'IACSI les llistes de socis i altes i baixes, pagar una quota anual d'una pesseta per cada soci de l'associació i procurar el major nombre de socis per a l'Institut; a canvi, podien utilitzar tots els seus serveis, rebien les publicacions de l'IACSI (almenys un exemplar per cada 25 socis) i nomenaven dos delegats per a formar part del Consell Directiu de l'IACSI, organisme superior a la junta de govern (títol VII dels estatuts aprovats el 5 de juliol de 1932).

Aquests delegats al Consell Directiu havien de ser socis de l'IACSI, però la major part dels presidents de les associacions adherides ja ho eren²⁷⁷.

L'IACSI havia adoptat una posició de defensa patronal, que d'altra banda tampoc era nova: durant el trienni bolxevic els propietaris també s'havien espantat i havien promogut associacions de resistència patronal i l'any 1921 l'IACSI va participar en el III Congrés Patronal Espanyol celebrat a Vigo²⁷⁸. Això significava que havia abandonat l'estratègia iniciada a finals del segle XIX a favor del sindicalisme interclassista²⁷⁹.

Tot i així, durant el primer terç del segle XX aquesta estratègia va tenir un pes fonamental en l'articulació de l'associacionisme agrari català: l'IACSI, que a finals del segle XIX tenia molt debilitada la seva implantació social, va trobar una fórmula per aconseguir una projecció molt més important de la seva actuació. L'any 1925 tot fent un balanç de l'actuació de l'IACSI, el seu president destacava com el seu principal mèrit *"la propagación de sindicatos, cooperativas y otras entidades agrícolas que, como hijas suyas predilectas, funcionan hoy por toda Cataluña, la mayor parte de ellas unidas por medio de la Federación Catalana Balear"*²⁸⁰. La FACB, fou efectivament, com veurem a continuació, una peça clau d'aquesta política que va donar a l'IACSI una posició preeminent dintre del moviment associatiu i cooperatiu que es desenvolupà a Catalunya durant el primer terç del segle XX.

4.3. La Federació Agrícola Catalano-Balear i el control de l'associacionisme agrari

4.3.1. Introducció: "l'apèndix social" de l'IACSI

La Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB) va tenir el seu origen en el moviment agrarista que impulsà l'IACSI en la darrera dècada del segle XIX. En aquest context, s'havien creat algunes cambres agrícoles, amb les quals l'IACSI va

---

²⁷⁷ Eren socis de l'IACSI tots els presidents de les associacions adherides amb l'excepció dels de les entitats següents: Acció Agrícola d'Igualada, Mutual Agrària de Manresa, Associació de Propietaris de Finques Rústiques del Partit de Vilanova i la Geltrú, Mutual Agrària de Falset, Mútua de Propietaris de Gandesa, Mutual Agrària de Montblanc, Cambra Agrícola de Reus i comarca, Mutual Agrària de Valls, Associació de Propietaris Agrícoles de Solsona i Associació de Propietaris Agrícoles del Partit de Girona.

²⁷⁸ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, pàg. 150-154.

²⁷⁹ Vegeu l'apartat 1.3.

²⁸⁰ Baró d'Esponellà, "La Agricultura en Cataluña", *RIACSI*, 3.1925 (reproduït de la *Revista Nacional de Economía*).

intentar establir unes relacions més o menys estables, i també havia existit algun intent de coordinar la mobilització, com ara la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya o la mateixa Lliga de Productors del Principat²⁸¹. Aquestes iniciatives no van donar el fruit esperat, però que van aconseguir “*remoure l'esperit del país*”²⁸². Josep Zulueta, que fou el president i principal organitzador de la Lliga de Productors del Principat ho explicava d'aquesta manera:

*“Se empezó por la política sistemática iniciada por la Liga de Productores del Principado de Cataluña de pedir el concurso de la sociedad y afines en cada una de sus reivindicaciones. Tomó cuerpo en la Asamblea de Sociedades económicas celebrada en 1895 en la cual se discutieron una serie de conclusiones de índole prácticas, algunas de las cuales hemos visto realizadas gracias á la acción rápida y enérgica con que las asociaciones de acuerdo reclamaron su implantación en el momento oportuno. La costumbre de pelear juntos permitió al Sr. Marqués de Camps fundar la Federación que no fué sino la proclamación oficial ó consagración si se quiere, de una inteligencia preexistente”*²⁸³.

La FACB es va gestar després de l'èxit assolit en la campanya contra l'augment de la contribució rústica i pecuària, en la qual l'IACSI havia establert “*relaciones muy cordiales y afectuosas*” amb una vuitantena de societats agrícoles catalanes i d'altres regions espanyoles:

*“Alentada esta Corporación con el éxito alcanzado y persuadida de que á la unión de todas las Sociedades Agrícolas que apoyaron á nuestra Comisión fué debida la victoria, entiende y propone [...] que para estar siempre preparados y unidos á la defensa de los intereses de nuestra hasta hoy desatendida clase agrícola, precisa formar una federación de todas las Sociedades Agrícolas españolas, cuyo Consejo, Junta general directiva ó como quiera llamársela, pudiera estar constituido por los Presidentes de todas las corporaciones asociadas”*²⁸⁴.

En aquesta primera circular adreçada a les vuitanta societats agrícoles, l'IACSI ja avançava la proposta de reunir el consell federatiu un cop a l'any a la població on residís el president, el qual també seria elegit pel termini màxim d'un any. S'adheriren a la iniciativa només una vintena d'associacions, gairebé totes

---

²⁸¹ Vegeu els apartats 1.3 i 1.4.

²⁸² Medí Pagés i Catalá, “Història de l'organització agrària espanyola”, *Boletín del Sindicato Agrícola del Partido de Olot y del Sindicato de Cassá de la Selva*, 1.1911.

²⁸³ Carta oberta de Josep Zulueta, president de la Federació d'Associacions Agrícoles de Catalunya i vicepresident de la Cambra Agrícola de Lleida, al president de la Cambra Agrícola de Tortosa, Primitivo Ayuso, signada a Barcelona el primer de febrer de 1901 (*BCAL*, 28.2.1901).

²⁸⁴ Circular de l'IACSI a les corporacions agrícoles d'Espanya, 28.6.1898 (*RIACSI*, 15.8.1898).

catalanes²⁸⁵. Juntament amb aquestes, l'IACSI va enviar una segona circular en què ja es presentava un projecte de reglament i urgia a “*pasar inmediatamente á la constitución legal de la Federación de Sociedades Agrícolas españolas*” abans d'acabar l'any 1898²⁸⁶.

Com ja deixava entreveure la primera resposta que va tenir la iniciativa, la creació d'una federació espanyola va topiar amb dificultats insalvables “*nacidas la mayor parte de las condiciones especiales de cada sociedad*”, que van obligar la junta de l'IACSI a renunciar a la primera idea, “*limitándose a trabajar para organizar cuanto antes una Federación agrícola de las Sociedades catalanas, sin dejar de estrechar cada día más sus relaciones con las demás provincias españolas, en la esperanza de extender otro día la Federación a toda la península*”²⁸⁷.

A l'acte fundacional de la Federació Agrícola Catalana, que va tenir lloc al local de l'IACSI el 27 de febrer de 1899, hi van participar, amb alguna excepció, les mateixes entitats catalanes que ja s'havien adherit inicialment a la proposta: IACSI, Cambra Agrícola de Tortosa, Cambra Agrícola de la Cellera, Associació de Propietaris del Vallès, Centre Agrícola del Pla de Penedès, Cambra Agrícola del Penedès, Foment de la Indústria, Comerç i Propietat de Girona, Associació d'Agricultors d'Arboç del Penedès, Cambra Agrícola de Lleida, Unió Agrícola de Manresa, Associació Agrícola de Reus, Lliga de Productors de Vilanova, Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà, Cambra Agrícola de Maldà, Ateneu Barcelonès i Cambra Agrícola de Catalunya.

La presidència va recaure en el mateix president de l'IACSI, el marquès de Camps, que fou elegit per unanimitat i per aclamació; com a vicepresident s'elegí Guillem de Boladeres, que era soci de l'IACSI des del 1889 i que l'any 1891 havia

---

²⁸⁵ Les associacions adherides eren les següents: Cambra Agrícola de Tortosa i sa comarca, Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú i sa comarca, Associació d'Agricultors de l'Arboç, Centre Agrícola del Penedès, Cambra Agrícola de Maldà, Lliga de Productors de Molins de Rei, Cambra Agrícola de la Cellera i pobles comarcans, Cambra Agrícola de València, Lliga de Productors de la província de Tarragona, Cambra Agrícola d'Albacete, Cambra Agrícola de Tarragona, Lliga de Productors del Principat de Catalunya, Lliga Comarcal de Conill, Foment de la Indústria, Comerç i Propietat de Girona, Cambra Agrícola de Jerez de la Frontera, Cambra Agrícola d'Alba de Tormes, Centre Agrícola del Pla del Penedès, Asociación de Agricultores de España, Cercle Agrícola Mercantil de Puigcerdà, Associació de Propietaris del Vallès, Círculo de Labradores de Castellón de la Plana, Cambra Agrícola de Medina del Campo. L'Asociación General de Ganaderos del Reino va aplaudir la iniciativa, però no s'hi adherí “*porque, dado su carácter administrativo, creyó no podía hacerlo sin traspasar los límites que le imponen los artículos 3º y 4º de sus Estatutos*” (Circular de l'IACSI de 19.10.1898, RIACSI, 15.11.1898).

²⁸⁶ *Ibidem*.

²⁸⁷ Intervenció del Marquès de Camps (IACSI: Mem. 1898).

fundat a Maldà la primera cambra agrícola, i com a secretari general, el marquès de Camps va proposar el nomenament de Francesc de P. Vergés, un altre dirigent de l'IACSI²⁸⁸. La redacció del reglament de la Federació fou encarregada a una comissió composta per Frederic Gomis, Modest Lleó i el baró de Purroy, tots ells membres de l'Institut²⁸⁹. L'IACSI, per tant, va controlar des d'un origen la Federació.

A diferència dels intents que l'havien precedit, l'IACSI va aconseguir englobar en la Federació Agrícola Catalana (més tard Catalano-Balear) tot un estol d'entitats agrícoles d'àmbit local o comarcal que, indirectament, quedaven sota el seu control. Moltes d'aquestes associacions eren de caràcter interclassista i per tant comptaven amb l'adhesió de la petita pagesia; fins i tot algunes societats pageses que s'havien creat fora de la tutela dels propietaris s'hi van adherir. És el cas de la Societat de Treballadors Agrícoles d'Olivella, al Garraf; de la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca, que segons J. Pomés, fou "*una de les principals cooperatives agràries de Catalunya amb un cert caràcter obrerista i amb predomini polític republicà*"²⁹⁰, o la Societat Agrícola de Valls, que segons A. Gavalda "*representava l'avançada social de la pagesia de la capital comarcal [de l'Alt Camp], mentre que la majoria dels altres socis de la FACB representaven la part contrària*"²⁹¹. És per això que la FACB podia ser considerada pels mateixos dirigents de l'IACSI com l'"*apèndice social del Instituto*"²⁹². La FACB també va comptar amb l'adhesió d'algunes entitats catòliques, com ara el Cercle Catòlic Agrícola de Sanaüja, a la Segarra, o el Sindicat Agrícola Catòlic de Santa Coloma de Queralt, a la Conca de Barberà.

---

²⁸⁸ Francesc de P. Vergés fou membre de la junta directiva de l'IACSI del 1895 al 1898 i després vicepresident els anys 1905 i 1906. Sobre el marquès de Camps i Guillem de Boladeres, vegeu les notes biogràfiques a l'apèndix 10.

²⁸⁹ Frederic Gomis, que assistia en representació de l'Ateneu Barcelonès, era soci de l'IACSI; Modest Lleó, que assistia en representació de la Cambra Agrícola del Penedès, era un assidu concorrent a les reunions de l'IACSI, on també va tenir alguns càrrecs; finalment, el baró de Purroy, que assistia en representació de la Cambra Agrícola de Tortosa, fou membre de la junta directiva de l'IACSI els anys 1883-1886 i 1891-1896.

²⁹⁰ Jordi Pomés "El sindicalisme rabassaire a Martorell (1907-1923). La Federació de Rabassers de Catalunya", *Materials del Baix Llobregat*, 2, 1996, pàg. 19. Creada l'any 1902, la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca va acollir la Federació de Rabassers de Catalunya fundada a Martorell l'any 1907 i des de l'any 1909 va formar part de la FACB.

²⁹¹ Antoni Gavalda, "La implantació i consolidació de la Federació Agrícola Catalano-Balear a les comarques de la demarcació de Tarragona (1905-1928)", *RIACSI*, Monografia històrica del 140 aniversari, 1992, pàg. 90-91. Sobre la Societat Agrícola de Valls, vegeu, del mateix autor: *L'associacionisme agrari a Catalunya (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, 2 vols., Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1989.

²⁹² Baró d'Esponellà, "Honrosa història del Instituto", *CP1945*.

Un any després de la seva creació, ja comptava amb una trentena d'associacions adherides i aviat es van convertir en més d'un centenar d'entitats de les quatre províncies catalanes i de les Illes²⁹³. La creació de la FACB va ser estratègica perquè l'IACSI pogués mantenir el paper preeminent enmig de la proliferació de sindicats i cooperatives que es produí a Catalunya des del començament del segle XX. Va permetre que l'IACSI, que havia fracassat en l'intent d'implantar la seva estructura pel territori català per mitjà de les subdelegacions, continués essent el referent principal en l'organització i la defensa dels interessos agraris tot convertint-se en "*un verdadero centro director*" de l'associacionisme agrari. En paraules del seu Secretari general, "*el porvenir del Instituto*" es trobava en el control indirecte d'aquestes associacions locals o comarcals que s'anaven creant per tot el territori:

*"estas Sociedades no han sido perdidas para el Instituto, porque siempre que han sentido una necesidad, han necesitado un apoyo o han deseado saber algo, han acudido cual hijas cariñosas a la casa payral de la PAGESÍA catalana, al Instituto, reconociendo así como si éste fuera realmente el centro directivo, el cerebro de la Agricultura de nuestro Principado. Y este es el porvenir del Instituto, provenir que ya alcanzamos en Cataluña y que ya alborea en el resto de España y en el extranjero [...]. Creo que bastan estas ligeras indicaciones para corroborar mi afirmación de que el porvenir del Instituto está en que sea un verdadero centro director"*²⁹⁴.

L'IACSI va col·laborar a estendre l'associacionisme agrari i, com veurem, a donar-li una cobertura legal, tot i que la proliferació d'entitats amb un funcionament autònom podien constituir un perill per a la seva hegemonia. La seva estratègia s'orientà a organitzar aquest moviment, tot mantenint la seva posició central. L'any 1903, l'IACSI manifestava que no en tenia prou amb les seves pròpies iniciatives i, per poder conèixer i fer seves les reivindicacions de tots els pagesos, llençava una convocatòria "*a los agricultores de Cataluña*", en què els convocava a tots els que vivien de l'agricultura, fossin o no socis de l'IACSI perquè es trobessin almenys un cop cada any per a "*cambiar impresiones, recibir y amparar proyectos y comunicar los que ya tiene planteados o en estudio*"²⁹⁵. Tot aprofitant que poc temps després s'hauria de discutir en el Parlament el projecte de llei d'alcohols, l'IACSI els

²⁹³ Vegeu a l'apèndix 9 la relació d'associacions adherides a la FACB.

²⁹⁴ IACSI: Mem. 1900.

²⁹⁵ "Convocatoria a los agricultores de Cataluña", *RIACSI*, 5.5.1903.

convocava a una primera reunió el 15 de maig de 1903 per discutir aquest problema i també avançava “*el proyecto que acaricia el Instituto de organizar desde luego en nuestro país los sindicatos y cajas rurales, que en otros países y aun en algunas comarcas de España, están dando excelentes resultados*”²⁹⁶. Com veurem més endavant, l'IACSI va promoure la Llei de Sindicats Agrícoles que finalment es promulgà el 28 de gener de 1906, i aquest mateix any va publicar una crida a favor de la constitució de caixes rurals, que a diferència d'Espanya, havien començat a difondre's àmpliament a diferents països europeus²⁹⁷.

A més, amb la FACB com a model, va intentar promoure la creació de federacions regionals a la resta d'Espanya, amb l'objectiu d'articular la defensa dels interessos agraris per al conjunt del país, tal com havia projectat des d'un inici i havia fracassat en el primer intent. El fracàs a l'hora de constituir una organització d'àmbit espanyol no era nou, com ja hem vist²⁹⁸. Algunes subdelegacions fora del Principat (Alacant, Ciutadella, Maó, Múrcia) i socis dispersos per la resta de la geografia peninsular i de les colònies d'Ultramar, foren l'únic resultat d'aquest projecte “espanyol” que va estar present des de l'origen de l'entitat²⁹⁹. Tot i amb aquests precedents, l'IACSI no va renunciar a estendre l'experiència de la FACB a tota la Península. Seguint el seu model es crearen diverses federacions regionals i l'any 1903 s'aconseguí crear una organització d'àmbit espanyol que les articulava. Però com veurem a continuació, aquest nou intent va tenir poc èxit.

4.3.2. L'experiència fallida de la Unión Agraria Española

La creació de la Unión Agraria Española (UAE) sorgí de la iniciativa de dues cambres agrícoles: la Cambra Agrícola de Tortosa, presidida per Primitiu Ayuso, i la Cambra Agrícola de Córdoba, presidida per Ricardo Martel, comte de Torres-Cabrera. La Cambra Agrícola de Tortosa havia estat creada l'any 1892 i molta aviat

---

²⁹⁶ *Ibidem*.

²⁹⁷ *Cajas Rurales. Llamamiento del Instituto a los agricultores catalanes*, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés, 1906. A més de la crida de l'IACSI, datada el 24 de febrer de 1906, aquest pasquí incloïa unes instruccions per a l'establiment de caixes rurals, models d'estatuts i reglaments, impresos i documents necessaris, i un formulari per al càlcul d'interessos d'un préstec, a més de la Llei de Sindicats Agrícoles. L'any 1910 l'IACSI també va editar un altre opuscle d'*Instruccions para la constitució de Sindicats Agrícoles y Caixes rurals*.

²⁹⁸ Apartat 1.1.3.

ja va portar a terme alguna gestió prop de les altres cambres agrícoles catalanes “*demostrando la imperiosa necesidad de ponerse de acuerdo en todas las cuestiones que afecten directa ó indirectamente á la agricultura*”³⁰⁰. Fou també una de les veus més crítiques contra les assemblees que es portaren a terme a Saragossa l'any 1899, en considerar que el plantejament de reunir totes les associacions espanyoles, sense unes reunions prèvies per regions, era inviable³⁰¹.

La Cambra Agrícola de Córdoba fou creada el mateix any 1899 per l'actiu comte de Torres Cabrera, cap del partit Conservador de la província de Córdoba³⁰². En una primera declaració, el seu president ja criticà durament les assemblees de Saragossa i els seus líders, Joaquín Costa i Basilio Paraíso:

*“Desgraciadamente algunas asociaciones dignísimas han torcido el rumbo de los procedimientos naturales [...] se pretendió constituir un poder nuevo, frente á los poderes constitucionalmente constituídos. Los instintos belicosos crearon en Zaragoza dos generalatos, subordinándose las voluntades y hasta las vidas á disposiciones que emanaron de los Sres. Paraíso y Costa; y dispuestas así las cosas, como si se tratara de dar una batalla, el movimiento racional de las clases sociales perdió su carácter: huyendo del personalismo político, vino á caerse en otro personalismo mucho menos justificado, y con todos los defectos de todos los personalismos, ó sean, la soberbia rebotando en la ampulosidad de los programas; la avaricia de mando y de autoridad inútil; la lujuria de los efectos teatrales; la ira inconsiderada y amenazante; y hoy registramos como únicos resultados prácticos, el haber favorecido unos políticos contra otros en el Parlamento [...]”*³⁰³.

²⁹⁹ Sobre les subdelegacions, vegeu l'apartat 4.2.3.

³⁰⁰ Acta de la sessió del 19.8.1893, citada al RA, 4.1912. Sobre la Cambra Agrícola de Tortosa, vegeu l'apartat 3.4.2.

³⁰¹ LVC, 16.1.1899. Vegeu l'apartat 1.4.

³⁰² Entre els seus càrrecs polítics, es poden esmentar els següents: diputat a Corts el 1864 i 1876; senador vitalici des de 1877 fins a la seva mort el 1917; alcalde de Córdoba el 1864 i entre 1866 i 1868. També fou el fundador de La Lealtad, òrgan del Partit Conservador Cordobès el 1875, del Centro de Acción Nacional el 1908 i del Centro de Acción Nobiliaria el 1909 (Rosa María Almansa, “Oligarquía y regeneracionismo. Demandas e iniciativas conservadoras desde la revista *La agricultura y Córdoba*, del conde de Torres Cabrera (1900-1903)”, *Revista de historia contemporánea*, 8, 1999, pàg. 79). Sobre el comte de Torres Cabrera, vegeu, de la mateixa autora: “Tradicionalismo y modernización en la gran propiedad agraria cordobesa. El caso del Conde de Torres Cabrera (1850-1903)”, a: H. A. Fonseca, M. D. Muñoz Dueñas (coord.), *Les Élités Agraires et le Développement Régional en Europe du Sud: Analyses Comparatives (XIXe-Xxe siècles)*, XIIIth International Economic History Congress, Madrid, 1998, pàg. 201-221.

³⁰³ Citat a RCAB, 10.9.1899.

Més tard, Torres Cabrera desqualificà també els resultats de l'assemblea de Valladolid i la creació del partit la Unión Nacional³⁰⁴. Considerava que les cambres agrícoles i altres associacions agràries s'havien d'ocupar exclusivament dels interessos que li eren propis, i que les iniciatives de millora de la riquesa agrària s'havien de traslladar de baix a dalt, és a dir, de les iniciatives individuals a les cambres i associacions agràries, i d'aquestes a altres entitats per anar creant un programa comú, amb les principals reivindicacions consensuat pel conjunt del món agrari. Al mateix temps, proposava que les associacions agràries procuressin tenir representació als ajuntaments, diputacions provincials i a les cambres legislatives:

“Una activa correspondencia entre todas las Cámaras Agrícolas del Reino para ponernos de acuerdo en formular peticiones concretas y detalladas, en interés de la riqueza agraria; una importante representación en las Cámaras legislativas, en las Diputaciones provinciales y en los Ayuntamientos, cosa que podemos tener sin necesidad de revoluciones; y una estrechísima unión en cada pueblo y en el seno de sus respectivas Cámaras, en interés recíproco del terrateniente, del agricultor y del bracero, que sumamos tres cuartas partes de la población de España, darán por inmediato resultado práctico, que el elemento rural obtenga aquí la consideración con que se le atiende en todos los países cultos, y la tranquilidad moral y material del Reino, que es la consideración principalísima para su regeneración y progreso”³⁰⁵.

El desembre de 1900, la Cámara Agrícola de Córdoba va redactar unes bases o reglament per a constituir una “Nueva Liga Agraria Española”, en record de la Liga Agraria creada a finals de la dècada de 1880³⁰⁶. Aquesta nova entitat seria el resultat de l'organització de sindicats locals, que s'agruparien en les cambres o associacions agràries provincials i aquestes en els consells o federacions regionals, si bé totes les entitats podrien actuar amb absoluta autonomia. La Cambra Agrícola de Tortosa, que des del fracàs de les assemblees de Saragossa també promovia “la unión de

---

³⁰⁴ RCAB, 10.4.1900. El comte de Torres Cabrera desqualificava Joaquín Costa perquè era “partidario acérrimo del colectivismo”: [...] quien sostiene como teoría de buen gobierno el reparto de la propiedad inmueble por el Estado como único dueño, y ve la felicidad de España en la nivelación de las fortunas reduciéndonos á todos á la condición de braceros, no puede ser el ídolo que levanten sobre el pavés las Cámaras Agrícolas españolas”.

³⁰⁵ RCAB, 10.4.1900.

³⁰⁶ Vegeu l'apartat 1.4.1.

Cámaras agrícolas españolas” seguint “*la senda marcada por la de Córdoba*”³⁰⁷, hi afegí una proposta de divisió territorial en set regions geogràfico-agràries:

1/ L'Andalusa-extremenya-canària, que agruparia les províncies andaluses i extremenyas, així com també de les Illes Canàries (onze províncies en total);

2/ La Valenciana, que agruparia les tres províncies del País Valencià i també, per la seva proximitat i interessos afins, les de Múrcia i Albacete;

3/ L'Aragonesa, que agruparia les tres províncies d'Aragó, les tres del País Basc i també les de Navarra i Logroño;

4/ La Galaica-asturiana, composta de les quatre províncies gallegues i d'Astúries;

5/ La Catalano-Balear, composta de les quatre províncies catalanes i de les Illes;

6/ La de Castella la Nova, amb les cinc províncies que componen la regió;

7/ La de Castella la Vella, amb capital a Valladolid (atenent a l'existència de l'important Centro de Labradores de Valladolid, que portaria la iniciativa) i les nou províncies de Palencia, León, Soria, Santander, Burgos, Salamanca, Zamora, Ávila i Segovia.

El juny de 1901, el comte de Torres Cabrera ja havia aconseguit crear la Federació Bético-Extremeña-Canaria; d'aquesta manera, “*el hielo está roto: la Federación agraria catalana, constituída hace años, ya no está sola en su patriótica labor*”³⁰⁸. El primer acord de la nova federació era treballar perquè es constituïssin associacions agràries a tots els pobles de les onze províncies que formaven la federació i també per organitzar la futura Unión Agraria Española. Les primeres entitats adherides a la federació eren les següents:

- Província de Sevilla: Cámara Agrícola provincial de Sevilla (amb la representació dels agricultors i ramaders d'Utrera, Osuna, Cazalla, Morón, Arahál, Castilblanco i el Pedroso);

- Província de Córdoba: Cámara Agrícola provincial de Córdoba (amb sucursals a Puente Genil, Almodóvar del Río, Fernán Núñez, Espejo, Doña Mencía, Zuheros,

---

³⁰⁷ *Boletín de la Cámara Agrícola de Tortosa*, 1.12.1900. També defensava que totes les cambres agrícoles tinguessin representació a les Corts, “*en vez de conceder este derecho en la forma hoy establecida, según la cual resultan unas Cámaras aptas para ejercerle mientras la mayoría viven desamparadas*”.

³⁰⁸ EPAP, 7.7.1901.

Palenciana, Nueva Carteya, Belalcázar, Carcabuey, Pedroche) i Hermandad de Labradores de Córdoba;

- Província de Jaén: Cámara Agrícola de Jaén, Andújar, Espeluy i altres pobles, i Junta de Ganaderos de Huesa;

- Província de Cádiz: Cámara Agrícola de Cádiz, Cámara Agrícola de Jerez de la Frontera, Cámara Agrícola de Arcos (amb la representació de Villamartín, Bornos, Prado del Rey, Algar i Espera) i Junta de Ganaderos de Jerez;

- Província de Huelva: Cámara Agrícola oficial de Huelva i Centro de Agricultores de Moguer y Manzanilla;

- Província de Granada: Liga Agraria de Granada (amb les representacions dels Círculos de Agricultores de Dilar i d'Otrura) i Cámara Agrícola oficial de Loja i Cámara Agrícola oficial de Baza;

- Província de Màlaga: Cámara Agrícola provincial de Málaga;

- Província d'Almería: Cámara Agrícola provincial de Almería;

- Província de Càceres: Cámara Agrícola de Càceres, Asociación de Propietarios de Azuaga i Junta de Ganaderos de Logrosán;

- Província de Badajoz: Cámara Agrícola de Badajoz, Cámara Agrícola de Villafranca de los Barros i Comunidad de Labradores de Almendralejo.

- Illes Canaries: Cámara agrícola oficial de la Orotava (Tenerife), de Las Palmas de Gran Canaria i de La Laguna³⁰⁹.

El setembre de 1901, el Centro de Labradores de Valladolid convocà a totes les associacions de Castella la Vella per celebrar una gran assemblea de la qual sortiria formada la Federació Agrària d'aquesta regió. En les conclusions d'aquesta assemblea s'assenyalava el següent:

'[...] para que la agricultura progrese y entre francamente y sin desmayos por el camino de su regeneración y para que concluya cuanto antes la situación decadente porque atraviesa, piensa este Consejo, que no hay otro medio más adecuado, potente y eficaz, que la Asociación de todos los agricultores hasta constituir la Unión Agraria Nacional que ha de representar la clase más numerosa de España y que ha de consagrarse

---

³⁰⁹ El Consell Regional d'aquesta federació quedà format per Manuel Vázquez Rodríguez, president de la Cámara Agrícola de Sevilla (president), Conde de Torres Cabrera, president de la Cámara Agrícola de Córdoba (vicepresident), Félix Lomas Martín, president de la Cámara Agrícola de Málaga (secretari) i vint vocals. En el congrés regional celebrat a Sevilla l'any 1902 fou elegit president el comte de Torres Cabrera.

*por entero á la protección y defensa de las legítimas aspiraciones de los labradores*³¹⁰.

Poc temps després, el Consell regional d'aquesta federació declarava que “*el país productor no se ha mostrado apático en esta ocasión, y que muchos pueblos de las diferentes provincias castellanas que forman la Federación Agrícola han entrado con entusiasmo en ella, expresando su conformidad con los acuerdos de la Asamblea*”³¹¹.

Cap al final del mateix any 1901 es constituí a València la Federación Agraria de las Provincias de Levante amb un total de vint-i-sis cambres i associacions agrícoles de les cinc províncies (València, Alacant, Castelló, Múrcia i Albacete), que van aprovar el projecte de bases per a l'organització de la Unión Agraria Española. L'acte de constitució va tenir lloc el 15 de desembre al local de la Cambra Agrícola de València, que fou l'entitat que va liderar la Federació valenciana, i va comptar amb representants de prop d'una vintena d'entitats³¹².

Constituïdes aquestes quatre federacions (de les set previstes), es va creure arribat ja el moment de fundar la UAE, deixant per més endavant la creació de les altres federacions regionals. Però a finals del mes de març de 1903, quan va tenir lloc la constitució de la UAE, ja s'havia creat una cinquena federació: després de vèncer moltes dificultats, aquell mateix mes de març es constituí la Federación de Castilla la Nueva. Promoguda per la Cámara Agrícola Matritense, aleshores presidida pel senyor Cárdenas, va haver d'esperar la reconstitució de l'Asociación agrícola toledana, que col·laborà amb la iniciativa juntament amb les associacions de Ciudad Real, Valdepeñas i Guadalajara³¹³. Aquesta federació va tenir segurament

---

³¹⁰ RIACSI, 15.10.1901. Formaven aquest Consell regional interí de la Federació Agrícola de Castella la Vella: Calixto Valverde, del Centro de Labradores de Valladolid (president), Miguel Perlines, de la Cámara Agrícola de Alba de Tormes (vicepresident), Marcos Izquierdo, de la Asociación de Labradores de Toro (vicepresident), Angel Lacalle, de la Sociedad de Labradores de Soria (vicesecretari), Avelino Ortega, de la Cámara Agrícola de Carrión de los Condes (vicesecretari), Francisco Gómez Braña, de la Sociedad de Labradores de Aguilafuente (vocal), Santiago de la Nogal, de la Asociación de Labradores de la Seca (vocal), Pedro Carrancio, de la Asociación de Labradores de Villoldo (vocal), Eusebio Tejedor, de la Asociación de Labradores de Torquemada (vocal), Angel Luelmo, de la Sociedad de Labradores de Villaralbo, Nicolás Vega, de la Junta de Labradores de Vidayanes (vocal) i Joaquín Álvarez del Manzano, del Centro de Labradores de Valladolid (secretari general).

³¹¹ EPAP, 7.2.1902.

³¹² A més de la Cambra Agrícola de València, hi havia representants de la Societat agrícola “La Protectora” de Xàtiva, la Cambra Agrícola d'Albacete, el Cercel Agrícola de Lliria, el Gremi de Llauradors de Sant Isidre d'Ondara, la Cambra Agrícola de Castelló, la Cambra Agrícola de Jumilla, la Comunitat de Llauradors d'Elx, el Sindicat Agrícola de Fuente la Higuera, la Societat Agrícola Protectora d'Alberique, el Sindicat Vitivinícola de Villena, la Societat de Llauradors de Lliria, la Unió Agrícola de Catarroja, el Gremi de Llauradors de Sant Isidre de Castelló, el Sindicat de Regs de Castelló, el Sindicat de Policia Rural de Pego, el Sindicat de Viticultors del districte de Torrente, la Societat Agrícola o Sindicat de Viticultors de Bunyol i el Sindicat de Policia Rural de Crevillent.

³¹³ EPAP, 28.2.1903 i 15.3.1903.

una vida irregular, perquè dos anys després, el comte de Retamoso, aleshores president de la UAE, escrivia al marquès de Camps:

“Se que es una obra como horadar el Simplon lograr reconstituir la Federación de Castilla la Nueva y formar la Vasco-Navarra y la Aragonesa (quedando para más tarde la de Galicia y la de Asturias, pero todos, todos los días laboro en ello. Pero estoy solo para todo”³¹⁴.

L'any 1905, per tal d'animar a constituir federacions regionals, el Consell general de la UAE va modificar la divisió regional prevista i declarà que s'havien de fundar quatre federacions més: l'Aragonesa, la Basco-Navarra, la Gallega i l'Asturiana (a la qual podria unir-se la província de Santander). Però va tenir poc èxit. A banda de la incorporació de l'Asociación General de Ganaderos del Reino, que s'afegí com una federació més, no es creà cap més federació fins al 1909, en què, en una assemblea celebrada a Saragossa amb representants de 150 entitats agràries de les tres províncies, es constituí finalment la Federació Agrària Aragonesa.

Aquesta fou la darrera federació que s'incorporà a la UAE, perquè tot i la vitalitat del moviment agrarista gallec, no s'arribà a constituir la prevista Federació Gallega³¹⁵, com tampoc no es fundaren les federacions Basco-Navarra ni l'Asturiana. En el Congrés Agrari Nacional que les federacions van celebrar a València del 14 al 18 de novembre, les societats basco-navarres “en vies de constituir-se en federació”, van estar representades per José M. Ampuero, el qual va explicar que els sindicats de Navarra “han sido la base de la federación Vasco-Navarra, que hoy cuenta con vida propia [...]”³¹⁶. Però aleshores ja estava a punt de constituir-se la Federación Católico-Social Navarra, que agruparia aquests sindicats i caixes rurals sota la tutela de l'Església i que arribaria a ser una de les més importants d'Espanya³¹⁷.

---

³¹⁴ Carta del comte de Retamoso al marquès de Camps, datada a Madrid el 21 d'abril de 1905 (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algèri i marquès de Camps, correspondència). Sabem, tanmateix, que l'any 1910 la Federación Agrícola de Castilla la Nueva continuava existint.

³¹⁵ Tot i que la creació d'una Federació de societats agràries gallegues va posar-se sobre la taula a diverses assemblees agràries celebrades a Montforte, l'agrariisme gallec va tenir una dinàmica molt independent de la resta d'Espanya. Sobre les assemblees agràries, vegeu: Miguel Cabo, *O agrarismo*, Vigo, Edicions A Nosa Terra, 1998, pàg. 84 i ss., i també *A integración política do pequeno campesiñado: o caso galego no marco europeo, 1890-1939*, tesi doctoral inèdita, Universidade de Santiago de Compostela, 1999, pàg. 140 i ss.

³¹⁶ RA, 1.1910. Els ponents del Congrés Agrari Nacional eren: Pere G. Maristany (FACB); José Estruch Chafer i Juan Navarro Reverter (Fed. Agraria de Levante); Conde de Torres Cabrera (Fed. Agraria Bético-Extremeña-Canaria); Vizconde de Eza i Antonio Fernández de Velasco (Fed. Agraria de Castilla la Nueva); José Gascón Marín i Santiago Corella (Federación Agraria Aragonesa); José M. Ampuero i Ramon Adaros de Jorge (Fed. Agraria Vasco-Navarra), i el Marqués de la Frontera (AGGR).

³¹⁷ Vegeu Emilio Majuelo Gil i Angel Pascual Bonis, *Del catolicismo agrario al cooperativismo empresarial. Setenta y cinco años de la Federación de Cooperativas navarras 1910-1985*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991.

La UAE es constituí en les sessions celebrades el 30 i 31 de març i 1 i 2 d'abril de 1903 al local de l'Asociación de Agricultores de España, comptant amb representació de les federacions Catalano-Balear, Bético-Extremeña i Canaria, del Llevant, de Castella la Vella i la recent creada federació de Castella la Nova³¹⁸. Les províncies confederades eren aleshores 36, en les quals funcionaven 546 associacions agrícoles.

El marquès de Camps va voler evitar la celebració d'una gran assemblea constitutiva que podria polititzar-se i va proposar que es recopilassin les conclusions dels congressos regionals que s'havien celebrat fins aleshores i es concentrassin en un programa per presentar-lo al Govern. El secretari de la federació de Castella la Vella, Joaquín Álvarez del Manzano, s'encarregà del treball de recopilació, que ja va mostrar que en alguns punts no hi havia unanimitat de criteris entre les diferents federacions. Es formà una ponència, constituïda pel comte de Torres Cabrera, Manuel Raventós i Joaquín Álvarez del Manzano per redactar un reglament molt senzill, a partir de les bases proposades per la Cambra Agrícola de Córdoba el 31 de desembre de 1900 i també la divisió territorial proposada per la Cambra Agrícola de Tortosa el primer de febrer de 1901. Segons aquest reglament³¹⁹, el Consell de la UAE estava constituït pels presidents de les Federacions regionals (art. 2), que podrien delegar les seves representacions en cada cas concret (art. 7) i el Consell general no podria prendre cap acord que no fos per unanimitat, excepte el nomenament del president, que seria per majoria (art. 8). El primer president de la UAE fou el comte de Torres Cabrera, que havia estat el principal impulsor de la seva fundació.

---

³¹⁸ Van participar en les sessions de constitució de la UAE: Manuel Raventós (vicepresident de la FACB), Conde de Torres Cabrera (president de la Fed. Bético-Extremeña-Canaria), Calixto Valverde i Joaquín Álvarez del Manzano (president i secretari de la Fed. de Castilla la Vieja), Luis Ibáñez de Lara i Rafael López (president i secretari de la Fed. de Levante), José de Cárdenas, Conde de Retamoso i Mariano Díaz Alonso (president i vicepresidents de la Fed. de Castilla la Nueva). També va assistir-hi Luis Díez Guirao de Revenga, com a representant dels hortolans de la vall del Segura que, com veurem més endavant, projectaven constituir una federació a les províncies de Múrcia i Albacete.

³¹⁹ El Reglamento del Consejo General de la Unión Agraria Española fou aprovat el primer d'abril de 1903 pel Conde de Torres Cabrera, Teodor Creus, Manuel Raventós, Calixto Valverde, Luis Ibáñez de Lara i José Cárdenas.

TAULA 16. PRESIDENTS DE LA UNIÓN AGRARIA ESPAÑOLA (1903-1914)		
	President	Federació
1903	Ricardo Martel, conde de Torres Cabrera	Federación Agraria Andaluza-Extremeña-Canaria
1904	Ricardo Martel, conde de Torres Cabrera	Federación Agraria Andaluza-Extremeña-Canaria
1905	José Muñoz y García Luz, conde de Retamoso	Federación Agraria de Castilla la Nueva
1906	José Muñoz y García Luz, conde de Retamoso	Federación Agraria de Castilla la Nueva
1907	José Estruch Chafer	Federación Agraria de las provincias de Levante
1908	José Estruch Chafer	Federación Agraria de las provincias de Levante
1909	Joaquim d'Abadal i Calderó	Federació Agrícola Catalano-Balear
1910	Joaquim d'Abadal i Calderó	Federació Agrícola Catalano-Balear
1911	Jorge Jordana Monpeón	Federación Agraria Aragonesa
1912	Jorge Jordana Monpeón	Federación Agraria Aragonesa
1913	Duque de Bailén	Asociación General de Ganaderos del Reino
1914	Duque de Bailén	Asociación General de Ganaderos del Reino

Font: Elaboració pròpia.

Segons el reglament aprovat, mentre no es reunissin els presidents o delegats, la UAE no actuava. Aquest funcionament tan "lliure" era, en paraules del seu primer president, comte de Torres Cabrera, la clau del seu èxit, "*precisamente porque ha huído y huye de todo lo que tienda a sometimientos disciplinarios y á personalismos*"³²⁰.

Pero aquesta "llibertat", que era presentada com una virtut, era en realitat una condició indispensable per no contraposar els interessos diversos de les federacions. Aviat es va comprovar la poca funcionalitat de la UAE, i sobretot l'escassa efectivitat de la seva influència parlamentària, que era l'objectiu prioritari dels seus fundadors. L'any 1905, el comte de Torres Cabrera cessà com a president de la UAE, havent complert els dos anys reglamentaris³²¹, va manifestar privadament que no s'havien complert les seves expectatives i que pel seu compte havia decidit prendre "*rumbos más prácticos*":

³²⁰ Document presentat al Palau del Senat el 16 de novembre de 1903, pels senadors i presidents de les federacions Bético-Extremeña i Canaria, de Castilla la Nova i del Llevant (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algerri i marquès de Camps).

³²¹ El fet que la presidència de la Unión Agraria tingués una duració superior a la d'algunes federacions, comportà algunes disfuncions organitzatives, que donen idea de l'escassa vertebració de la Unión. El comte de Torres Cabrera, en una carta al marquès de Camps del 15 de febrer de 1905, li explicava que per aquesta raó "*no sé á quien citar si á los nuevos Presidentes de las Federaciones ó á los que lo eran cuando se constituyó el Consejo y opto por remitir mi citación a los actuales Presidentes rogándoles que la Federación mande su representante, al efecto de que cada Federación resuelva si ha de venir el antiguo ó el moderno Presidente*" (Arxiu Municipal de Salt: Fons del Baró d'Algerri i Marquès de Camps, correspondència).

“[...] porque yo creo que nada haremos ni conseguiremos sin tener una representación oficial y eficaz que nos permita imponernos á las arbitrarias vaguedades con que se legisla y nuestras Federaciones, excepción hecha de la de Andalucía, no levantan la vista del surco ni piensan en otra cosa que suplicar y siempre suplicar á los Gobiernos facilidades que los permitan cultivar mejor para que otros dispongan y se coman lo que nosotros producimos. Por esto mismo, sin desertar yo jamás de la Unión Agraria, y antes bien dándoles cuanto sea y cuanto valga, he tomado por mi cuenta rumbos que creo más prácticos, que no he podido ingerir en el ánimo de nuestras Federaciones del Centro, del Norte y de Levante”³²².

Quan el 1905 s'havia de reunir per segona vegada el Consell general per elegir el nou president, ja van produir-se desavinences: el mateix comte de Torres Cabrera va dirigir-se al marquès de Camps per proposar-li el càrrec, *“porque reúne muchísimas condiciones para ello, aun cuando Vd. no lo crea”³²³*. Com que el marquès de Camps s'hi negà rotundament, Torres Cabrera li demanà *“encarecidamente que tenga la bondad de indicarme á quien le parece que indique”*, tot advertint-li que amb la seva negativa a acceptar el càrrec *“se nos crea un conflicto”³²⁴*.

“La pícara cuestión de las harinas en la que no me ha sido posible reducir á buen criterio la Federación de Castilla la Vieja, habrá de producir quizá algún rozamiento en la elección si se trata de elegir un castellano ó un catalán, que no sea Vd. porque en Vd. reconoce todo el mundo una inspiración elevada y un buen deseo completo. Por otra parte, Valencia y Castilla la Nueva habrían de tener quizá sus pretensiones y aunque yo creo que las de Andalucía he de poder desvanecerlas por la misma razón de haberlo sido yo dos años y ser andaluz, de todas maneras pueden surgir desavenencias que serían muy de lamentar”³²⁵.

Com es veu, les decisions conjuntes topaven aviat amb l'heterogeneïtat d'interessos agraris de les diferents agricultures espanyoles, que limitaven l'acció de la UAE³²⁶. Per exemple, les qüestions aranzelàries, que eren una preocupació

³²² Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 28 de gener de 1905.

³²³ I afegia: *“Tal vez si viviera [el comte de] San Bernardo, hubieramos podido pensar en él, aunque para mi gusto tenía el defecto de ser demasiado madrileño; pero así y todo no se le podía negar iniciativa y amor al campo. Hoy hay aquí otros que sin duda aceptarían, pero entiendo que debemos tener muy presente la conveniencia de no dar cargos á los que lo deseen, porque si lo desean para encumbrarse, estaremos completamente perdidos”* (Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 15 de febrer de 1905).

³²⁴ Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 20 de febrer de 1905.

³²⁵ *Ibidem*.

³²⁶ Juan Luis Pan-Montojo, *El Estado y la Vid*, tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 1991, pàg. 536.

fonamental, eren molt complicades de tractar degut a la contraposició d'interessos. Per això, qualsevol intent de delegar més poder a la UAE, generava molts recels.

A Catalunya, aquests recels es van manifestar ja des d'un inici. Quan començà a circular la proposta de la Cámara de Córdoba de constituir una Liga Agraria Española, la Cambra Agrícola de l'Empordà ja expressà l'opinió que era encara "una institució massa prematura" i que fins i tot la seva substitució per federacions regionals no era exempta de perills si es creava algun òrgan directiu. La seva proposta consistia en:

*"establecer uniones que sólo tengan carácter circunstancial y momentáneo, sin formación de ningún organismo directivo, y sin mermar en un ápice la individualidad de cada asociación. Cuando las circunstancias lo requieran, cuando exista algún peligro que evitar, ó alguna mejora importante que recabar, se unen las asociaciones de una región, y acuerdan lo que al caso sea más pertinente, quedando después cada una desligada de todo vínculo y en la más completa libertad de acción"*³²⁷.

L'adhesió de la FACB a la UAE sempre va manifestar-se amb la condició que es mantingués un respecte escrupulós per l'autonomia de cada federació. Ja abans de la constitució de la UAE, l'IACSI ja recomanà a la Cambra Agrícola de Tortosa

*"la conveniencia de que, á imitación de la organización dada á esta Federación agrícola catalana, se creasen diferentes centros ó núcleos semejantes entre sí, pero conservando cada uno de sus componentes su propia autonomía y radio de acción, á fin de que, poniéndose de acuerdo los respectivos presidentes de tales núcleos ó centros, en puntos concretos y determinados, pudiesen fácilmente organizar y dirigir todas las campañas que fuesen menester"*³²⁸.

En la segona reunió del Consell general de la UAE, celebrada al Palau del Senat el primer d'abril de 1905, el secretari de la UAE, Álvarez del Manzano, va proposar la modificació del reglament del Consell "*dándole más amplitud y eficacia en su*

---

³²⁷ Leopoldo Batlle, "La Liga Agraria Española", BCAA, 1.2.1901. L. Batlle era el director del butlletí de la Cambra Agrícola de l'Empordà.

³²⁸ FACB: acta de la sessió del 16.2.1902 (RIACSI, 15.3.1902). En aquesta sessió fou aprovada una conclusió, que després fou comunicada a totes les societats federades i federacions constituïdes, que deia el següent: "La Federación agrícola catalana se asocia á la idea de la unión de las asociaciones agrícolas españolas, bajo la base de que sólo sea de hecho esta unión, puesto que considera que únicamente la buena voluntad ó avenencia de las asociaciones, en cada caso concreto, y por cada una de ellas admitida una solución, la suma de las gestiones de cada una para hacerla prosperar, habrá de constituir la resultante final cerca de los gobiernos constituidos".

*funcionamiento*³²⁹. El projecte que va presentar, que establia una comissió executiva permanent que donaria continuïtat a l'acció de la UAE mentre no es celebressin reunions del Consell, fou aprovat per unanimitat. El president de la FACB, Leonci Soler i March, no coneixia el propòsit de canviar el reglament i no va assistir a la reunió, tot delegant el vot per a l'elecció del president a Manuel Iranzo, de la Cambra Agrícola de Castelló, que aleshores exercia la presidència de la Federación de las provincias de Levante³³⁰. Immediatament, la FACB va protestar pel que considerava que eren els vicis centralistes de sempre, que havien trencat la idea original dels fundadors de la UAE, i va advertir que només es creia obligada i només atendria al primer reglament.

Uns anys després, la FACB tornà a protestar perquè el comte de Torres Cabrera havia compromès la independència de la UAE quan va promoure la creació d'una nova Asociación Agraria Nacional³³¹; i també quan José Estruch, aleshores president de la UAE, va convertir al periòdic de Madrid *La Voz de España* en el portaveu de l'organització sense el consentiment de la FACB³³². Això va provocar la dimissió del president de la UAE:

“Es tan gran el prestigi dels nuclis catalans d'agricultors dintre la organització agrària d'Espanya, que aquestes senzilles indicacions d'aquí sortidas, han fet trontollar el càrrech presidencial de la Unió, fins á quedar vacant per dimissió de qui'l desempeñava”³³³.

En la reunió dels presidents de les diferents federacions que va tenir lloc l'any següent a València, es van recollir les queixes de la FACB i s'acordà “*cambiar los rumbos de la Unión Agraria, poniendo en vigor el reglamento primitivo con leves modificaciones*”³³⁴. No sols això: com a president de la UAE s'elegí per unanimitat a Joaquim d'Abadal, president de la FACB³³⁵, el qual va exercir el càrrec fins al 1911,

³²⁹ UAE: acta de la sessió del 1.4.1905 (RCAB, 25.5.1905).

³³⁰ Fou reelegit per unanimitat el comte de Torres Cabrera, però aquest va renunciar “*á fin de que no figure el precedente de la reelección y se evite que los cargos del Consejo queden vinculados en persona alguna*” i s'elegí per substituir-lo el comte de Retamoso, vicepresident de la Federación Agraria de Castilla la Nueva (*ibídem*).

³³¹ RIACSI, 5.6.1908.

³³² La protesta de la FACB va esclatar quan des de *La Voz de España*, es va criticar el moviment de la Solidaritat Catalana (Vegeu la Fulla Agrícola de LVC, 4.1.1909). Amb anterioritat, el comte de Torres Cabrera ja havia intentat que la revista *El Progreso Agrícola y Pecuario* es convertís en portaveu de la UAE (EPAP, 31.1.1904).

³³³ J. Maspons y Camarasa, “Trimof del pensament agrari català”, *L'Art del Pagès*, primera quinzena de juny de 1909.

³³⁴ RIACSI, 5.10.1909.

³³⁵ Vegeu la nota biogràfica a l'apèndix 10.

en què fou elegit per succeir-lo un president molt afí: Jorge Jordana Monpeón, president de la Federació Aragonesa.

Després de la dimissió d'Estruch com a president de la UAE, Jordana va assistir a una reunió del consell de la FACB on es tractaren algunes qüestions referents a les relacions de les federacions i la UAE, i va afirmar que *“la Federació Aragonesa estarà sempre al costat de la Catalana”*³³⁶. No era la primera vegada: l'any 1909, acabada de fundar la Federació Aragonesa, Jordana havia assistit al congrés de la FACB de Tarragona i, segons la crònica, havia adreçat als congressistes les següents paraules:

*“Vinch a portarvos coral salutació dels agricultors aragonesos: a dirvos que volem seguir les petjades vostres y inspirarnos en la vostra conducta; potser alguna vegada els agricultors aragonesos tindrem o ens creurem tenir interessos contradictoris ab els vostres, pero la nostra norma de conducta ha de consistir en lligar en lo fonamental la sort de la Federació Aragonesa a la Catalana-Balear, encara que vingués el desgraciat cas de no poder estar d'acort ab altres Federacions”*³³⁷.

Un cop Jordana ja exercia la presidència de la UAE, la FACB deixava de recordar-li que calia no desviar-se del principi fundacional:

*“Sabe V. perfectamente, amigo Jordana —li escrivia Ramon Ribas, aleshores president de la FACB— que mientras la Unión Agraria Española ha respetado el espíritu de sus bases constitutivas, de amplia autonomía para las Federaciones que la integran, la Catalana-Balear le ha prestado todo su concurso; mas cuando le ha parecido han sido vulneradas, ha levantado siempre muy alto su voz [...] para protestar por el desvío”*³³⁸.

L'any 1912, l'Asociación de Agricultores de España, que dirigia aleshores el vescomte d'Eza³³⁹, va intentar erigir-se en representant del conjunt de forces agràries espanyoles i va invitar la FACB a organitzar una delegació a Catalunya. La FACB es va negar a col·laborar *“por cuanto nos consideramos perfectamente dentro de la Unión Agraria Española, formada de la periferia al centro, y por lo tanto con criterio*

---

³³⁶ RIACSI, 5.6.1909.

³³⁷ J. Maspons, “El Congreso Agrícola de Tarragona”, *Fulla Agrícola*, LVC, 14.6.1909.

³³⁸ LVC, 15.7.1912.

³³⁹ Luis Marichalar, vescomte d'Eza, era un propietari latifundista de la província de Soria. Membre del partit Conservador, fou més tard Director General d'Agricultura i Ministre de Foment (1915-1917).

*opuesto al que informa la actuación de esa Asociación*³⁴⁰, negativa que va tenir ressò en altres federacions regionals³⁴¹.

La vertebració de les diferents federacions fou, doncs, molt escassa. Però a més, la UAE era una organització de les élites propietàries, orientada a influir en la política agrària i amb molt poca capacitat de mobilitzar les masses pageses, cosa que li restà dinamisme:

*“Para que las federaciones regionales ó la federación española sean una verdad es preciso que sus organismos componentes lo sean también; que representen una fuerza viva, y con el número tengan la confianza de sus asociados [...] Se ha iniciado un movimiento de unión, de asociación, de concentración en la clase agrícola, es verdad. Pero este movimiento arranca más de las clases directoras que de la muchedumbre agrícola; y viene más de las circunstancias y del medio ambiente en que vivimos, que de nuestro espíritu y convicción”*³⁴².

Algunes federacions tenien pocs membres efectius i, al cap de pocs anys, apenes conservaven el caràcter nominal³⁴³; altres que agrupaven un gran nombre d'associacions, com ara la Federació Agrícola del Llevant o la FACB, també incloïen moltes entitats que *“representan solo fuerzas nominales, son meros casinos, son corporaciones en las cuales la inmensa mayoría de los socios se limitan a pagar una cuota [...]”*³⁴⁴.

L'activitat de les federacions fou també molt limitada: seguint l'exemple de la FACB³⁴⁵, concentraven la seva activitat en la celebració de congressos anuals, a banda de donar suport a algunes reivindicacions puntuals davant dels poders públics. La Federació Bético-Extremeña-Canaria, que havia fundat el comte de Torres Cabrera va celebrar diversos congressos en els primers anys en diferents capitals andaluses (Sevilla, 1902; Huelva, 1903, Granada, 1904) i el 1905 el comte de Torres Cabrera projectava celebrar un altre congrés regional a Jaén, on ja preveia tenir organitzada *“una nueva gran fuerza de Sindicatos sobre las bases del que he establecido en Córdoba”*³⁴⁶. Però a partir de 1905 deixen d'haver-hi notícies del

³⁴⁰ LVC, 15.7.1912.

³⁴¹ LVC, 19.8.1912.

³⁴² Manuel Gaya, “La unión agrícola”, BCAL, 31.12.1900.

³⁴³ Salvador Dachs, “La Unión Agraria Española”, RA, 5.1909.

³⁴⁴ Josep Zulueta, “La federación agrícola española”, BCAL, 28.2.1901.

³⁴⁵ Vegeu més endavant: apartat 4.3.3.

³⁴⁶ Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 15 de febrer de 1905 (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algerri i marquès de Camps, correspondència).

funcionament d'aquesta Federació³⁴⁷. La Federació Agrícola de Castella la Vella també organitzà un congrés anual durant els primers anys: Valladolid (1902), Segovia (1903), Salamanca (1904).

La Federació del Llevant també va celebrar alguns congressos i va emprendre algunes campanyes per pressionar el Govern en qüestions de política agrària (supressió de l'impost de consums sobre el vi, tractats de comerç, ...) que van tenir un ampli seguiment; però, tal com explica S. Garrido, els èxits van ser escassos i, en no aconseguir una vertebració més sòlida de les associacions, la seva activitat va anar apagant-se, coincidint amb la revitalització del moviment cooperatiu confessional dels anys de la Primera Guerra Mundial³⁴⁸.

La falta de vertebració d'aquesta federació ja havia tingut conseqüències importants molt abans. Al cap d'un any de la seva fundació ja es produí un intent de segregació de les entitats de Múrcia, que constituïren una Federación del Valle del Segura y antiguo reino de Murcia, i nomenaren president al diputat a Corts per Múrcia Luis Díez Guirao de Revenga. Aquest diputat ja va assistir a les sessions constitutives de la UAE com a representant d'aquesta projectada federació. Ell mateix n'explicava l'origen al comte de Torres Cabrera:

“Aquí se ofreció con motivo del vital problema del pimiento, ya favorablemente resuelto por el Gobierno, un grande y simpático movimiento de asociación huertana de la rica vega segureña, y ahora para la urgente solución de otros varios importantísimos asuntos, he podido animarlos á todos con objeto de formar una vigorosa Federación que sirva, con sus demás queridas hermanas las de otras provincias españolas, el ansiado y grandioso movimiento de la agricultura nacional [...] No tenemos, ni habremos de tener tampoco, en lo futuro, rozamiento alguno con la dignísima Federación valenciana, la cual nos merece todo linaje de debidos respetos, sino que comprendiendo la difícil unión con esas relativamente apartadas provincias por su situación geográfica, ya atendiendo al gran desarrollo de Asociaciones rurales de la extensa región murciana, acordamos, creyendo ser esto del justo aplauso de todas las demás ya constituídas, formarnos el correspondiente reglamento, ó mejor estatutos, teniendo ya la sanción oficial del Sr. Gobernador. Ya sé que la Cámara Agrícola de Tortosa proponía, en la división territorial, que nos agregásemos á Valencia. Sin embargo, esto tenía ya vida propia.

---

³⁴⁷ Antonio Florencio Puntas, *Empresariado agrícola y cambio económico, 1880-1936*, Sevilla, 1994, pàg. 93. Amb tot, segons l'autor, “esta Federación es el único intento de organización a nivel regional por parte de la patronal agraria andaluza, prácticamente hasta 1931”. (Antonio Florencio Puntas, “El sector agrícola sevillano hacia 1890: la incidencia de la crisis y la respuesta de la patronal”, *Actas del IX Congreso de Profesores-Investigadores*, Hespérides, El Ejido (Almería), 1990, pàg. 381).

³⁴⁸ Samuel Garrido, “Realment eren lliurecanvistes? Les peticions aranzelàries de l'agrariisme valencià al començament del segle XX”, *Afers*, 36, 2000, pàg. 383-384.

*Hasta ahora todavía no tenemos federada ninguna Cámara Agrícola: ya vendrán, porque nacimos ayer*³⁴⁹.

El comte de Torres Cabrera, que aleshores presidia la Unión Agraria Española, va aconseguir convèncer a Díez Guirao de la conveniència de mantenir-se dintre de la Federació valenciana. Paral·lelament, el president de la Federació valenciana, Ibáñez de Lara, va posar-se en contacte amb la Cámara Agrícola de Jumilla, la més important de la regió de Múrcia, per assegurar-se de la continuïtat de la seva adhesió a la Federación del Levante, tal com també va fer la Cámara Agrícola de Albacete. La Cámara Agrícola de Jumilla fou, juntament amb el Sindicat Agrícola de Yecla, fundat més tard (1901), la principal promotora de la Federación Agrícola de Levante a la regió de Múrcia, i la seva continuïtat va evitar la segregació de la regió de Múrcia. L'any 1906 la vicepresidència de la Federació era exercida per un dirigent de la Cámara de Jumilla, Roque Martínez, i va celebrar el seu tercer congrés en aquesta localitat murciana. Però, tal com explica A. P. Martínez Soto, amb el temps les associacions murcianes van anar actuant més autònomament i a partir de 1914 va trencar definitivament els llaços que l'unien amb la central de València³⁵⁰.

Finalment, l'activitat de la Federació Aragonesa també fou molt limitada: segons G. Sanz, les entitats que hi participaven no van voler renunciar a la seva autonomia i, com a conseqüència, la Federació va quedar reduïda a un centre de divulgació agronòmica i de propaganda organitzativa. L'any 1914, l'Asociación de Labradores de Zaragoza, que era l'associació més important, s'en desvinculà definitivament³⁵¹.

4.3.3. Organització interna i activitats de la FACB

La federació més ben organitzada i que va mantenir la seva activitat durant més temps fou la FACB. Això no obstant, també es va guiar sempre pel principi de concedir la màxima autonomia a les associacions federades. Segons explicava el seu Secretari general:

“L'idea de la més amplia autonomía pera'ls organismes que la componen, fins al punt de que si no hi hà unitat de criteri la Federació com a tal no

³⁴⁹ Citat a RCAB, 25.4.1903.

³⁵⁰ Ángel Pascual Martínez Soto, “El cooperativismo agrario en la región de Murcia 1900-1935: formas, papel e impacto económico”, J. Barrull, J.J. Busqueta i E. Vicedo, *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida, IEI, 1998, pàg. 603-656. Aquest autor ha identificat a la regió de Múrcia 26 associacions fundades entre 1900 i 1909 adherides a la Federación Agraria de Levante.

³⁵¹ Gloria Sanz, *Organización y movilizaciones de propietarios agrarios en Aragón. Redes de intervención política, gestión comercial-crediticia y reproducción social, 1880-1930*, tesi doctoral inèdita, Universidad de Zaragoza, 1999, pàg. 221-222.

*actua, es la fonamental que la presideix. May, des de la seva existencia, s'ha donat el cas de pendre un acort per majoría y molt menys si pogués ferir els interessos d'alguna de les seves components*³⁵².

Aquest era, segons J. Maspons, el secret de la seva força: el respecte a la personalitat de cadascun dels seus components, les societats federades, que eren les que dirigien la FACB, reunint-se per iniciativa d'elles mateixes o bé del president que havien elegit per prendre qualsevol acord: *“la Federació sols és tal Federació quan tots els seus factors estan reunits y convergeixen en un mateix parer. En cas de discrepancia d'un d'ells ab els demás, no hi ha acort, no hi hà Federació*³⁵³.

El Consell de la FACB es composava dels presidents o delegats de les societats federades, que tenien el caràcter de vocals, i d'un president, un vicepresident i un secretari general, que eren elegits pels vocals del Consell. Aquests eren els tres únics càrrecs, que no formaven pròpiament una junta directiva, atès que, tal com afirmava J. Maspons, *“no's reuneixen may pera 'dirigir”*³⁵⁴. El vicepresident tenia l'única funció de substituir al president en cas de necessitat i el secretari d'auxiliar-lo. El Consell es reunia almenys un cop cada any a una localitat diferent de Catalunya i, entre altres acords, havia d'elegir el president, que exercia el càrrec durant un any, tot i que podia ser reelegit³⁵⁵.

Per al càrrec de vicepresident de la Federació, el reglament establí que ho seria *“el último y más inmediato Presidente de la misma”* (art. 14), com es produí en el cas dels dos primers presidents: Marquès de Camps i Josep Zulueta. Però el maig de 1902 s'acordà reformar el reglament de manera que fossin els vicepresidents els que passessin a ocupar la presidència, de manera que el Consell elegia un vicepresident, que l'any següent hauria de presidir la FACB³⁵⁶. Aquest fou el cas, per exemple, de

---

³⁵² Joan Pardo Wehrle, “La Federació Agrícola Catalana-Balear”, a: FACB, *Actes del XIII Congrés celebrat a Tàrraga*, 1910. Aquest principi ja venia enunciat en el reglament de la Federació: *“Las sociedades federadas se regirán por sus reglamentos ó estatutos especiales, sin que el Consejo de la Federación se mezcle en la marcha interior de las mismas”* (Reglamento para la Federación de las sociedades agrícolas de Cataluña, Barcelona, 27 de febrer de 1899, art. 2).

³⁵³ J. Maspons i Camarasa, “La Federació”, *Fulla Agrícola*, LVC, 20.5.1907.

³⁵⁴ *Ibidem*.

³⁵⁵ L'any 1902 fou reelegit Teodor Creus. A partir de 1908 els presidents de la FACB van exercir el càrrec sistemàticament durant dos anys, i Carles de Fortuny va exercir-lo durant quatre anys (1918-1922).

³⁵⁶ FACB: acta de la sessió del 14.5.1902. En aquesta sessió, Teodor Creus fou reelegit per al càrrec de president. En virtut d'aquesta reelecció, Josep Zulueta hauria de continuar en la vicepresidència, però va renunciar-hi i fou designat per succeir-lo Manuel Raventós.

Manuel Raventós, elegit a l'assemblea de delegats celebrada a Palma de Mallorca (1902), de Leonci Soler i March, elegit a la de Manresa (1902), o de Eusebi de Puig, elegit a la del Vendrell (1904). La pràctica, però, fou diversa: així, Pere G. Maristany fou nomenat vicepresident l'any 1907 i no va exercir la presidència de la FACB fins al 1910, i Pere Mir, que fou vicepresident l'any 1912-1913, no l'exercí fins al cap de deu anys. Altres van exercir el càrrec de vicepresident sense arribar a mai a ocupar la presidència, com ara Fidel de Moragas (1908-1909), Ignasi Fages (1910-1911), Àngel Arañó (1916-1917) o Josep Rovira de Villar (1921-1922).

El càrrec de secretari era de lliure elecció del Consell entre els socis de qualsevol de les societats federades (art. 15). El primer secretari, Francesc de P. Vergés, fou nomenat en l'acte de constitució a proposta del president i exercí el càrrec fins almenys l'any 1902. Després, van ocupar el càrrec de secretari: Salvador Dachs i Pous (1905-1906), Jaume Maspons i Camarasa (1906-1908), Joan Pardo i Wehrle (1908-1915), i Joan Riba i Ferré (1915-1922).

En l'assemblea de delegats celebrada a Tortosa (1914) es decidí donar veu i vot en les reunions de la FACB als expresidents; però ja era una pràctica habitual des de feia molt de temps: *“De hecho, ya de tiempos lejanos, los expresidentes eran convocados y solicitados para asistir a las reuniones; de modo que este acuerdo de la Asamblea, tomado por aclamación, es poca cosa más que la consagración de un hecho consumado”*³⁵⁷. Com es pot observar en la següent relació, tots els presidents de la FACB foren membres destacats de l'IACSI (entre aquests cinc presidents de l'Institut, i el 1906 Ignasi Girona simultanejava ambdós càrrecs):

---

³⁵⁷ “El XVII Congreso de la Federación Agrícola Catalana Balear en Tortosa”, *RIACSI*, 5.8.1914.

**Presidents de la Federació Agrícola
Catalano-Balear (1899-1924)**

Carles de Camps i d'Olzinellas, marquès de Camps (1899-1900)
Josep Zulueta i Gomis (1900-1901)
Teodor Creus i Corominas (1901-1903)
Manuel Raventós i Domènech (1903-1904)
Leonci Soler i March (1904-1905)
Eusebi de Puig i de Rich (1905-1906)
Ignasi Girona i Vilanova (1906-1907)
Salvador Dachs i Pous (1907-1908)
Joaquim d'Abadal i Calderó (1908-1910)
Pere G. Maristany i Oliver (1910-1912)
Ramon Ribas i Ribot (1912-1914)
Josep Vidal i Barraquer (1914-1916)
Antoni Jansana i Llopart (1916-1918)
Carles de Fortuny i de Miralles (1918-1922)
Pere Mir i Ràfols (1922-1924)
Pere J. Girona i Trius (1924)³⁵⁸

En un principi, segons explicava Jaume Maspons, era el president el qui es cuidava de tot: portava personalment la correspondència, guardava a casa seva la documentació del seu temps i dels seus antecessors en el càrrec i havia de carregar —ell o l'entitat federada de la qual formava part— també amb les despeses d'organització, una eventualitat que ja preveia el reglament³⁵⁹. Fins al 1905 no es va establir una modesta quota mensual per a les societats federades (la quota màxima era de 5 pessetes³⁶⁰) i, d'aquesta manera es va poder crear una secretaria amb el corresponent personal, que va permetre catalogar la documentació existent des de l'origen de la FACB i obrir els llibres corresponents³⁶¹.

Des del Vè Congrés celebrat a Palma de Mallorca (1902), la Federació va prendre el nom de Catalano-Balear. Com ja hem vist³⁶², durant el segle XIX l'IACSI ja havia

---

³⁵⁸ P. J. Girona, que era vicepresident des del 1922, ja exercia com a president el març de 1924. Tot i que després del Congrés de Sóller (1923) la FACB va deixar de tenir l'activitat acostumada, P. J. Girona encara va representar la FACB en el Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos creat per la Generalitat el 31 d'octubre de 1931.

³⁵⁹ "Los gastos de organización de la Federación, hasta que el Consejo resuelva, se abonarán por la Sociedad, cuyo Presidente sea designado como Presidente del Consejo de la Federación" (art. 10).

³⁶⁰ S'establiren quotes diverses en funció de la capacitat de cada entitat. Per exemple, la Cambra Agrícola del Vallès contribuïa amb la quota màxima (5 pessetes mensuals), mentre que la seva delegació de Caldes de Montbui i l'Associació de Propietaris del Vallès, que també formava part de la Cambra, contribuïen amb una pesseta mensual (CAOV: Mem. 1905)

³⁶¹ J. Maspons i Camarasa, art. cit. Amb tota probabilitat, tota la documentació custodiada per la secretaria de la FACB seria destruïda juntament amb la de l'IACSI l'any 1936, atès que tenien la seu en el mateix local.

³⁶² Apartat 4.2.3.

establert força relació amb els propietaris rurals de les Illes, i quan es fundà la Federació Agrícola Catalana (1899), va comptar amb l'adhesió de la Subdelegació de l'IACSI a Maó i de la Cambra Agrícola Balear. Els congressos que van tenir-hi lloc (Manacor, 1907; Eivissa, 1912; Maó, 1917; Sóller, 1923) van donar ressò a les activitats de la FACB i van estimular l'associacionisme agrari, tot i que es produïren poques incorporacions efectives: a més de les esmentades, el Sindicat Agrícola de Manacor (1903), la Cambra Agrícola d'Eivissa (1907), la Cambra Agrícola de Felanitx (1907), la Societat d'Agricultors d'Eivissa (1907), el Sindicat Agrícola de Mallorca (1909), la Cambra Agrícola de Menorca (1916).

El nombre d'associacions federades va anar augmentant durant la primera dècada del segle XX: l'any 1900 eren una trentena i l'any 1910 ja sumaven un total de 142 associacions de diferents punt de Catalunya i de les Illes³⁶³. A partir d'aleshores el nombre de societats ja no va créixer més i fins i tot es reduí, tot estabilitzant-se al voltant del centenar: l'any 1911 constaven 144 associacions adherides; però el 1912 ja només 110, el 1913 només 108 i l'any següent constaven altra vegada 108 associacions. De totes maneres, van continuar produint-se adhesions fins als anys vint, amb incorporacions tan significatives com la Unió de Vinyaters de Catalunya (1911) i la Federació Agrícola de la Conca de Barberà (1916), i la FACB va seguir mantenint una posició central en el moviment agrarista català³⁶⁴.

A partir de l'any 1903, s'introduí el costum de celebrar reunions el primer dimarts de cada mes³⁶⁵. Es celebraven a la sala d'actes de l'IACSI (que a l'ensem era la seu de Federació³⁶⁶), sense convocatòria prèvia ni ordre del dia: "*en aquestes reunions se plantejen tots els problemes qu'afecten á l'agricultura catalana-balear, se delibera respecte dels mateixos y si hi ha unitat de parers (estrany es el cas que no existeix) el Consell actúa en nom de la Federació*"³⁶⁷. Si hi havia discrepàncies de criteri i no

³⁶³ Vegeu la relació d'associacions adherides a la FACB a l'apèndix 9.

³⁶⁴ Per exemple, a la reunió de la FACB del 4 d'abril de 1916 van assistir 150 representants d'associacions agràries per tal de debatre sobre el preu fixat pel Govern per al sulfat de coure adquirit als Estats Units (*RIACSI*, 20.4.196).

³⁶⁵ La primera d'aquestes reunions es celebrà el 12 d'agost de 1903.

³⁶⁶ Vegeu l'apartat 4.1.2.

³⁶⁷ Joan Pardo Wehrle, "La Federació Agrícola Catalana-Balear", a: FACB, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrraga els dies 15 y 16 de maig de 1910*, Barcelona, Imprenta de Jaume Riera, 1910.

es podia arribar a un acord, es deixava el tema per a la reunió següent, de manera que hi hagués temps per valorar-lo i discutir-lo sense apassionaments: els acords mai no es votaven³⁶⁸.

Sovint també s'acordava que una comissió estudiés un determinat tema i elaborés un informe, sobre el projecte de Llei d'Administració local (1907), un qüestionari sobre l'ensenyament agrícola (1908) o la redempció forçosa de censos emfitèutics (1909)³⁶⁹, i intentava conformar *“una opinió forta y decidida, no sols entre'ls seus socis y adherits, sinó entre tots els pagesos, respecte á tots els projectes y disposicions que's presentin á les Corts”*³⁷⁰. Per exemple, l'any 1908 la FACB inicià una intensa campanya contra la Llei d'Alcohols i el 1909 va mobilitzar-se contra l'adjudicació a una empresa privada de l'elaboració del cadastre. Després de diverses gestions, s'aprofità la celebració del Congrés Agrícola d'aquest any a Tarragona i s'organitzà una reunió a la Diputació de Tarragona amb diputats, senadors, delegats regis, de la FACB i de l'IACSI, per ajuntar esforços en aquesta campanya. S'acordà que es sollicitaria que l'elaboració del cadastre es deixés en mans de les diputacions provincials i el president de la Cambra Agrícola Balear demanà que es comunicés a la diputació de les Illes per sumar-se a Catalunya en aquesta qüestió. Es disposà que les diputacions designessin una representació directa per unir-se com abans millor i constituir una junta regional, com més tard es faria amb la Mancomunitat. Tres anys més tard, però, la FACB continuava fent gestions prop del Govern espanyol per tal d'aconseguir que els treballs cadastrals els fessin les diputacions³⁷¹.

De l'activitat de la FACB destacaré quatre iniciatives: el projecte de Llei de Sindicats Agrícoles; la Comunitat per a l'adquisició d'adobs i primeres matèries; el

---

³⁶⁸ RA, 5.1909.

³⁶⁹ La FACB va encarregar a la Cambra Agrícola del Vallès que estudiés la proposició de llei aprovada per l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona i proposés les esmenes que s'haurien d'introduir per evitar les conseqüències de la redempció forçosa. Les esmenes proposades foren publicades a la Fulla Agrícola de LVC, 4.1.1909.

³⁷⁰ Circular del president de la FACB, Ignasi Girona, adreçada a totes les societats federades, signada a Barcelona el 15 de novembre de 1906. La circular acabava amb les següents paraules: *“No'ns deixém perdre cap ocasió; utilisém la premsa y altres medis de propaganda escrita; la propaganda oral, ab reunions que ilustringin al públichm, ab meetings que aixequin l'esperit; les eleccions quan siga l'hora; aprofitém sempre totes les circumstancies propícies. En totes ocasions siga la 'Federació' el receptácul de les nostres aspiracions, que aislades perderien força; la bandera de les nostres campanyes; l'arsenal de forces y d'elements pera arribar á la victoriá”*.

projecte de creació d'un Banc Nacional Agrícola i, finalment, la Unió per a la defensa dels productes agrícoles, la iniciativa que donaria lloc a la creació de la Unió de Vinyaters de Catalunya.

Seguint els objectius de l'IACSI, les funcions de la FACB no s'havien de limitar a la coordinació de les entitats agrícoles existents, sinó també a fomentar-ne la constitució de noves. En aquest sentit, una de les contribucions més importants fou la seva labor per tal d'aconseguir la promulgació d'una llei que afavorís la creació i desenvolupament dels sindicats agrícoles, que a Espanya, al començament del segle XX, eren pràcticament inexistents³⁷².

En aquells moments, a efectes legals les entitats agrícoles podien acollir-se al Reial Decret per a la creació de cambres agrícoles de 1890, a la Llei de comunitats d'agricultors de 1898 o bé també a la Llei d'associacions de 1887. Cap d'aquestes disposicions havia servit per impulsar veritablement el sindicalisme agrari. El RD de Cambres Agrícoles no tenia la força legal d'una llei i, com hem vist, la seva aplicació fou molt limitada³⁷³.

La Llei Gamazo de 1898 autoritzava la creació de comunitats d'agricultors o sindicats de policia rural només a les poblacions de 6.000 mil habitants i que tinguessin com a mínim 5.000 hectàrees de terres conreades, fet pel qual podia tenir poca aplicació a Catalunya. Finalment hi havia la Llei d'associacions de 1887 que, inspirada amb una finalitat essencialment política, havia estat aprofitada sobretot per la creació de societats de treballadors agrícoles i que els propietaris veien poc adequada per impulsar un associacionisme interclassista, tal com ho expressava el propietari Pau Rovira:

“Las sociedades de carácter agrícola que, con el título de labradores, jornaleros y braceros del campo, se fundaron por la expresada ley, no han podido sustraerse al ambiente de reivindicaciones en que nacieron y se desarrollaron las Sociedades obreras de diversos oficios primeramente fundadas, y, aunque sus fines son de orden agrícola, pocas parecen ser las que han demostrado con hechos su interés por el progreso de la

³⁷¹ RIACSI, 5.4.1912.

³⁷² En una memòria premiada per l'Institut de Reformes Socials l'any 1903, s'afirmava que a Espanya *“las sociedades agrícolas no existen, porque se desconocen, porque se ignoran sus ventajas, porque así como en otros sentidos se ha hecho propaganda activa, bajo el aspecto agrícola se ha trabajado poco”* (Citada per Elías de Molins a *La asociación y cooperación agrícolas. Estudio social agrario*, Barcelona 1912, pàg. 111-112).

³⁷³ Apartats 2.1.3. i 2.1.4.

*agricultura, dedicando en cambio su actividad a conseguir las citadas reivindicaciones en el orden social y político. Por estas y otras consideraciones, las Sociedades agrícolas fundadas según la ley de 1887 no parecen en su mayoría cumplir los verdaderos fines propios de su denominación*³⁷⁴.

La Llei de Sindicats Agrícoles s'havia de contraposar a aquest model, seguint l'exemple de França, que havia desenvolupat un extraordinari moviment associatiu agrari des de la promulgació de la Llei de l'any 1884³⁷⁵. Teodor Creus, que fou el principal inspirador del projecte, proposava explícitament el model de la llei francesa com *“un sorprendente ejemplo de fecundidad en todos los terrenos, lo mismo en el material que en el moral y social*³⁷⁶.

En una conferència al Centre Agrícola del Penedès l'any 1901 Teodor Creus comparava la situació de l'agricultura i dels agricultors espanyols amb els de la nació veïna i n'explicava les diferències a partir del model associacionista:

*“¿Com se son obrats aquestos miragles? —es preguntava examinant la situació aventatjosa de l'agricultura francesa— ¿Com se han pogut obtenir tan envejabilissims resultats? Sencillament, ab una ben entesa associació; ab aquesta taula salvadora que, en lo general naufragi en que tot sembla haverho deixat sumergit lo sigle que havem acabat, haurá de constituir la essencia del sigle en que entrém*³⁷⁷.

Seguint l'ideari del Comte de Rocquigny, contraposava *“la associació professional, que es lo millor centre de activitat que existeix pera los diferents agrupaments naturals, basats en la comunitat de interessos”* al socialisme agrari, i proposava la constitució de sindicats que s'articularen a partir de la necessitat immediata de la compra en comú d'abobs comercials, però que tindrien com a objectiu la defensa dels interessos econòmics agrícoles: 1/ fiscalitzar l'actuació dels governs i reclamar reformes legislatives; 2/ promoure l'ensenyament agrícola; 3/ crear i fomentar les institucions de crèdit agrícola, socors mutus i altres funcions cooperatives; 4/ evitar els intermediaris en la compra-venda d'inputs agrícoles i animals; 5/ garantir la qualitat de la producció i reprimir els fraus; i 6/ aconsellar i arbitrar solucions en qüestions litigioses.

---

³⁷⁴ “Los Sindicatos Agrícolas en España”, *EPAP*, 31.3.1909.

³⁷⁵ Vegeu l'apartat 1.1.2.

³⁷⁶ Projecte de Llei presentat al IV Congrés de la FACB celebrat a Figueres l'any 1901 (*RA*, 6.1901). Sobre T. Creus, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix.

“Aquestos sindicats —continuava dient, referint-se al cas francès— son generalment mixtes, es a dir; que forman part de ells, lo mateix los obrers, que’ls patrons; grans terratinents, petits propietaris rurals, masovers, majordoms, capatassos de conreu y mers jornalers del camp; y en ells aprenen á coneixers, á ajudarse, á il·lustrarse los uns als altres, á discutir llurs interessos comuns, y concertarse pera ferlos triomfar. Y res hi ha més á proposit que aquestas reunions, era posar las classes en contacte, solidarisar llurs interessos comuns y alsar lo nivell de la democracia rural”.

Juntament amb els objectius econòmics, doncs, els sindicats agrícoles eren un instrument fonamental, perquè *“representan la pau social assegurada en los camps per las cordials relacions entre todas las categorias del mon rural”.*

Teodor Creus presidia la Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú que, fundada l'any 1894 per tal de combatre la plaga de la fil·loxera, havia aglutinat amb èxit els propietaris i pagesos de la comarca³⁷⁸. Una consulta que li dirigí la FACB, aleshores presidida per Josep Zulueta, per tal que indiquessin els mitjans convenients per a la defensa dels interessos agraris i les gestions que calia efectuar prop de l'administració (local, provincial i estatal), fou l'ocasió per proposar la promulgació d'una llei que afavorís l'associacionisme agrari de manera similar a la que a França havia donat tan bons resultats.

El Consell general de la FACB va recollir la proposició i, el 17 de març de 1901, encomanà al mateix Teodor Creus la redacció d'un projecte de llei, que seria presentat en el IV Congrés de la Federació celebrat a Figueres l'any 1901. Calcat del que hi havia vigent a França, el seu objectiu bàsic era eliminar les prohibicions i formalitats inútils que podien limitar el desenvolupament de l'associacionisme agrari, al mateix temps que evitaven que es convertissin en sindicats de classe.

El treball de Teodor Creus fou aprovat com a ponència en el Congrés de Figueres i el Marquès de Camps, que havia estat el primer president de la FACB, el presentà al Ministre d'Agricultura, el liberal Miguel Villanueva, el qual el 18 d'octubre d'aquell mateix any presentava a les Corts un primer projecte de Llei de Sindicats Agrícoles. El projecte de Llei anava precedit d'un preàmbul en què el Govern afirmava *“la intención de otorgar á los Sindicatos cuantas facilidades puedan apetecer para la realización de sus fines, no limitando con restricciones administrativas los horizontes*

---

³⁷⁷ EL, 14.4.1901.

de su actividad": atenant les reivindicacions de la FACB, el del Govern alliberava els sindicats de tot gravamen fiscal, els donava "completa autonomía" per a la seva constitució, redacció d'estatuts, determinació d'operacions, fixació de quotes i formació i utilització del capital (art. 4) i permetia la formació d'"uniones agrícolas, cuya acción se extiende á una ó varias provincias, bajo la denominación de Sindicatos provinciales ó regionales" (art. 6).

Aquest projecte de llei va topar amb una violenta oposició d'alguns senadors que l'acusaren de catalanista i, totalment desfigurat per les esmenes, no va arribar ni tan sols a ser discutit en el Congrés de Diputats:

*"degué sonar malament (llavors tal volta encare més que avuy) á las orellas de alguns, la paraula autonomía que en dit projecte no havia tingut reparo en emplear lo señor Villanueva; y per axó, y per lo pecat de origen, además, que portava aquell projecte, de haver nascut la idea de ell en Catalunya, fou objecte en lo Senat de tanta violenta oposició, de tantas esmenas, de part de alguns senyors Senadors, que equivalían á una verdadera obstrucción. [...] y per més que la Comissió s'avingués á suprimir lo de la autonomía, y á reduhir á la més mínima expressió las disposiciones que habían de afavorir la constitució dels sindicats, encare se presentaren novas esmenas al projecte axís reformat, sortint á la fi del Senat lo tal projecte, complertament desfigurat, pera anar á morir en los calaixos de las comisiones del Congrés, que moría poch temps après, ab lo cambi de situació política ocorregut llavors"*³⁷⁹.

El més sorprenent de la resposta de les Corts era que s'entengués com una llei que estimularia la conflictivitat i la difusió del socialisme al món rural, quan els seus inspiradors perseguen exactament el contrari, tal com el marquès de Camps apuntava amargament:

"Varen creure que la constitució dels Sindicats fomentaria'l socialisme al camp y en cambi prefereixen donar valor y alentar la formació de Societats de resistència que sempre ho seran de lluita d'unas classes en contra d'altras, mentres que, mitjansant els Sindicats, s'unirían en una sola associació els propietaris, els masovers y els jornalers, o sía el

---

³⁷⁸ Vegeu l'apartat 1.2.2.

³⁷⁹ T. Creus, *Manuel de Sindicats Agrícols y Caixas Rurals*, Barcelona, Llibrería de Francesch Puig, 1906, pàg. 12-14. Aquest opuscle fou publicat per encàrrec de la FACB, quan ja havia estat promulgada la Llei de Sindicats. Segons explicava el seu autor, inicialment havia de publicar-se en la *Revista de l'IACSI*, "mes aquella gelosa entitat, que acabava de donar bona mostra del seu interès per la nostra pagesia, publicant y circulant lo entusiasta cridament á ella fet sobre lo establiment de Caixas rurals, cregué que calía donar major amplitud al pensament, y proposá que fos la Federació agrícola catalana balear, á la que tanta part ha cabut en la obtenció de aquella ans dita ley; la que s'encarregués de fer una publicació especial de aquell treball, un cop ampliat, á fi que fos més extens lo círculo hont pogués fructificar la llevar en lo propi treball oferta".

*capital, la inteligencia y el treball, aspiració suprema de la economia moderna y també de la caritat cristiana*³⁸⁰.

Quan es constituí la Unión Agraria Española (1903), l'IACSI i la FACB va recomanar al president elegit, comte de Torres Cabrera, que era senador, que utilitzés la seva influència per plantejar de nou el tema. L'any següent el projecte de sindicats agrícoles fou reprès per l'Institut de Reformes Socials: advertida de la iniciativa, la junta directiva de l'IACSI va nomenar una ponència perquè estudiés el tema i —tot i fer-hi algunes observacions— va acollir favorablement les bases presentades per Segismundo Moret, semblants a les que tres anys abans havia presentat Villanueva³⁸¹.

Encara es presentà un tercer projecte al Senat, a càrrec d'Antonio Maura, que tampoc fou aprovat. Finalment, quan Moret formà Govern presentà de nou el projecte, que passà gairebé desapercebut i va aparèixer a la Gaceta el 28 de gener de 1906, signat pel Ministre de Foment Rafael Gasset. La Llei definitivament aprovada donava alguns avantatges importants als sindicats agrícoles: per tal de facilitar-ne la constitució, la tramitació quedava reduïda a una sol·licitud dirigida al Governador Civil de la província subscripta per un mínim de deu associats o bé una associació agrícola legalment organitzada (art. 2) i se'ls eximia dels impostos de timbre i drets reals en la constitució, modificació, unió i dissolució (art. 6); se'ls reconeixia personalitat jurídica per adquirir tota classe de béns (art. 3) i se'ls retornaven els drets d'aduanes en la importació de màquines o altres elements de les indústries agrícoles (eines, llavors, bestiar, etc.), un cop reconeguda la utilitat general de la importació (art. 7).

Tot i que la Llei no va tenir una vida pacífica, i que la publicació del primer Reglament (9 d'octubre 1907) fou durament contestada per l'IACSI i per la FACB, així com algunes disposicions posteriors que reduïen els avantatges de la Llei, els seus efectes en la difusió de l'associacionisme agrari foren prou importants com perquè des del mateix Ministeri de Foment, es pogués afirmar que *“la publicación de la ley de Sindicatos agrícola de 1906 señaló una etapa gloriosa, una época de*

³⁸⁰ “La Organización Agrícola”, conferència del Marquès de Camps al Centre Agrícola del Penedès (BCAA, 1.12.1902). Sobre aquesta finalitat “social” dels sindicats agrícoles francesos que servien de model en projecte de T. Creus, vegeu el seu *Manual de Sindicatos Agrícolas...*, pàg. 19-20.

³⁸¹ *RIACSI*, 20.10.1904.

*verdadero resurgimiento agrícola*³⁸², i des de la historiografia ha tingut també un judici semblant³⁸³. No és exagerat, doncs, presentar les gestions de l'IACSI i de la FACB per aconseguir aquesta llei, com una de les seves actuacions més importants de l'inici del segle XX.

Altres iniciatives de la FACB no es van saldar amb el mateix èxit. L'any 1909, la Cambra Agrícola del Vallès i la Cambra Agrícola Ausetana van presentar una proposta per a la compra en comú d'adobs i altres inputs agrícoles. S'encarregà a ambdues entitats de formular unes bases per tirar endavant el projecte, que donà lloc a la constitució, dintre de la FACB, d'una *Comunitat per a l'adquisició de primeres matèries*, que va fer un primer assaig l'any 1909 i va girar unes 50.000 pessetes, essent considerada un dels fets cabdals de la vida de la Federació. El març de 1909 ja es va celebrar una reunió al local de la FACB, que va reunir "*representantes de las más apartadas comarcas*"³⁸⁴. En la comissió que havia de realitzar els treballs definitius per a l'organització de l'entitat i fer les compres de la primera campanya hi havia representants de les quatre províncies i també de les Illes³⁸⁵. Després de la primera campanya es nomenà una comissió de compravenda, formada pel president i secretari de la FACB, un delegat de l'IACSI (Fèlix Fages), tres delegats de les entitats que havien fet una compra de major valor durant l'anterior campanya, que eren la Cambra Agrícola d'Albí, la Cambra Agrícola de Cervera i el Sindicat Agrícola de Mont-roig del Camp, i un delegat de les altres associacions federades en general (Josep M. Barnadas, del Sindicat Alella Vinícola)³⁸⁶. El funcionament d'aquesta organització cooperativa era el següent:

---

³⁸² Lorenzo Muñoz, *La acción social agraria en España*, Ministerio de Fomento, DGA, Madrid 1920.

³⁸³ Samuel Garrido considera la promulgació de la Llei de Sindicats Agrícoles com "*el despegament del cooperativisme agrari a Espanya*" (*Treballar en comú...*, pàg. 23). En la mateixa obra (pàg 69 i ss) Garrido analitza les vacil·lacions de la política cooperativa estatal a partir de la promulgació de la llei (1906), que en una altra ocasió ha qualificat significativament com "*alentar y obstruir*" (*Noticario de Historia Agraria*, núm. 7, 1994, pàg. 131-154).

³⁸⁴ *RIACSI*, 20.3.1909.

³⁸⁵ La comissió estava composta pel president de la FACB, Joaquim d'Abadal; el president de la Cambra Agrícola del Vallès, Fèlix Fages; el secretari de l'IACSI, Jaume Maspons; Josep Fatjó i Callís, de la Cambra Agrícola Ausetana; Joan Miquel i Cuscó, del Nou Sindicat del Penedès; Josep M. Barnadas, del Sindicat Vinícola d'Allella; el president del Cercle de la Unió Mercantil de Barcelona, Sr. Grué; Trilla, de la Cambra Agrícola d'Arenys de Mar; Eusebi de Puig, president de la Cambra Agrícola de l'Empordà i Carles Dalfau, per la província de Girona; Manuel Raventós, diputat a Corts per Valls i Montblanc, era el representant de la província de Tarragona; Joan Albages, de la Cambra Agrícola d'Albí, era el representant de la província de Lleida, i el Sr. Gili el de les Illes. El secretari de la comissió era el de la FACB, Joan Pardo.

³⁸⁶ FACB: acta del 7.12.1909 (*RIACSI*, 20.12.1909).

“Quan vé la època d'adquirir les primeres materies, la Comissió especialment nomenada per aquest objecte, obre un concurs entre les cases expenedores del país y extrangeres, y ab aquella que ofereix millors condicions se fà l'ajust, mitjansant previ anàlisis de les materies, quel ajust es del import de materies que han sollicitat les societats federades que han volgut entrar en l'operació, les quals reben directament les mercaderies demanades y pagan a la casa venedora en la forma y condicions estipulades, además de pagar a la Federació un tant per cent pèls gastos y l'import del anàlisis”³⁸⁷.

Tanmateix, aquesta experiència no sembla que tingués l'èxit esperat, segurament per falta de resposta de les entitats federades o potser també per les dificultats amb les empreses productores d'adobs³⁸⁸. Durant la tardor de 1909, el total d'adobs comercialitzats per la FACB sumà un total de 358 tones (53.326 pessetes)³⁸⁹; però en la campanya de la primavera següent, es comercialitzaren només 168 tones (37.196 pessetes), tot i que el nombre de clients augmentà de 13 a 32 (11 repetien). Es tracta de quantitats molt petites: la Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell, que havia estat una de les entitats que el 1909 més en va comprar, va distribuir entre els seus socis 50 tones d'adobs i, segons explica J. M. Ramon, només un petit nombre dels seus socis (23 dels 143 socis que tenia inscrits a la Cambra) s'en van beneficiar³⁹⁰.

Sabem que en els anys següents la Comunitat de Primeres matèries va seguir funcionant: Joan Pardo, quan va deixar la secretaria de la FACB, va exercir-ne de gerent fins a la seva dimissió el 1915, en què el succeí en el càrrec Joan Riba, que aleshores era el secretari de la FACB³⁹¹. L'any 1919 la FACB encara servia sofres a diverses entitats federades, com ara l'Associació Agrícola de Badalona, els sindicats agrícoles de Sant Boi de Llobregat, de Montcada, de Sant Cugat, de Masnou i de Premià de Mar, i a l'Institut Agrícola de Sant Andreu del Palomar³⁹²; però es tractava d'una situació excepcional, degut a l'alteració dels mercats de productes químics produïda per la Primera Guerra Mundial.

³⁸⁷ Jaume Maspons, “Agricultura”, a: F. Carreras i Candi (dir.), Geografia General de Catalunya, vol. Catalunya, Barcelona, s.d., pàg. 571. Vegeu també la *Fulla Agrícola* de LVC del 25.10.1909 i 1.11.1909.

³⁸⁸ L'acta de la sessió del 5 d'octubre de 1909 feia constar “*las dificultades con que se había tenido que luchar por lo que se refiere á algunas sociedades productoras de abonos*” (RIACSI, 20.10.1909)..

³⁸⁹ Les quantitats adquirides per la FACB foren les següents: 251 tones de superfosfats de calç, 73 tones de sulfat amònic, 18 tones de clorur potàsic, 2'5 tones de sulfat de ferro, 0'2 tones de nitrat de sosa i 2'5 tones de sulfat potàssic.

³⁹⁰ Josep M. Ramon, *El sindicalisme agrari a la Segarra*, Lleida, Pagès Editors, 1999, pàg. 73.

³⁹¹ RIACSI, 5.3.1915.

³⁹² RIACSI, 5.5.1919.

Paral·lelament a la comercialització d'adobs, la FACB va impulsar un projecte ideat per Josep Zulueta, per a la constitució d'un banc nacional agrari. L'any 1910, el secretari de la Federació estava exultant per aquestes "dues obres capitals" de la FACB:

"¿Quién les había de decir a los fundadores de esta unión permanente de entidades agrarias que en el día de hoy se realizaría por la misma lo que siempre fue ideal soñado por los agricultores, la obtención de buenos abonos y baratos y la gigantesca obra de sentar una firmísima base para la solución del crédito agrícola con la fundación no lejana de un Banco Agrario Nacional? Porque estas dos obras capitales, la una de tangible realidad ya, y la otra en vías de feliz y pronta realización, son carne de la F.A.C.B. que demuestra con ellas su potencialidad extraordinaria y su acción fecunda"³⁹³.

L'origen d'aquesta iniciativa es troba en el Congrés Agrícola de la FACB celebrat a Tarragona (1909), en el qual Josep Zulueta va presentar una ponència sobre el tema "Associacions agrícoles i en especial les de crèdit", tot i que ja l'havia plantejat molts anys abans, quan era president de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya (1895)³⁹⁴. En la ponència presentada a Tarragona, formulava la idea de la creació d'un Banc Nacional Agrícola que va suscitar molta expectació. Complimentant els acords presos en aquell congrés, el febrer de 1910 Josep Zulueta va presentar al Consell de la FACB les bases del seu projecte, que va donar-li suport i, seguin les indicacions de l'expresident Ignasi Girona, aleshores senador a les Corts, va donar llibertat completa al ponent per portar-lo a la pràctica.

Segons explicava Zulueta, en un primer moment va semblar que el projecte es podia executar molt immediatament³⁹⁵: el mes de juliol del mateix any 1910 ja es presentà un projecte de llei sobre la creació d'un banc nacional agrari; però no va prosperar per culpa dels "*entorpecimientos puestos por quienes tenían el deber de dar facilidades*"³⁹⁶. El 9 de juny de 1911, prèvia acceptació pel Ministre de Foment,

---

³⁹³ Joan Pardo Wehrle, "La Federación Agrícola Catalana-Balear", *La Cataluña*, 14.5.1910.

³⁹⁴ Sobre Josep Zulueta, vegeu la nota biogràfica a l'apèndix.

³⁹⁵ Tant és així, que en el IX Congrés Internacional d'Agricultura celebrat a Madrid el 1911, un dels ponents el donava per fet: "*La Fédération agraire catalane a fondé à cet égard une Banque nationale pour faciliter le crédit aux Syndicats et aux individus, organiser des prêts amortissables avec garantie hypothécaire, warranter les produits agricoles, émettre et négocier des obligations et des Bons; on cherche aussi à organiser convenablement les assurances*" (Comte d'Imbart de la Tour, "Considérations générales sur l'état social et agricole de l'Espagne", *IX Congrès International d'Agriculture*, Madrid, 1911).

³⁹⁶ FACB, *Banco Nacional Agrario. Razones que justifican su creación*, Madrid, Imprenta Artística Española, 1911, pàg. 6. Aquest opuscle fou editat per la FACB per tal de donar suport i difusió al projecte.

Rafael Gasset, fou presentat al Congrés dels Diputats com a projecte de llei per una comissió integrada per Santiago Alba (president), Manuel Bueno, José Estruch, Eduardo Gómez Llombart, Josep Zulueta, Julio Burell i Manuel Gullón (secretari). El 3 d'octubre va tenir lloc una assemblea de la FACB per tractar del dictamen de la comissió del Congrés de Diputats sobre el projecte de llei, que comptà amb una nombrosa participació i també amb nombroses adhesions. Segons el president de la FACB, Pere G. Maristany, *“esta sesión es sin duda la más trascendental que hemos celebrado, y, sin embargo, ninguna se desarrolló nunca con mayor placidez”*³⁹⁷. El principal acord de l'assemblea fou la urgència de la tramitació del projecte de llei, i, en el cas que les Corts no es reunissin aquell any, que s'autoritzés la creació del Banc Nacional per Reial Decret, acceptant el Dictamen de la Comissió del Congrés.

De nou, quan semblava que estava a punt de fer-se realitat, el projecte quedà aturat. Cinc anys més tard, es discutia un nou projecte de llei diferent al de 1911: estava també impulsat per Santiago Alba, aleshores Ministre d'Hisenda, i fou nomenat president de la comissió dictaminadora Josep Zulueta. La FACB va nomenar una ponència integrada per Vidal i Barraquer, Coma i Riba, per expressar el seu punt de vista i presentar esmenes. La conclusió bàsica era la següent:

*“La Federación hubiera deseado que se hubiere aceptado el proyecto íntegro que presentó a las Cortes, y que se publicó en el Diario de Sesiones del Congreso, correspondiente al nueve de Junio de mil novecientos once, porque en aquél se tenían en cuenta todos los elementos que contribuían a valorizar la propiedad inmueble, pero cúmplele de todos modos manifestar la complacencia, la simpatía, el agrado con que ha visto que por el Excmo. Sr. Ministro de Hacienda se haya leído en el Congreso de los Diputados el Proyecto de Ley, creando un Banco Agrícola de que tan necesitada está la agricultura nacional”*³⁹⁸.

Però de nou el projecte de llei embarrancà. Tal com afirma Pedro Carasa, *“lo que caracteriza la evolución de estas instituciones [bancs agrícoles] es la proliferación de tantos proyectos cuantos fracasos”*³⁹⁹. Aquest autor ha comptabilitzat més de cinquanta projectes frustrats entre 1830 i 1910, i conclou que fins a la Dictadura de

³⁹⁷ ECM, 10.1911.

³⁹⁸ Informe de la Federación Agrícola Catalana-Balear sobre el proyecto de ley creando un Banco agrícola (RIACSI, 20.12.1916).

³⁹⁹ Pedro Carasa, “Proyectos y fracasos del crédito agrícola institucional en la España contemporánea”, *Áreas. Revista de Ciencias Sociales*, 21, 2001, pàg. 101.

Primo de Rivera no es va posar en marxa una institució veritablement estable i operativa: el Servicio Nacional de Crédito Agrario (1925)⁴⁰⁰.

Tant la iniciativa del Banc Nacional Agrari com el projecte de comercialització d'adobs, que foren considerades com dues iniciatives cabdals de la FACB, no van prosperar. En canvi, una altra iniciativa de la FACB va tenir una transcendència molt gran: la constitució, l'any 1910, del sindicat "Unió pera la defensa dels productes agrícols", fruit de la mobilització contra la crisi vinícola⁴⁰¹. La FACB ja portava temps ocupant-se del problema dels vins adulterats i de l'impost de consums que afectava la comercialització del vi. Manuel Raventós, com a president de la FACB, ja va convocar una reunió de totes les societats federades el primer de setembre de 1903, per tal d'aprovar unes "Bases para un proyecto de persecución del vino sofisticado y para la supresión del impuesto de consumos". Més tard, com hem vist, va emprendre una gran campanya contra la Llei d'Alcohols (1908), en què va participar des del Senat el marquès de Camps.

Però no fou fins al 1910 que es decidí la creació d'un Sindicat regional purament vinícola, "*entidad que constituirán los viticultores y que sostendrán con su solo esfuerzo mediante una cuota de dos pesetas anuales, pudiéndose suscribir cada uno por tantas cuotas como quiera*"⁴⁰². Segons aquesta proposta, que defensà Josep M. Barnadas, el nou sindicat seria regit per comitès comarcals i per un comitè central format per un delegat de cadascun dels comitès comarcals, els quals designarien un president, un vicepresident i un secretari general. En aquest comitè central hi hauria un delegat de la FACB i un de l'IACSI.

Gaietà Fontrodona i Rafael Mir, però, sostenien que aquest sindicat regional havia de perseguir no sols les adulteracions dels vins, sinó també dels olis, adobs i altres primeres matèries, i que havia d'estar constituït per les entitats federades que s'hi adherissin. D'aquesta manera, podia constituir-se de manera immediata i proposaven la celebració d'una assemblea a Sant Sadurní d'Anoia el 3 de juliol per tal d'iniciar la campanya. Per tal d'harmonitzar les dues propostes, es decidí la

---

⁴⁰⁰ Sobre aquesta institució, vegeu: Aurora Gámez, "La financiación de la agricultura en España: el Servicio Nacional de Crédito Agrario (1925-1936)", *Agricultura y Sociedad*, 82, 1997, pàg. 219-250.

⁴⁰¹ Vegeu l'apartat 3.2.4.

creació immediata d'un sindicat de defensa de la puresa dels productes agrícoles, tal com defensaven Fontrodona i Mir, però que aquest organisme es formaria en un futur “*según el proyecto del señor Barnadas*”⁴⁰³.

La constitució d'aquest va tenir lloc el 5 de juliol, només dos dies després de la magna assemblea de Sant Sadurní d'Anoia⁴⁰⁴, amb l'adhesió inicial de més d'una trentena d'associacions: Sindicat Agrícola de Sant Pere de Gelida, Lliga d'Agricultors i Industrials de Martorell, Sindicat Agrícola de Granadella, Cambra Agrícola de l'Anoia, Cambra Agrícola de Valls, Cambra Agrícola de l'Espluga de Francolí, Centre Agrícola de Pla del Penedès, Gremi d'Agricultors de Sant Quirze de Terrassa, Sindicat Agrícola de Blanes, Cambra Agrícola de Falset, Nou Sindicat Agrícola del Penedès de Sant Pere de Riudebitlles, Sindicat Agrícola de l'Espluga de Francolí, Sindicat Agrícola de Cambrils, Cambra Agrícola del Vallès, Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui, Cambra Agrícola del Baix Llobregat, Centre d'Agricultors de Mataró, Unió Agrícola de Gelida, Cambra Agrícola d'Albí, Sindicat Agrícola de Girona, Centre Agrícola de Vilafranca del Penedès, Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès, Cambra Agrícola de Rubí, Cambra Agrícola i Sindicat d'Arenys de Mar, L'Agrícola de Baldomar, Cambra Agrícola del Penedès, Caixa Agrícola de Masquefa, Sindicat Agrícola de Mont-roig, Gremi d'Agricultors d'Avinyonet, Cambra Agrícola d'Olesa de Montserrat, Cambra Agrícola de Porrera, Cambra Agrícola de Valls, Sindicat Agrícola de Llançà, Societat Agrícola de Sant Isidre de Sants i Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Queralt.

D'acord amb el protagonisme que havien tingut els propietaris penedesencs en la iniciativa, en fou escollit president Gaietà Fontrodona, de la Cambra Agrícola del Penedès, i secretari primer Pere Mir i Ràfols, de la Cambra Agrícola de l'Anoia⁴⁰⁵. Com a vicepresident, fou nomenat el propietari i advocat Josep Puig de la

---

⁴⁰² FACB; acta de la sessió extraordinària del 21.6.1910 (*RIACSI*, 5.7.1910). La UVC també establiria més tard la quota de dues pessetes anuals per als seus adherits.

⁴⁰³ *Ibidem*.

⁴⁰⁴ Van intervenir en l'assemblea: Modest Casanovas (alcalde de Sant Sadurní), Rafael Mir (ponent del dictamen), Pere Mir (Cambra Agrícola de Sant Sadurní d'Anoia), Josep M. Barnadas (secretari del Sindicat “Alella Vinícola”), Isidor Aguiló (director de la Granja), Gaietà Fontrodona (president de la Cambra Agrícola del Penedès), Josep Mestres (Diputació provincial de Tarragona), Bonaventura M. Plaja (Diputació provincial de Barcelona), Josep Elias de Molins (Cap de Foment de la província de Tarragona), Manuel Raventós (president de l'IACSI) i Pere G. Maristany (president de la FACB).

Bellacasa, que des de l'any 1908 era un dels assidus a les reunions de la FACB, en representació del Sindicat Agrícola de Llançà, poble en el qual tenia les seves finques vitícoles.

En la sessió de 8 de novembre de 1910, Josep M. Barnadas va tornar a demanar el recolzament de la FACB per a la creació d'un Sindicat regional de Viticultors que *“sólo actuaría cuando el interés general de los viticultores de Cataluña fuese igual, dejando en completa libertad á las entidades locales cuando la acción no fuese conjunta”*⁴⁰⁶. En la sessió següent va retirar la proposta, atenent a l'activitat que havia iniciat la “Unió de sindicats pera la defensa dels productes agrícoles”, que semblava prou ben encaminada. Semblava, doncs, que hi havia resistències, a l'hora de concretar la creació del nou sindicat de viticultors; però pocs dies després ja es constituïa la Unió de Vinyaters de Catalunya (UVC) com una continuació d'aquella entitat.

La primera reunió de la UVC va tenir lloc el dijous 29 de desembre de 1910, amb l'assistència del marquès de Camps, Gaietà Fontrodona, Pere Mir i Ràfols, Josep M. Barnadas, Josep M. Fortuny i Llibre, Josep Martí i Queralt, Josep Puig de la Bellacasa, Ramon Ribas i Ribot, Josep Fluvià i el Rvd. Carles Grassot, i acordaren nomenat Puig de la Bellacasa, Mir i Fluvià com a president, vicepresident i secretari, respectivament⁴⁰⁷. Joan Pardo Wehrle, secretari general de la FACB, fou nomenat administrador general del nou sindicat. Barnadas i Fluvià redactarien un manifest adreçat a tots els viticultors catalans, sota la supervisió del marquès de Camps i de Puig de la Bellacasa, i es començaren a nomenar delegats locals per iniciar la campanya d'adhesions. En els mesos que van seguir va desplegar una activitat extraordinària, succeint-se els mítings per totes les poblacions vitícoles de Catalunya, amb la creació de delegacions locals i consells comarcals que anirien vertebrant la nova associació⁴⁰⁸. Jaume Raventós, des de les pàgines de la Revista

---

⁴⁰⁵ El Consell quedà format per Gaietà Fontrodona (president), Josep Puig de la Bellacasa (vicepresident), Pere Mir i Ràfols (secretari primer), J. Fluvià (secretari segon), i Ros i Soldevila (vocals).

⁴⁰⁶ *RIACSI*, 20.11.1910.

⁴⁰⁷ Els altres van continuar com a vocals del primer Consell Central de la UVC, juntament amb Josep Zulueta i Gomis, Frederic Ros i Sallent, Romà de Saavedra, el marquès de Vallgornera i Sebastià Ferrer i Rosés (*RIACSI*, 5.2.1911).

⁴⁰⁸ El procés de formació de la UVC es pot seguir a la publicació *El Vinyater*, portaveu de la UVC, que s'edità entre el febrer de 1911 i l'abril de 1912.

de l'IACSI (que era també portaveu de la FACB), s'hi referia dient que “*no sé si jamás se ha visto en el movimiento agrícola de nuestro país surgir una sociedad con más rapidez, con más empuje, con más vigor que esta*”⁴⁰⁹. Segons el mateix Jaume Raventós, aquell mateix any 1911 la UVC constituí delegacions a més de 200 localitats catalanes i comptava ja amb més de 20.000 associats⁴¹⁰.

Nascuda en el si de la FACB, la UVC no s'en desvinculà: acabada de fundar, al mateix temps que comunicava formalment la seva constitució, sol·licitava adherir-se a la FACB i —d'acord amb el projecte presentat per Josep M. Barnadas— demanava el nomenament d'un vocal nat per al seu Consell Central. La seva seu fou, inicialment, la de l'IACSI, tal com ho era de la FACB. El primer acte públic va tenir lloc a Igualada sota la presidència de Pere G. Maristany, president de la FACB (a més d'exercir al mateix temps el càrrec de Cap de Foment de la província), davant d'un auditori d'unes dues mil persones, presagi de l'èxit incontestable que tindria la iniciativa. El primer president de la UVC fou Josep Puig de la Bellacasa que, com hem vist, ocupava la vicepresidència de la “Unió per a la defensa dels productes agrícoles”, i el primer vicepresident fou Pere Mir, el secretari d'aquella entitat. Josep M. Barnadas, que continuà molt present a la FACB, en fou més tard l'administrador general, i el marquès de Camps, que havia estat el primer president de la FACB, també fou un dels fundadors de la UVC i, després de la mort sobtada de Puig de la Bellacasa, l'octubre de 1913, en fou elegit president (des del 1918, president honorari).

Com havia fet la FACB, la UVC també va impulsar la creació d'altres associacions de viticultors a altres regions espanyoles fins a crear, l'any 1924, la Confederació Nacional de Viticultors. Però aquí s'aturen els paral·lelismes: la UVC va aconseguir una enorme mobilització dels viticultors catalans i va tenir una labor de primer ordre en la defensa dels seus interessos⁴¹¹. L'any 1931, quan la FACB ja havia deixat

---

⁴⁰⁹ *RIACSI*, 5.5.1911.

⁴¹⁰ *RIACSI*, 20.11.1911. J. Miquel i Cuscó, membre de la comissió organitzadora de la UVC, dona aquesta mateixa xifra d'associats en el moment que la UVC celebra la seva assemblea constituent, el febrer de 1912. Segons ell, s'havien nomenat 311 delegats locals i 12 consells comarcals (“Algo sobre la Unión de Viticultores de Cataluña”, *ECM*, 2.1912).

⁴¹¹ En aquesta defensa dels interessos vitícoles es produïren divergències de criteri amb l'IACSI, una qüestió que encara no ha estat abordada en profunditat. (Vegeu, Josep Pujol, “Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935”, *Recerques*, 15, 1984, pàg. 57-78; Klaus-Jürgen Nagel, “L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la política vinícola espanyola fins al 1930”, *Finestrelles*, 7, Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, Sant

d'existir, la UVC es convertia en la secció vitícola de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, la federació de sindicats que, durant els anys trenta, encapçalaria la defensa dels interessos econòmics de l'agricultura catalana.

4.3.4. Els Congressos Agrícoles

L'activitat principal i més característica de la FACB era la celebració dels congressos agrícoles⁴¹². Tenien lloc cada any en una localitat diferent de Catalunya (alternant cada any una província diferent) i de les Illes. Tal com explicava Alexandre Galí, els congressos de la FACB *“eren a la vegada assemblea general, en què eren renovats els càrrecs, festes de germanor i companyonia i motiu d'estudi i discussió dels problemes tècnics i generals del ram”*⁴¹³.

Aquests congressos venien a ser una continuació de les “Reunions Agrícoles” que començà a organitzar l'IACSI el 1860. En la junta general d'aquest any, s'aprovaren les següents bases:

*“Tendrán estas reuniones por objeto: 1º Poner en relación los socios de las diversas Subdelegaciones que existen en el Principado Catalán; 2º Tratar de aquellos asuntos ó cuestiones que interesen á la agricultura en general y á los especiales de cada comarca, ilustrándose mutuamente; 3º Dar á conocer y generalizar el uso de máquinas, instrumentos y procedimientos de reconocida utilidad; 4º Estimular la inteligencia en las prácticas agrícolas y la perfección de las labores del campo”*⁴¹⁴.

La primera d'aquestes “reunions agrícoles” organitzades per l'IACSI es va celebrar l'any 1861 a Manresa, on hi havia tenia una de les subdelegacions més actives; també s'escollí la capital del Bages per la facilitat de comunicació amb Barcelona i perquè *“las condiciones de la localidad se prestan á toda clase de ensayos”*⁴¹⁵. S'entregaren una sèrie de màquines a diverses subdelegacions perquè les provessin i s'establiren premis per tal d'estimular la introducció d'avenços tècnics. Després s'en varen celebrar a Reus (1862), Figueres (1863), Lleida (1864), i més

---

Andreu de Palomar, Barcelona, 1995, pàg. 191-204; Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, pàg. 210-211).

⁴¹² Segons Jaume Raventós, “estos Congresos anuales de la Federación A. C.-B. son su obra capital, y aunque no fuera más que para ellos, tendría nuestra Federación razón de ser, suficiente y probada” (J. Raventós, “Los Congresos de la Federación”, *RA*, 5.1909).

⁴¹³ Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900 a 1936)*, Llibre VI, Barcelona; Fundació Alexandre Galí, 1982, pàg. 186.

⁴¹⁴ *RIACSI*, 1860, pàg. 23. Sobre les “Reunions Agrícoles” de l'IACSI, vegeu J. Maspons, “Agricultura”, pàg. 590 i ss.

⁴¹⁵ *RIACSI*, 1861, pàg. 20-21.

tard a Barcelona (1872). L'any 1891 es va intentar reprendre aquests actes amb la celebració de la reunió agrícola de Terrassa⁴¹⁶; però no van tenir continuïtat fins a la celebració dels congressos de la FACB.

L'origen de la FACB es troba en el Congrés Vitícola que es va celebrar a Sant Sadurní d'Anoia el 19 de maig de 1898. La comiss  organitzadora estava formada per: Marc Mir i Capella (president), Pere Rovira i Cañameras (vicepresident), Manuel Raventós i Domènech (tresorer), Modest Casanovas i Romeu, Josep Mestres i Mas, Rafael Mir i De s, Jaume Llopart i Jorba, i Jaume Raventós i Poch (secretari). Eren un grup molt consolidat amb l'impuls a la revista *Resumen de Agricultura* i, la majoria d'ells, membres de l'IACSI⁴¹⁷.

En la convocatòria del congrés, que data del 17 de juny de 1897, els organitzadors explicaven que el formarien delegats de les poblacions vitícoles de la província de Barcelona i d'entitats agrícoles. L'alcalde de cada poble o junta de les associacions agrícoles que volguessin ser-hi representades, nomenarien els delegats. La circular demanava als alcaldes "*que re nan   los propietarios, mayores contribuyentes y viticultores que se distinguen en cada localidad, los cuales de entre ellos nombrar n el delegado que ha de representarles en el Congreso*"⁴¹⁸. Les associacions agrícoles escollirien els seus delegats de la manera que els semblés m s oportuna. Als delegats se'ls remetria un qüestionari de cadascun dels tres temes proposats en el Congrés: 1/ *Falta de adaptación de las vides americanas   los diversos suelos y manera de corregirlas*; 2/ *Afinidad de las variedades de Vin fera, con preferencia de las indígenas, con los diferentes portainjertos americanos*; 3/ *Causas y efectos del corrimiento de las uvas y manera de prevenirlos   curarlos*. Els delegats distribuïrien el qüestionari entre els agricultors de la seva demarcació o consocis de l'entitat respectiva i el retornaria amb un resum de les informacions i opinions obtingudes. A partir d'aquestes, la comiss  organitzadora nomenaria unes ponències que formularien una conclusió per cada tema, que seria comunicada als delegats per deliberar-hi i discutir-hi en el Congrés, per a la seva aprovació

---

⁴¹⁶ Vegeu l'apartat 4.2.3.

⁴¹⁷ Vegeu l'apartat 1.2.4.

⁴¹⁸ *RIACSI*, 7.1897.

definitiva⁴¹⁹. Dels 135 delegats van contestar 101. L'expectació que despertà el Congrés havia de ser molt notable, perquè a més del centenar de congressistes, hi van assistir unes 500 persones de públic (Sant Sadurní era aleshores una localitat de poc més de 2.500 habitants)⁴²⁰. Davant de l'èxit assolit, el diputat provincial Eduard Vidal i Valenciano va proposar la celebració anual d'un congrés vitícola i va indicar la ciutat de Reus (acord ja pres per la Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona el 25 d'octubre de 1897) per celebrar-lo l'any següent⁴²¹.

Tot i que aleshores la FACB encara no estava oficialment constituïda, el Congrés Vitícola de Sant Sadurní sempre fou considerat el primer dels vint-i-sis que organitzà. Així ho explicava el seu president a la clausura del XIè Congrés:

“Aquests Congressos, que tan be fan a l'Agricultura, tenen son origen a Sant Sadurní de Noya. Els prestigiosos y entusiastes propietaris de dit poble, capitanejats per el may oblidat y ferm propagandista de l'Agricultura en March Mir, de eterna memoria, concebiren la idea de celebrar un congrés agrícola cada any en diferentes poblacions y per torn en les quatre províncies catalanes. L'entussiasme dels agricultors de Sant Sadurní, feu que'ls agricultors de Reus demanessin y obtinguessin la celebració en dita ciutat del segon Congrés, y els de Lleyda el tercer. Al constituirse la Federació Agrícola Catalana-Balear, de la que en representació de varies entitats agrícoles, ne foren membres dits organiadors, se resolgué, que per l'esdevenir, fos la Federació, la organiadora y distribuidora de dits congressos”⁴²².

Segons T. Creus, fou després de l'èxit dels dos primers congressos quan es va veure l'oportunitat de crear una entitat de caràcter permanent que ajuntés les forces agrícoles disperses que s'havien posat en relació i s'encarregués de la conservació d'aquella mena de “foc sagrat”:

“Y entonces fué cuando, aumentando el número de los que creían en la vitalidad de la idea de celebrar periódicamente aquella clase de reuniones, y puestas á su frente dos personalidades prestigiosas como el Sr. Marqués de Camps y D. José Zulueta, formuláronse las bases para la fundación de una entidad de carácter permanente, que tomase á su cargo la conservación de aquella especie de fuego sagrado, que se revelaba latente en el fondo de la clase agrícola”⁴²³.

---

⁴¹⁹ Les conclusions foren publicades el 20 d'abril de 1898 (*RIACSI*, 15.5.1898).

⁴²⁰ Vegeu la ressenya del congrés a *RIACSI*, 15.6.1898 i també a *BCAT*, 15.6.1898.

⁴²¹ *EPAP*, 30.5.1898.

⁴²² FACB, *XI Congrés celebrat a Vich. Juny 1908*, Vic, 1909, pàg. 180.

⁴²³ Teodor Creus, “La Federación Agrícola Catalana-Balear”, *RA*, 5.1909.

Els congressos acostumaven a celebrar-se en el mes de maig o juny, “*triantse aquesta temporada per la bondat del temps, per la relativa calma que sol haverhi en les feines del camp y porque Pasqua Florida o Pasqua Granada, que solen escaurers en dits mesos, donaven dos dies de festa*”⁴²⁴. Duraven dos o tres dies i acostumaven a anar acompanyats d'actes diversos, com ara una excursió per la comarca amfitriona (visitant alguna explotació agrícola important, per exemple), o també s'organitzaven concursos i exposicions. Per exemple, el congrés celebrat a Vic (1908) va comptar amb un notable concurs de bestiar, i en el segon congrés celebrat a Sant Sadurní d'Anoia (1922), s'organitzà una exposició de vins i derivats de la vinya amb una cinquantena d'expositors i diversos premis.

En les solemnes sessions d'obertura i de clausura —i també a vegades durant tot el congrés— l'assistència de diputats a Corts, senadors i altres personalitats polítiques era sovintejada. El primer congrés fou presidit pel president de la Diputació de Barcelona, Andreu del Sard, marquès de Vilanova i la Geltrú, i va tenir com a vicepresidents a Francesc X. Rabassa, president de la Diputació de Tarragona, i al marquès de Camps, president de l'IACSI. El segon fou presidit per l'alcalde de Reus, Josep M. Borràs, i va tenir com a vicepresidents a Ferran Querol, president de la Diputació de Tarragona, i a Marc Mir, delegat per la Diputació de Barcelona. Els altres congressos foren presidits pels presidents de la FACB, però també comptaren amb la presència d'autoritats destacables, com ara el Governador Civil o fins i tot el Ministre d'Agricultura.

TAULA 17. CONGRESSOS DE LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR (1898-1923)

Núm	Localitat	Comarca	Dates	Organitzadors*	Ponents
I	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	19 maig 1898		21 oradors i 51 discursos
II	Reus	Baix Camp	12 i 22 maig 1899	Associació Agrícola de Reus, Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona	Joaquim Aguilera, Salvador Castelló, Ignasi Girona, Marc Mir
III	Lleida	Segrià	13 maig 1900	Cambra Agrícola de Lleida	Joaquim Aguilera, Salvador Castelló, Ignasi Girona, Marc Mir, Hermenegildo Gorrià, Jacint Pitarque, Esteve Lamothe, Marquès de Camps
IV	Figueres	Alt Empordà	4, 5 i 6 maig 1901	Cambra Agrícola de l'Empordà	Pere G. Maristany, Marc Mir, Hermenegildo Gorrià, Joan Arderius, Manuel Raventós,

⁴²⁴ “Els Congressos de la Federació”, *Fulla Agrícola*, LVC, 5.6.1908.

V	Palma de Mallorca	Mallorca	31 maig i 1 i 2 juny 1902	Cambra Agrícola Balear	Josep Anglada, Josep M. Vidal de Llobatera Marc Mir, Josep Zulueta, marquès de Camps, Pere Martínez, Antoni Bosch, Joan Munar
VI	Manresa	Bages	7, 8 i 9 juny 1903	Gremi d'Agricultors de Manresa	Marquès de Camps, Joaquim Aguilera, Ignasi Girona,
VII	Vendrell	Baix Penedès	22 i 23 maig 1904	Cambra Agrícola del Vendrell	
VIII	Cervera	Segarra	11 i 12 juny 1905	Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell	
IX	Olot	Garrotxa	17, 18 i 19 juny 1906		Marquès de Camps, Tomàs Pujol, Ramon de Casanovas, Josep Viguer, Teodor Creus, Josep Zulueta, Francesc Albó
X	Manacor	Mallorca	25, 26 i 27 maig 1907	Sindicat Agrícola de Manacor	Bartomeu Amengual, Pere Estelrich, Joan Obrador, Llorenç Caldentey, Bartomeu Bonet, Claudi Oliveras, Gabriel Ribot, Francesc Tobella, Andreu Massanet, Joan Rosselló, Joan Àngel Genís, Josep M. Barnadas
XI	Vic	Osona	7, 8 i 9 juny 1908	Cambra Agrícola Ausetana	Josep Zulueta, Joan Arderius, Josep M. Bofill, Josep M. Masó, Francesc X. Tobella, Ignasi Girona, Fèlix Sala, Josep Poquí
XII	Tarragona	Tarragonès	30 i 31 maig i 1 juny 1909		Josep Zulueta, Josep M. Barnadas, Manuel Raventós, Joan Salat, Ignasi Batlle, Josep Barceló, Manuel Ferrer
XIII	Tàrrrega	Urgell	15 i 16 maig 1910		Francesc X. Rubies, Ignasi Fages, Ignasi Girona, Mateu Carbonell
XIV	Girona	Gironès	16, 17 i 18 juny 1911		Marquès de Camps, Joan Torrent, Josep Noguera, Narcís Vilaseca, Tomàs de Cendra, Lluís Pons Tusquets
XV	Eivissa	Èivissa	26 i 27 maig 1912		Jaume Riera, Bartomeu Rosselló, Bartomeu Ramon Campmany, Jaume Raventós
XVI	Igualada	Anoia	12 i 12 maig 1913	Cambra Agrícola d'Igualada	Josep Morera, Josep M. Barnadas, Joan Riba
XVII	Tortosa	Baix Ebre	25 i 26 juliol 1914	Cambra Agrícola de Tortosa	Agustí Martí, Raimon Ferré, Josep Via Raventós, Joaquim Bedós, Primitiu Ayuso
XVIII	Balaguer	Noguera	23 i 24 maig 1915		Rvd. P. Roig, Josep Poch de Feliu, Pere M. Rossell Vilà, Josep Huguet, Ferran Zulueta
XIX	Santa Coloma de Farners	Selva	11 i 12 juny 1916		Narcís Zaragoza, Josep M. Iglésias, Esteve Rocafort, Joan Pélach, Josep M. Font, Rafael Baster
XX	Maó	Menorca	27, 28 i 29 maig 1917	Cambra Agrícola de Menorca	Pere Mir Mir, Josep M. Valls, Miquel Gomila Jover
XXI	Mataró	Maresme	19, 20 i 21 maig 1918		Pere J. Girona, Jaume Nonell, Josep Rovira, Francesc Cabanyes
XXII	Valls	Alt Camp	8, 9 i 10 juny 1919	Cambra Agrícola de Valls	Josep Séculi, August Matons, Salvador Castelló
XXIII	Lleida	Segrià	23, 24 i 25 maig 1920		Baró de Casa Fleix, Jaume Cullaré, Josep Giné Gené, Josep Daniel Llop
XXIV	Banyoles	Pla de l'Estany	15 i 16 maig 1921	Sindicat Agrícola de Banyoles	
XXV	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	4, 5 i 6 juny 1922		Pere Mir, Manuel Raventós, Josep M. Rovira
XXVI	Sóller	Mallorca	20 i 21 maig 1923		Jeroni Pons Roca (pvre.), Bartomeu Colom Ferrà, Joan Aguiló Garsot

Font: Elaboració pròpia a partir de les actes publicades dels congressos i de les notes de premsa de l'època.

* Només s'esmenten les associacions amfitriones dels congressos.

Des del congrés de Lleida (1902), la llengua utilitzada fou gairebé exclusivament el català. Ja en el primer congrés de Sant Sadurní d'Anoia (1898) moltes intervencions van fer servir el català, cosa que va sorprendre al corresponsal del butlletí de la Cambra Agrícola de Tarragona, el qual va fer constar en la seva crònica que en la intevenció de l'enginyer agrònom López Sánchez, professor de l'Escola d'Agricultura de Barcelona, *“me hizo mal efecto como catalán, por el buen nombre*

*de mi país, que los oradores que con él contendieron, quienes conocen perfectamente el castellano, no tuvieran la galantería de contestarle en su propio idioma*⁴²⁵. En el congrés celebrat a Manresa (1908), tot i que era presidit pel Governador Civil, s'utilitzà el català des de l'obertura de l'acte, i en el congrés del Vendrell (1904), que comptà amb la presència del ministre d'Agricultura, el polític castellà Manuel Allendesalazar, *“el president de la Federació Agrícola va contestar al ministre —que duia la representació del Rey— ab un discurs català desde'l principi fins al fi, sense una sola paraula de cortesia pronunciada en la llengua oficial*⁴²⁶.

En les primeres edicions eren un centenar de congressistes, però l'assistència va anar augmentant, *“de tal manera —deia J. Maspons, a propòsit del congrés de Tarragona (1909)— que ja constitueix un problema trobar població a propòsit pera hostatjar als forasters que's reuneixen ab motiu d'un Congrés, y local prou gran pera acoblar als que assisteixen a les seves deliberacions*⁴²⁷. En aquest congrés hi van assistir 1.500 congressistes, *“dels quals molts representaven entitats agrícoles y Ajuntaments y hi ha una serie de personalitats que no podent assistirhi, han enviat sa adhesió*⁴²⁸. Segons Jaume Maspons, els congressos de la FACB *“son reconeguts, á dintre y fora de Catalunya, com els mes importants d'Espanya”*:

*“no solsament son els que atreuen mes concurs d'agricultors —mes que'ls Congressos que s'han celebrat en altres punts ab el caracter de nacionals— sinó que criden cap á ells com ha succehit ara darrerament ab el Congrés de Tarragona, las mes autorisadas representacions de la opinió pública catalana*⁴²⁹.

Tal com explica E. Giralt, *“l'organització dels congressos depenia més de les entitats amfitriones del lloc on s'havien de celebrar, que no pas de la directiva de la Federació*⁴³⁰. Tot i així, es va procurar anar-los donant un format cada cop més eficient: fins al Xè Congrés, celebrat a Manacor (1907), *“se tractaba en tots ells de multitud de cuestións en perjudici de la major claretat de cada tema y de la*

⁴²⁵ BCAT, 15.6.1898.

⁴²⁶ J. Maspons i Camarasa, “El Congrés Agrícola del Vendrell”, LVC, 30.5.1904.

⁴²⁷ Jaume Maspons, “El Congrés Agrícola de Tarragona”, Fulla Agrícola, LVC, 7.6.1909.

⁴²⁸ FACB, XII Congrés celebrat a la ciutat de Tarragona els dies 30 i 31 de maig i 1 de juny de l'any 1909, Tarragona, Imp. de Joseph Pijoan, 1911.

⁴²⁹ Jaume Maspons, “El Triomf del Pensament Agrari Català”, L'Art del Pagès, 6.1909.

⁴³⁰ Emili Giralt, “L'agricultura”, a: *Història Econòmica de Catalunya*, I, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988, pàg. 206.

especialitat dels mateixos; pero ja en aquest se va iniciar la saludable idea de especialisar, tractantse sols d'una materia, y en conseqüencia se va parlar de 'Arbres fruyters'⁴³¹. Tot i això, en aquest congrés encara no s'aprovaren unes conclusions clares, tal com explicava Jaume Maspons a Leonci Soler i March:

"No se com atendre com vosté's mereix els seus desitjos de ferli a mans les conclusions aprobadas. Ja sab com van aquestes coses, aixó es, ab certa confusió de manera que no se sab may de fixo lo aprobat. [...] Alguns ponents no varen formular conclusions y per aixó'l treball es sumament imcomplert"⁴³².

Els temes que s'hi tractaven eren diversos i de caràcter general, centrant-se en la discussió sobre les condicions per augmentar la producció agrària, treure millors rendiments dels conreus, els mercats on col·locar la producció, etc... Però es procurava centrar l'atenció en temes relacionats amb l'activitat agrària de la comarca on es celebraven: per exemple el congrés de Vic fou dedicat a la producció ramadera, el de Girona a l'explotació forestal, el de Tortosa al conreu de l'olivera i l'elaboració d'olis, el de Mataró a l'horticultura. Amb antelació, es publicava un qüestionari que s'enviava a totes les associacions per tal de disposar de la màxima informació sobre el tema i evitar les generalitzacions excessives.

Els ponents eren especialistes de cada tema que, com es pot comprovar en el quadre anterior, a vegades participaven successivament en els congressos; tot i així, n'hi acostumava a haver sempre alguns de la mateixa comarca on s'organitzava el congrés. El nombre de ponents també es va tendir a reduir, per tal de permetre deliberacions més àmplies i aprofundir més en les qüestions debatudes: en el Xè congrés encara es presentaren onze ponències diferents; però a partir del XIIIè ja es limitaren a quatre o cinc, i a partir del XXè congrés foren habitualment només tres ponències.

A partir del Xè Congrés les ponències i deliberacions es taquigrafiaven i després es publicaven, juntament amb els discursos, adhesions i representacions, i la llista de congressistes. En el XXVè Congrés, celebrat per segona vegada a Sant Sadurní

---

⁴³¹ Joan Pardo i Wehrle, "La Federació Agrícola Catalana-Balear", a: FACB, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrraga els dies 15 y 16 de maig del any 1910*, Barcelona, Imprenta de Jaume Riera, 1910.

⁴³² Carta de Jaume Maspons a Leonci Soler i March, signada a Palma de Mallorca el 28 de maig de 1907 (Arxiu Soler i March, correspondència. Agraieixo a Pilar Martínez-Carné la possibilitat de consultar aquesta documentació).

d'Anoia, els organitzadors van introduir la novetat d'imprimir les ponències i repartir-les abans del Congrés. Els tres ponents eren Manuel Raventós, que ja fou membre de la comissió organitzadora del primer congrés celebrat el 1898, Pere Mir i Ràfols, que era fill de Marc Mir, que havia estat "l'ànima" d'aquell primer congrés, i Mn. Josep M. Rovira, fill de Pere Rovira de la Foradada, que havia estat el secretari de la comissió organitzadora d'aquell congrés. Es va voler, d'aquesta manera, celebrar les "noces d'argent" dels congressos de la FACB, tot destacant els vincles amb el primer congrés.

Els congressos de la FACB servien per a la difusió de coneixements tècnics orientats a la modernització de l'agricultura, però també eren un impuls al moviment associatiu agrari i a la seva articulació. La celebració del congrés en una localitat diferent cada any i la discussió d'un tema vinculat a l'activitat agrícola d'aquella comarca, responia també a la finalitat de *"difundir por toda la comarca la acción propia de la Federación, despertando las energías agrícolas de la región en que el Contreso se celebre"*⁴³³.

L'associacionisme agrari, com un tema d'interès permanent, fou tractat als congressos de Figueres (1901), Manresa (1903), Olot (1906), Manacor (1907), Tarragona (1909), Igualada (1913) i Balaguer (1915). A Olot Teodor Creus presentà una ponència en què posava de relleu els avantatges (morals o socials d'una banda i econòmics i materials, de l'altra) de l'associacionisme agrari i, en concret, de recent promulgada Llei de Sindicats Agrícoles. Entre les principals conclusions, cal destacar que les associacions havien de ser mixtes, *"contribuyendo a su formación lo mismo los grandes que los pequeños propietarios, colonos ó parceros, mayordomos, arrendatarios y demás braceros"*, i que *"conviene que sean con preferencia locales o comunales, lo más reducidas posible [...] sin perjuicio de formar uniones entre ellas para objetos determinados o totalmente comunes"*⁴³⁴.

Però fou sobretot en el congrés d'Igualada on va rebre un tractament més específic, amb tres ponències: "Associació agrícola en general", a càrrec del propietari i advocat Josep Morera i Mestre, "Associació basada en la cooperació", a càrrec del secretari del Sindicat Alella Vinícola i administrador general de la UVC,

---

⁴³³ RA, 5.1909.

Josep M. Barnadas, i “Associació basada en la mutualitat”, a càrrec del Secretari del Sindicat Agrícola de Cambrils, Joan Riba. En la seva ponència, Josep Morera va presentar l'IACSI com el pioner de l'associacionisme agrari a Catalunya i va destacar la labor de la FACB per articular un associacionisme interclassista sense “guerra social”:

“I si no, digueu-me, ¿com ho hauriem fet pera vencer la rutina secular dels nostres pagesos? ¿com hauriem pogut montar aquestes associacions poderoses i legalment constituïdes, sense por de provocar una guerra social? La resposta no haig de donar-la jo; els conflictes que a diari esclaten entre les classes industrials, aont no hi ha aquell contacte a que'm referia, aquella relació que indicava entre l'amo i l'obrer, parlen prou clar. D'aquesta manera, mitjançant l'influència que podríem dir-ne patronal, ha minvat la por i la desconfiansa mutues entre la nostra gent rural”⁴³⁵.

En efecte, a diferència del que succeïa en altres federacions regionals, en els congressos de la FACB “entre mitg dels grans propietaris, hi veyem als masovers y senzills jornalers”⁴³⁶. Per exemple, en el congrés celebrat a Tàrrega (1910) es va produir la següent intervenció del representant del Gremi de Culliters de Sabadell:

“Jo sento grans discursos, ab molt de floreo, pero la veritat es qu'en la práctica veig ben poques coses. Els que trevallém la terra, si escolteu aquests discursos, som els que més partit n'hem de treure, porque tot diuhen que ho fan per nosaltres, y de partit, no en trayém cap.

Primer de tot veig que'ls senyors que son agricultors, en comptes de portar als seus fills á l'agricultura, els duhen cap á altres carreres, deixanhi á la terra solsament als qui trevalen (aplausos) y aixó porta á la indeguda explotació de la terra. Y com en semblants condicions no es possible guanyar diners ni sostenirhi la familia, qué ha de fer la classe obrera abandonada? No té altre remey qu'emigrar (aplausos); porque d'un país ahont no s'hi pugui viure, no sols en marxen les persones sino les besties.

---

⁴³⁴ RA, 6.1906.

⁴³⁵ FACB, XVI Congrés celebrat a Igualada els dies 11 i 12 de Maig del any 1913, Barcelona, Imprenta de Jaume Riera, 1913. Deia també Josep Morera: “L'Institut [Agrícola Català de Sant Isidre], si be no lograva enquistar en ses files al proletariat del camp, acomplia mentrestant una finalitat social d'alta transcendència: reunia en son sí als grans terratinents, als hisendats del país, i, al acoblarlos, desvetllava en ells l'afició a llurs finques i a les coses de l'agricultura, i aixó, de retop, importava allissonar al parcer o masover, estimular-lo a progressar, preparar-lo per a la vida cooperativa, iniciar-lo en les noves pràctiques del cultiu de terres i ajudar-lo económicament quen les circumstancies ho demanaven o la necessitat ho exigia. Aixís es com al meu entendre, fou sembrada la llavor societaria que després havia de florir produint aquest esclat d'associacions que avui integren la Federació [...]”.

⁴³⁶ “Congrés Agrícola Nacional de Saragossa”, *Fulla Agrícola*, LVC, 12.10.1908.

[...] *Per part dels grans propietaris particularment (en tot hi ha excepcions) no hi ha interès en donarnos medís pera que tots poguém trovar el modo de viurer.*

Jo no vull pas dir que'ls amos hagin de dir als trevalladors: 'teníu aquí ho teníu tot', pero sí qu'ens tinguin més consideració. Pera poder mantenir á sos fills en carrera han d'explotar fort als arrendataris, perque les terres els han de donar lo que no poden treurer d'altra banda; han d'explotarse les terres qu'es ahont tenen el capital empleat, y pera conseguirho, han d'explotar també als que trevallen.

Donchs bé, si els pagessos no aném ab un enteniment ben obert, anirém aniquilantnos, aniquilantnos, y no valdrán després discursos ab 'floreos'⁴³⁷.

El Congrés de Sóller, celebrat el maig de 1923, fou el darrer. Segons E. Giralt, cal atribuir la suspensió de les activitats de la FACB a l'hostilitat de la Dictadura del general Primo de Rivera envers a les manifestacions catalanistes⁴³⁸. Ja s'ha esmentat l'ús gens tímid del català des de les primeres edicions dels seus congressos. Caldria afegir-hi algunes iniciatives, com ara el manifest "Als Agricultors" que, amb l'adhesió d'un centenar d'associacions agrícoles, la FACB va dirigir l'any 1905 contra unes disposicions administratives de caire centralista:

"La invasió constant que exerceix el Poder Central del Estat espanyol en la vida dels pobles que'l constitueixen, arreballant els drets de las comunitats naturals y cohibint la lliure expansió de todas las forsas positivas de la vida del país, ha pres d'un temps ensá tal increment, que's fa de tot precís posarhi una resclosa: per aixó es que la Federació Agrícola Catalana-Balear, representació viva dels elements agrícols de la terra, y en nom sèu la Comissió que suscríu, se creu en el deber de fer una crida á la opinió pública pera que, dolentse dels mals que pateix, vulgui que s'acabin"⁴³⁹.

En aquest document, que demanava als agricultors que "com á més perjudicats, aném al devant de la creuhada que s'ha d'aixecar de las regions vigorosas", trobem, un cop més, la unió dels ideals catalanistes i agraristes que es forjà durant la crisi finisecular⁴⁴⁰. Jaume Maspons, que fou el secretari de la FACB, deia que aquesta

⁴³⁷ FACB, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrraga els dies 15 y 16 de maig del any 1910*, Barcelona, Imprenta de Jaume Riera, 1910.

⁴³⁸ Emili Giralt, "L'agricultura", pàg. 207. Sobre el catalanisme de la FACB, vegeu Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme, Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo, 1994, esp. pàg. 108-109.

⁴³⁹ LVC, 10.8.1905. La comissió esmentada estava composta per Eusebi de Puig, Ferran de Sagarra, Gaietà Fontrodona, Salvador Dachs, Manuel Raventós i Jaume Maspons.

⁴⁴⁰ Vegeu l'apartat 1.1.5. Això permet entendre que s'adherís a la FACB alguna entitat catalanista i no específicament agrària, com ara l'Associació Catalanista "Clam" de l'Espluga de Francolí (Vegeu l'apèndix 9).

era “*fruyt de l’idea autonomista*” i, al mateix temps, un dels seus “*millors y més fermes puntals*”⁴⁴¹; Joan Pardo, que el succeí en el càrrec, afirmava que “*La Federació era la verdadera mare de la Solidaritat Catalana*”⁴⁴².

Això no obstant, per entendre la desaparició de la FACB no hem de subestimar les contradiccions amb què va topar cada vegada més, per mantenir la seva posició hegemònica en el moviment agrarista. L’esclat de conflictivitat del trienni bolxevic i després l’aparició de la Unió de Rabassaires havien de suposar un veritable canvi d’escenari. L’any 1918, Josep M. Vidal de Llobatera presentava una moció en què s’exigia a les associacions federades una mobilització activa a favor de la invulnerabilitat del dret de propietat:

*“Que la Federación Agrícola Catalana Balear abra inmediatamente una información para que todas las sociedades agrícolas de Cataluña y Baleares, digan claramente y lo antes posible si están o no conformes con los siguientes extremos: A. Que debe considerarse invulnerable el derecho de propiedad. B. Que no se puede admitir en ninguna sociedad agrícola a ningún individuo que sea partidario de la merma de este derecho, y que en su esfera de acción no lo defienda tal como se merezca. C. Las sociedades agrícolas solamente apoyarán a los representantes en Cortes que defiendan incondicionalmente dicho derecho de propiedad y retirarán la confianza que hayan depositado a los que sean contrarios. D. Que siempre que se esté en duda sobre si un proyecto es o no contrario a esta proposición se crea y combata como contrario”*⁴⁴³.

Davant de l’alarma social, la FACB s’alinià amb l’IACSI en posicions de resistència patronal. L’any 1921, el president de la FACB, Carles de Fortuny, va assistir al Congrés Patronal celebrat a Vigo, tal com van fer els dirigents de l’IACSI, “*dada la importancia de los asuntos agrícolas que en el mismo tenían que discutirse*”⁴⁴⁴. Alexandre Galí ens brinda, respecte a això, una observació ben lúcida:

“La Federació durant molts durant molts anys va dur la representació autèntica de les organitzacions agrícoles catalanes: va dur-la possiblement mentre no hi degué existir la divisió irreconciliable entre les patronals i les proletàries. [...] A cop d’ull sorprèn una mica que una acció de solidaritat i unió tan ben conduïda no hagués servit per apaivagar els esperits i evitar l’esclat que va venir al cap de pocs anys a conseqüència

---

⁴⁴¹ J. Maspons i Camarasa, “La forsa del catalanisme”, *La Picossa*, Móra d’Ebre, 30.9.1906.

⁴⁴² Joan Pardo i Wehrle, “La Federació Agrícola...”.

⁴⁴³ FACB: acta de la sessió del 10.12.1918 (*RIACSI*, 20.12.1918).

⁴⁴⁴ FACB: acta de la sessió del 6.12.1921 (*RIACSI*, 12.1921).

*de la Llei de contractes de conreu. Però cal no oblidar que la Federació era un organisme patronal que curava els seus interessos oblidant excessivament que a l'ombra covaven uns altres interessos, justos o no, l'oblit i desatenció dels quals establí una dualitat tant més acusada com més l'organisme patronal es perfeccionava i s'estrenyia*⁴⁴⁵.

4.4. Epíleg

L'any 1931, en la junta general de l'IACSI, va presentar-se la proposta de reconstituir la FACB, *“que un tiempo había desarrollado una labor de resultados positivos para nuestra agricultura”*⁴⁴⁶. La presidència va respondre que examinaria amb atenció la proposta; però naturalment no va tenir cap conseqüència. En el nou context de conflictivitat oberta que es produí a partir de la proclamació de la Segona República, els propietaris abandonar totalment l'estratègia interclassista i van orientar-se cap a l'estricta defensa patronal. El president de l'IACSI ho manifestava ben clarament quan recordava la prioritat era la defensa de la propietat:

*“Trencada la pau en el camp català i no pas per actuació dels propietaris sinó per la de molts parcers i arrendataris, l'Institut ha de recordar que l'article primer del seu Reglament diu que ‘és una Associació de propietaris agrícoles sota el patronatge de Sant Isidre’ i convençuts tots de què els fins de perfeccionament de l'Agricultura i defensa dels interessos agrícoles, suposen com a base i fonament la defensa de la Propietat i de la perfeccionada organització agrícola catalana, en aquest moment històric l'Institut ha de concentrar les seves forces a aquesta finalitat i ha d'emmotllar la seva actuació a aquest fi, prenent els acords convenients i creant les organitzacions necessàries”*⁴⁴⁷.

Durant el darrer trimestre de 1931 es celebraren reunions de propietaris primer a les comarques barcelonines i després arreu de Catalunya per mobilitzar la totalitat de la propietat agrària sota les directrius de l'IACSI. L'objectiu era crear associacions de propietaris a tots els partits judicials i, allà on ja existissin, vincular-les orgànicament a l'Institut⁴⁴⁸. La campanya va tenir un èxit espectacular:

“mai no s'havia produït un encadenament de fets que demostrassin més vigoria, una més fidel ensems de eloqüent interpretació dels sentiments

⁴⁴⁵ A. Galí, *Història de les institucions...*, pàg. 186-187.

⁴⁴⁶ *RIACSI*, 1.1931. La proposta era de Josep Via Raventós, d'Amposta.

⁴⁴⁷ Jaume de Riba, “L'Institut i la propietat rústica a Catalunya”, *RIACSI*, 9.1931.

⁴⁴⁸ Apartat 4.2.3.

*de tota la propietat, una compenetració més perfecta entre els agricultors de totes les contrades catalanes. S'han mobilitzat milers de propietaris; els que viuen als llocs més apartats s'han posat en contacte directe amb els dirigents del nostre Institut, que en ple hivern, i travessant fortes nevades, han anat d'un cantó a l'altre de Catalunya, rebent l'escalf de l'entusiasme dels que en el seu aïllament no havien pogut seguir el corrent de resurrecció de l'esperit que s'ha operat en posar-nos en contacte uns i altres*⁴⁴⁹.

Durant l'any següent, la mobilització dels propietaris va donar lloc a una xifra d'ingressos de nous socis també molt alta, si bé es produí també un nombre molt alt de desercions⁴⁵⁰: segons la memòria del Secretari, “*el gran nombre de baixes d'aquest any (1932) ha estat degut a què alguns petits propietaris que al calor de l'entusiasme de la propaganda feta arreu de Catalunya per la Junta Directiva i socis de l'Institut, es feren socis, després es repensaren*”. Tot i això, és segur que molts petits propietaris es sentiren recolzats per la defensa a ultrança de la propietat i es mantingueren fidels a l'IACSI, que d'aquesta manera aglutinà un nombre elevat tant de grans com també de petits i mitjans propietaris que es veien amenaçats pel discurs polític, la legislació i el clima social creat pel nou règim. La prova és que, tot i el nombre de baixes, durant l'any 1932 es produí un increment net d'associats (molt inferior al de l'any precedent, però molt per sobre dels anys anteriors) i el nombre de socis va seguir creixent a un ritme molt alt fins al 1936.

El 29 d'octubre de 1933, en una demostració de força, l'IACSI va reunir a Barcelona uns trenta mil propietaris rurals de tot Catalunya en una anomenada “Assemblea de Defensa Agrícola”. Aleshores ja s'havia entrat en una dinàmica d'enfrontament obert amb el Govern de la Generalitat, arran de la Llei de Contractes de Conreu. En aquesta assemblea, que omplí de gom a gom la plaça de toros Monumental de Barcelona, el president del comitè organitzador, Josep Cirera i Voltà, s'hi referí amb les següents paraules:

*“Quin esperit tindrà aquesta llei? D'una manera oficial no ho sabem, però jo us dic: què voleu que en surti d'aquestes mans pecadores, què voleu que en surti d'aquestes intel·ligències pertorbades, què voleu que facin els que han estat capaços d'aprovar un disbarat de la naturalesa de la llei publicada per a solucionar els conflictes plantejats sobre els contractes de conreu?”*⁴⁵¹

---

⁴⁴⁹ IACSI: Mem. 1931.

⁴⁵⁰ Vegeu el gràfic 2.

⁴⁵¹ RIACSI, 10.1936.

I Pere Regull, propietari i exportador de vins del Penedès, també hi va intervenir per manifestar:

“Queda concretament demostrat que els propietaris no podem esperar res d'imparcial, res d'equitatiu dels actuals governaments de Catalunya [...] Els governants s'han constituït obertament en partit de classe. Els governants han post un repte als propietaris [...] Ens trobem en un carrer tapat per una paret d'egoïsmes electorals, i no tenim altre remei que esbotzar-la aquesta paret [...] Però tingueu present que aquella paret que jo us deia que s'havia d'esbotzar, no cedirà pas amb sols els clamoreigs de l'opinió catalana palesada en viles i ciutats; podem encara fer una apel·lació a Espanya... mes si tot això no bastés, no ens quedaria altre remei que aixecar el camp, i protestar en la forma que permetessin totes les vostres forces intel·lectuals i físiques”⁴⁵².

La radicalitat de l'oposició dels propietaris a la Llei de Contractes de Conreu va provocar una greu crisi en el si de la direcció de l'IACSI. Un sector de la junta directiva encapçalat per Josep Cirera i Voltà va forçar la dimissió del president, Santiago de Riba, com a conseqüència de les *“divergències de criteri que començaren a iniciar-se en plantejar-se la qüestió de competència del Parlament Català per a legislar en les matèries de què s'ocupa la Llei de Conreus”*⁴⁵³. Aquestes divergències eren resultat de l'existència de dos òrgans directius de l'IACSI: la junta de govern i el Comitè de Defensa Agrícola creat l'any 1933 per tal d'auxiliar els propietaris afectats per la lluita social al camp. Integraven aquest Comitè: Josep Cirera, Rafael Vidal, Lluís Jover, Jordi de Camps, Ignasi de Puig, Justí Vilaró, Àngel Torrens i Joan Traveria⁴⁵⁴. En la reunió de la junta de govern del 8 de maig de 1934 es donà lectura a un escrit del Comitè de Defensa que reclamava de la junta que *“prengui els acords pertinents a l'objecte d'assolir en el successiu una unitat de criteri i d'actuació”*⁴⁵⁵. La solució d'aquesta anomalia es posà a deliberació del Consell Directiu, òrgan superior a la junta de govern, el qual no s'aconseguí l'harmonització de criteris, i el juliol de 1934 Cirera i Voltà va presentar la seva dimissió com a vocal de la junta i va arrastrar en la seva acció a quatre vocals més.

Davant d'aquests fets, Santiago de Riba va dimitir i el president accidental, Joan Garriga Massó, va proposar la dimissió de la resta de vocals i la convocatòria d'una junta general extraordinària per elegir una nova junta de govern. Aquesta va tenir lloc

⁴⁵² *Ibidem*.

⁴⁵³ Consell Directiu de l'IACSI, extracte de la sessió del 15 d'agost del 1934 (*RIACSI*, 9.1934).

⁴⁵⁴ Només Josep Cirera era membre de la Junta de Govern, al mateix temps que del Comitè, tot i que el gener de 1934 Lluís Jover també s'incorporà també a la Junta.

⁴⁵⁵ *RIACSI*, 6.1934.

el 8 d'agost, amb la presència d'un miler de propietaris vinguts de d'arreu de Catalunya en què només es presentà una candidatura encapçalada per Cirera i Voltà, que fou nomenat president per aclamació⁴⁵⁶.

Immediatament, la nova junta va publicar un manifest per fer arribar a tots els socis, entitats adherides i altres agricultors catalans “*el pensament que ha de presidir les seves activitats, regides i dirigides per una inquebrantable voluntat, que respongui a les realitats exactes, objectives i apremiants de la vida econòmico-agrària de Catalunya*”⁴⁵⁷. Aquest manifest s'iniciava amb una proclamació “*més absolut i radical apoliticisme*” de la nova junta de govern:

“Sintetitzant el seu pensament en reduït programa de bàsics postulats, que haurà de servir de norma reguladora de la seva futura actuació, sigui la primera declaració solemne d'aquesta Junta de Govern, en compliment de fonamental precepte imperatiu de son propi estatut, el més absolut i radical apoliticisme, en el sentit de què com a membres d'un organisme dirigent de sector essencialment econòmic, ni podem ni volem estar sotmesos a cap partit polític. Necessitem de la indispensable independència que cal a la defensa de legítims interessos. La nostra política és política econòmica, que no s'avé amb les actuacions partidistes perquè aquella es nodreix d'unes realitats, que cap poder ni habilitat pot aconseguir suplantar”.

L'objectiu del manifest era desvincular-se definitivament de l'acció política de la Lliga a l'hora d'afrontar els conflictes al camp i, en concret, respecte a la possibilitat d'arribar a qualsevol acord transaccional respecte a la Llei de Contractes de Conreu, contra la qual havia fallat el Tribunal de Garanties Constitucionals el 8 de juny de 1934⁴⁵⁸. També argumentava “*la impossibilitat del pagament de la contribució i interessos de préstecs hipotecaris per part d'aquells propietaris les collites i rendes dels quals han estat expoliades*” i que la “*necessària imposició del principi d'Autoritat no serà mai possible mentre l'Ordre Públic estigui en mans d'una oligarquia tan absorbent i despòtica com la que governa a aquesta dissortada Catalunya*”.

---

⁴⁵⁶ A més de Josep Cirera, foren elegit vocals de la nova junta: Josep d'Albert i Despujol, Jordi de Camps de Casanova, Pere Blanch i Blanch, Josep M. Ginesta i Pons, Lluís Jover i Nonell, Ignasi de Puig i de Pallejà, Lluís Sans i Rossell, Ataülf Tarragó i Ruiz, i Àngel Torrents i Dalmau. Vegeu l'apèndix de les juntes directives de l'IACSI.

⁴⁵⁷ “Manifest de la nova Junta de l'Institut als socis i tots agricultors de Catalunya”, *RIACSI*, 8.1934.

⁴⁵⁸ Vegeu Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936). La qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968, pàg. 171 i ss., i també Joaquim de Camps i Arboix, *Història de la Llei de Contractes de Conreu*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1971. Una perspectiva general sobre la qüestió agrària a Espanya, a Edward Malefakis, *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*, Barcelona, Ariel, 1971 i també Mercedes Cabrera, “Organizaciones patronales y cuestión agraria en España (1931-1936)”, dins J. L. García Delgado (ed.), *La cuestión agraria en la España contemporánea*, Madrid, Edicusa, 1976, pàg. 101-150.

Aquesta reclamació perquè “l’Ordre Públic torni a l’Estat”, continguda en el manifest de la junta directiva de l’IACSI, es va repetir el 8 de setembre a Madrid davant dels capitosts de la CEDA i del Partit Agrari, en una assemblea organitzada per l’IACSI per pressionar al Govern espanyol contra la Llei de Contractes de Conreu, que congregà alguns milers de propietaris rurals catalans⁴⁵⁹. El 5 de setembre, a la vigília de la marxa a Madrid, el local fou assaltat per un grup armat amb pistoles i, després de llençar-hi benzina, hi calaren foc. Els bombers van poder extingir l’incendi, però els incendiaris no foren detinguts i el president de l’IACSI, Josep Cirera i Voltà, acusà Ventura Gassol d’haver-los incitat amb un discurs en contra de la directiva de l’IACSI⁴⁶⁰

El malestar dels propietaris rurals fou el recurs que utilitzà la CEDA per desbancar la Lliga en la representació de les dretes catalanes:

“La Confederació de Dretes Autònomes (CEDA), partit polític sense tradició a Catalunya, en aquella primavera de 1933 es va afanyar a patrocinar el clam d’aquell estament per tal de veure si, fent la treveta a la Lliga, es guanyava la clientela que el vell partit s’havia guanyat, i era l’Institut, amb el Foment, la Cambra de Comerç i la Societat d’Amics del País, els seus quatre puntals màxims”⁴⁶¹.

Aquell mateix mes de setembre de 1934, Cirera i Voltà s’entrevistà amb José M. Gil Robles a Saragossa per posar les bases del nou partit i un mes després Gil Robles va visitar la seu de l’IACSI, on fou aplaudit i victorejat⁴⁶². La situació creada pels Fets d’Octubre va suposar una extraordinària plataforma de llançament per al nou partit: segons el diputat a Corts J. Monge y Bernal,

“Cuando aun resonaban los cañones en las montañas asturianas y no se había extinguido el eco de la subversión separatista, fue lanzado el manifiesto de la entidad, avalado por prestigiosas firmas, alrededor de las cuales se congregaron en pocas semanas millares de catalanes,

⁴⁵⁹ Segons Lluís Jover hi van anar quinze mil propietaris catalans i molts altres “es van quedar per les carreteres de Catalunya privats de continuar el viatge a causa de les ordres donades per les autoritats d’aquí” (RIACSI, 3.1935).

⁴⁶⁰ Albert Balcells, *El problema agrari...*, pàg. 198. Segons l’IACSI, “la presència d’ànim dels allí presents, entre altres el President i els alts funcionaris i subalterns de la casa, pogueren evitar que el dany fos més gran. Es cremaren, amb tot, bon nombre de mobles, es malmeté el decorat de les parets i quedaren avariats els enrajolats i destruïts molts quadros i objectes decoratius” (RIACSI, 9.1934).

⁴⁶¹ Joaquim de Camps i Arboix, *Història de l’agricultura catalana*, Barcelona, Tàber, 1969, pàg. 251.

⁴⁶² RIACSI, 10.1934.

*gozosos de ver finalmente aparecer un partido en el cual se hermanaban los más puros amores a España y Cataluña*⁴⁶³.

El primer Comitè Suprem d'Acció Popular Catalana estava format per Oriol Anguera de Sojo⁴⁶⁴, Josep Cirera Voltà, Josep Ayats Surribas, Lluís Jover Nunell i Àngel Torrents Dalmau⁴⁶⁵. El màxim líder fou Josep Cirera i Voltà (Sabadell, 1891- Barcelona, 1950), advocat i propietari de dues finques rústiques a Montcada⁴⁶⁶. Havia estat fundador de la Federació Catòlico-Agrària de Barcelona (1917), de la qual fou secretari (1923) i vicepresident (1925-1926), i des del 1919 fou membre de la junta directiva de la Cambra Agrícola del Vallès. L'any 1931 entrà a la junta directiva de l'IACSI i en fou president des del 8 d'agost de 1934 fins a l'inici de l'any 1936. També va ser president del Comitè de Defensa Agrícola i representant de l'Institut al Comitè d'Enllaç de les entitats agropecuàries d'Espanya per Barcelona. Aquest Comitè d'Enllaç es formà l'any 1934 per coordinar l'acció defensiva que portaven a terme les quatre principals associacions de propietaris agraris d'Espanya: l'Asociación General de Ganaderos del Reino, l'Asociación de Agricultores de España, l'Asociación de Olivareros de España i l'IACSI, i dues organitzacions més que s'havien creat a Madrid enmig de la campanya de defensa patronal: la Federación de Propietarios de Fincas Rústicas de España i la Federación Patronal Agrícola⁴⁶⁷. En el terreny polític, Cirera i Voltà ja havia estat candidat a les eleccions del 20 de novembre de 1932 per Concòrdia Catalana i després, el 16 de febrer de 1936 es presentà dins del Front Català d'Ordre.

Del comitè organitzador d'Acció Popular Catalana, més de la meitat eren membres de la Junta Directiva de l'IACSI: a més de Cirera i Voltà, hi trobem Lluís Jover Nonell, que també era el president de l'Associació de Propietaris del partit judicial de Vilafranca del Penedès, i Àngel Torrents, secretari de La Mutual Agrària

---

⁴⁶³ José Monge y Bernal, *Acción Popular (Estudios de Biología Política)*, Madrid, Imp. "Sáez Hermanos", 1936, pàg. 956. Segons aquest autor, en un discurs a Terrassa, Josep Cirera i Voltà va proclamar, com a síntesi de l'ideal del partit, que "*Cataluña será española o morirá*" (*ibídem*, pàg. 959).

⁴⁶⁴ Oriol Anguera de Sojo (Barcelona, 1879-1956), que havia estat Governador Civil de Barcelona (1931) i després fiscal del tribunal suprem de la República, fou un adversari aferrissat de la Llei de Contractes de Conreu i va tenir una intervenció destacada en l'assemblea organitzada per l'IACSI a Madrid el 8 de setembre de 1934.

⁴⁶⁵ Segons els estatuts del partit, aprovats pel cap de la policia de Barcelona el 8 de novembre de 1934, Oriol Anguera de Sojo i Josep Cirera Voltà designarien la resta de membres que havia d'integrar el comitè. La comissió organitzadora del partit estava formada per Josep Cirera, Àngel Torrents, Pere Mir i G. D'Espona.

⁴⁶⁶ La més important, Can Milans, amb una cinquantena de quartedes, que havia heretat del seu avi, fou visitada pels socis de l'IACSI l'any 1932 en la tradicional "favada" (*RIACSI*, 6.1932). Durant la Guerra Civil la casa fou incendiada i destruïda, i el seu propietari perseguit (*RIACSI*, 11.1951).

⁴⁶⁷ El primer comitè executiu estava format pel senyor Santacruz, baró d'Andilla (president), Adolf Rodríguez-Jurado (vicepresident primer), Jaume d'Oriol (vicepresident segon), Josep Maria Hueso (secretari) i Manuel de Bofarull (tresorer), que era el secretari de la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid. El 13 de febrer de 1934, la Junta de Govern de l'IACSI nomenà Cirera i Voltà suplent de Manuel de Bofarull al comitè.

del Bages. També formà part d'Acció Popular Catalana el propietari de Terrassa Antoni Barata i Rocafort, que fou membre de la junta directiva de l'IACSI fins al 1932⁴⁶⁸; Ataülf Tarragó, membre de la junta entre 1934 i 1936; Jaume Carbonell i Esteve, delegat al Consell Directiu de l'IACSI pel partit judicial de Cervera; Joan Vilanova i Montañà, delegat pel partit judicial de Reus i fundador d'Acció Popular Catalana a la província de Tarragona; Joaquim de Querol i Llopis, fundador i vicepresident del Sindicat Agrícola de Sitges i primer delegat d'UVC a la localitat, que també era membre de l'IACSI, i Jordi de Camps i de Casanova, membre de la junta directiva de l'IACSI entre 1934 i 1936 i del comitè de defensa agrícola (1934)⁴⁶⁹.

Altres "agraristes" destacats que formaren part d'Acció Popular Catalana foren el metge de Martorell Francesc Santacana o l'arquitecte i propietari de Valls Cèsar Martinell⁴⁷⁰. Francesc Santacana Romeu va ser fundador i president durant molts anys de la Unió de Vinyaters i del Sindicat Vitícola de Martorell. Quan el 1931 es fundà la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya en fou elegit també president, però l'any següent ja ingressà com a soci de l'IACSI i va participar en la seva comissió de vitivinicultura⁴⁷¹.

Els esmentats Jordi de Camps, Francesc Santacana i Cèsar Martinell foren regidors per Acció Popular Catalana a l'ajuntament de Barcelona (1935). La situació política creada com a conseqüència dels Fets d'Octubre, amb la suspensió de l'Estatut, l'empresonament del govern de la Generalitat i de molts ajuntaments i la creació de comissions gestores de nomenament governatiu per substituir les autoritats adherides al 6 d'octubre, va obrir per al nou partit possibilitats de càrrecs i d'influències. Anguera de Sojo fou nomenat ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social; Josep Ayats Surribas va ser el seu subsecretari; Lluís Jover i Àngel Torrents foren nomenats Conseller de Governació i de Treball, respectivament. A l'ajuntament de Barcelona, a més dels esmentats Camps, Santacana i Martinell, foren regidors per Acció Popular Catalana l'enginyer industrial Francesc de S. Jaumar de Bofarull, l'advocat Lluís Bassols de Climent, el procurador Albert Quintana Vergés, el metge Francesc Tiffon Vila, Antoni Miserachs Rigal i l'industrial Lluís Cascante.

---

⁴⁶⁸ Antoni Barata fou candidat per Acció Popular Catalana a les eleccions del 16 de febrer de 1936. Fou assassinat pels revolucionaris durant la Guerra Civil.

⁴⁶⁹ Jordi de Camps i de Casanova, fill del segon marquès de Camps, va continuar com a membre de la junta directiva de l'IACSI després de la Guerra Civil i en fou president (1956-1961).

⁴⁷⁰ Sobre l'actuació de Martinell com a propietari rural, vegeu l'article d'Antoni Gavalrà, "L'arquitecte Cèsar Martinell: les actituds polítiques i socials", *L'Avenç*, 248, Plecs d'Història Local, 87, 2000, pàg. 44-49.

⁴⁷¹ Francesc Santacana va morir assassinat durant la revolució de 1936. Amb motiu del centenari del seu naixement, es publicà un article biogràfic a la seva localitat nadiua: F. Balanza, "Centenari de Francesc Santacana i Romeu", *L'Observador*, 205, Martorell, 1983.

La majoria dels quadres d'Acció Popular Catalana procedien de la Lliga: el líder, Josep Cirera, el secretari del partit a Tarragona E. Melendres, Ignasi Castellví, el diputat tarragoní Josep Mullerats, el secretari general del partit Antoni Miserachs Rigalt. En canvi, Jover Nunell, fou candidat pel partit Catalanista Republicà en les eleccions del 28 de juny de 1931 i després, en les eleccions del 20 de novembre de 1932, es presentà per UDC⁴⁷².

El novembre de 1934 s'uní a l'Acció Popular Catalana la majoria dels membres del Partit Agrari de Catalunya. Aquest partit s'havia creat l'any 1931 amb l'objectiu de defensar els interessos agrícoles de Catalunya:

“Per aconseguir aquests fins, l'Associació [el Partit Agrari de Catalunya] intervindrà en la política de l'Estat, de la Província i del Municipi, fent ús dels drets electorals que reconeixen la Constitució i les lleis de l'Estat Espanyol, a base de designar representants propis i genuïns en dits organismes i concertarà les seves activitats amb els partits similars de les altres regions d'Espanya per tal d'unificar els esforços en defensa dels interessos generals de l'agricultura; treballarà per aconseguir les representacions a les quals té dret, en els organismes tècnics, econòmics i consultius de l'Estat, de la Província i del Municipi, i fomentarà la constitució d'entitats bancàries de crèdit agrícoles en forma de Cooperatives o aquelles que les circumstàncies aconsellin millor” (Partit Agrari de Catalunya, Estatuts, títol 1, article 2).

Tal com explica I. Molas, la força del Partit Agrari de Catalunya fou escassa i la seva actuació en el terreny de la propaganda i les eleccions, poc considerable⁴⁷³. Però l'aparició d'un partit agrari es pot considerar com un fracàs de l'IACSI. L'objectiu fonamental de l'IACSI era també la defensa dels interessos agrícoles i, per aconseguir-ho, buscava la màxima influència en les esferes governatives i també buscava tenir-hi uns representants propis; però sempre s'havia oposat a la creació de partits agraris. L'any 1930 la junta directiva de l'IACSI va redactar una nota de premsa en la qual manifestava molt clarament la seva posició:

“Siendo diversos los socios del Instituto que piden orientación acerca de algunos proyectos de formación de partidos nacionales agrarios, la Junta Directiva ha acordado hacer público que no cree conveniente la formación

---

⁴⁷² Hilari Ragner, *La UDC i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976, pàg. 217-218.

⁴⁷³ Isidre Molas, *Lliga Catalana*, Barcelona, Ed. 62, 1972, vol. II, pàg. 251. També existia un Partit Agari Espanyol, dirigit per José Martínez de Velasco, amb pes sobretot a Castella i Lleó, que tenia presència a Catalunya (el delegat a Barcelona era José Gómez Monche) i que era totalment independent del Partit Agrari de Catalunya. De totes maneres, els dos partits mantenien molts contactes i en l'acta de la junta general del Partit Agrari de Catalunya de 7 de desembre de 1933, es discutí sobre l'aparició d'una Joventut Agrària que “*diu estar sota la Jefatura del Sr. Martínez de Velasco*” (AGCB, Fons d'Associacions).

*de partido nacional agrario alguno, como no cree conveniente la formación de ningún partido de defensa de los intereses materiales de una clase social determinada, puesto que el agrarismo ha de ser compatible con todas las ideologías políticas, y es dentro de éstas y de los partidos organizados, donde los agricultores han de armonizar las conveniencias ideológicas con los intereses de la agricultura, de manera que en la actuación pública el agricultor no ha de renunciar nunca a la condición de tal, procurando hacer sentir su influencia en los organismos públicos, y agrupándose, si llega el caso, para determinados fines de interés agrícola*⁴⁷⁴.

Tantmateix, entre els dirigents del Partit Agrari de Catalunya hi trobem força membres de l'IACSI. Entre els organitzadors del partit, hi havia Carles de Moy i Josep Bagés Tarrida, que després exercí el càrrec de bibliotecari (1932-1934). Narcís Álvarez-Cuevas i Forns, que fou membre de la primera junta directiva del partit (1931), era membre de l'IACSI, així com també Antoni Veciana, que fou elegit vicepresident del partit el 1932. Francesc X. de Ros, membre de la junta de l'IACSI des de l'any 1925 i vicepresident (1932), també fou membre del Partit Agrari i fundador de Dreta de Catalunya, adscrita a Renovación Española⁴⁷⁵. Josep M. Fortuny i Llibre, elegit president del partit el desembre de 1933 i que en les eleccions legislatives d'aquest any es presentà a Barcelona a les llistes del Bloc Nacional de Dretes i a Girona en les de la Dreta Agrària, també era soci de l'IACSI i, com a delegat pel partit judicial de Vilafranca i pel de Tremp, membre del seu Consell Directiu⁴⁷⁶. El desembre de 1933 també fou elegit vicepresident del Partit Agrari Ataülf Tarragó i Ruiz, que entrà a formar part de la junta directiva de l'IACSI l'any 1935. Aleshores, però, ja s'havia vinculat a Acció Popular Catalana, formació per la qual fou candidat a les eleccions del 16 de febrer de 1936. Finalment, també trobem entre els membres de la directiva del Partit Agrari per a 1934 els socis de l'IACSI: Francesc Sanfeliu i Crehueras, que fou president de La Mutual Agrària del Bages (1931), l'igualadí Josep Roca Puget i Joan J. Ibars Sancho. Aquests últims van participar en les comissions de vitivinicultura i d'iniciatives de l'IACSI, respectivament. També era soci de l'IACSI l'alcalde de Maldà (Urgell) pel Partit Agrari, Francesc Escribà i Esqué, que seria assassinat pels revolucionaris l'any 1936.

---

⁴⁷⁴ IACSI: Mem. 1930.

⁴⁷⁵ Fou candidat per Coalició Catòlica a la província de Girona a les eleccions del 20 de novembre de 1932 i pel Bloc Nacional de Dretes a Barcelona ciutat a les eleccions del 19 de novembre de 1933.

⁴⁷⁶ Josep M. Fortuny i Llibre també havia estat president de la UVC (1926), entre altres càrrecs en associacions agràries, com ara l'Associació de Propietaris de Vilafranca del Penedès.

En la junta general de socis de l'IACSI del 27 de febrer de 1935 es va sotmetre a deliberació fins a quin punt els dirigents de l'IACSI podien implicar-se en organitzacions polítiques. Un grup de socis, molts dels quals havien estat membres de la junta directiva⁴⁷⁷, va presentar una proposició segons la qual l'IACSI “*per ser una entitat econòmica defensora de la classe representada per la propietat rústica, deu mantenir-se allunyat de tota activitat política*”, seguint el lema “*tots els partits polítics al servei de l'Institut i no l'Institut al servei de cap partit polític*”⁴⁷⁸. Segons aquesta proposició “*la presidència i la vicepresidència de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre deuen ésser ocupades per persones que es trobin completament allunyades de la Direcció o Comitè d'Acció de partits polítics*”.

La proposició va ser interpretada com un vot de censura contra el president, Josep Cirera i Voltà, que havia accedit a la presidència de l'IACSI defensant l'apoliticisme i que en aquell moment estava encapçalava Acció Popular Catalana, partit en el qual també militava el vicepresident Àngel Torrents. I com a tal es va combatre, en una “jornada memorable” a la qual assistiren més de 2.500 socis, “*representant gairebé la totalitat del socis de l'Institut, omplenent sales principals i secundàries, halls i estances*”, en què es produïren “*sorollosos incidents i enèrgiques protestes*” i s'hi va notar “*el rezel, el descontent i àdhuc l'hostilitat amb què eren rebuts els parlaments dels qui, en l'ús de la paraula, iniciaven censures o reserves més o menys velades vers la Junta de Govern de l'Institut*”⁴⁷⁹. Manuel Florensa, membre de la Secció Agrària de la Lliga Catalana i diputat a Corts per Lleida, fou un dels escridassats ja abans d'arribar a la discussió d'aquest tema.

Lluís Jover, en nom de la junta directiva, fou l'encarregat de rebatre la proposició: ho va fer amb tres arguments: en primer lloc, perquè no havia seguit els tràmits reglamentaris, atès que implicava una modificació estatutària; en segon lloc, va amenaçar que si era aprovada per la junta general, els membres de la junta dimitirien, i exigí “*una confiança absoluta*” envers els membres de la junta “*si voleu que al davant vostre estiguem disposats a què aquells dies no tornin*” (referint-se a la revolta del 6 d'octubre de 1934; finalment, però, va rebatre que la proposició es recolzés en el respecte a la tradició de l'IACSI:

---

⁴⁷⁷ Signaven aquesta proposició Lluís Desvalls, marquès d'Alfarràs; Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà; Joan Girona Vilanova; Ramon Ribas Ribot; Ricard de Campany, comte de la Vall de Canet; Antoni de Puig Conill; Albert Lleó de Puiguriguer; Xavier Calderó Coronas, i Pau Juny Vila. Excepte Epifani de Fortuny, Joan Girona i Xavier Calderó, tots havien estat membres de la junta directiva.

⁴⁷⁸ *RIACSI*, 3.1935.

⁴⁷⁹ *Ibidem*.

“Nosaltres hem tingut de president d'aquesta casa moltíssimes personalitats i no hi ha hagut cap inconvenient en què tinguessin càrrecs directius i representatius dintre de partits polítics. Nosaltres recordem aquí el Baró d'Esponellà, l'Ignasi Girona, el Marquès de Camps; recordem en Santiago de Riba [...]”⁴⁸⁰.

Davant de l'animadversió general, ningú no s'atreví a defensar la proposició. Epifani de Fortuny, després d'intentar infructuosament prendre la paraula, va intervenir en nom dels firmants per retirar-la a l'acte. Es demostrava d'aquesta manera l'aprovació “*definitiva i sense reserves*” de l'actuació de la junta directiva i particularment del president Josep Cirera i Voltà, a qui s'atribuïa l'èxit de la pacificació del camp després del 6 d'octubre.

Aprofitant la posició reforçada amb què havia quedat l'IACSI després de la repressió dels Fets d'Octubre, la junta directiva acordà “*estudiar la forma de donar entrada a l'Institut als conreadors, constituint a l'efecte una Associació dintre de l'estatge social, el President de la qual seria Vocal nat de la Junta de Govern*”⁴⁸¹. No cal dir que aquesta iniciativa, sorgida d'una proposta del president de l'Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès i membre de la junta, Lluís Jover, no donà cap fruit. Indirectament, l'IACSI mantenia l'adhesió de molts sindicats i associacions agrícoles que tenien caràcter mixt, integrades per propietaris i alguns sectors de la pagesia⁴⁸²; però l'estratègia de defensa patronal el portava a buscar l'enquadrament del màxim nombre de propietaris rurals. Poc abans d'esclatar la Guerra Civil, el nou President, Josep Bassedas, afirmava que hi havia inscrits a l'IACSI uns vuit mil propietaris, enfront dels setcents que hi havia sis anys abans, però ho comparava amb els 220.000 propietaris que hi havia a Catalunya i opinava que “*davant els greus problemes que el camp té plantejats, no han sentit encara els agricultors aquest esperit de solidaritat amb la intensitat necessària*”⁴⁸³.

La revolució de juliol de 1936 va truncar la vida de l'IACSI. El local social fou saquejat i ocupat per elements revolucionaris, i fou convertit en caserna de la policia republicana⁴⁸⁴. Només es salvà la biblioteca, que fou traslladada a l'Escola Superior

⁴⁸⁰ *Ibidem*. Tots ells eren membres destacats de la Lliga Regionalista.

⁴⁸¹ Acta del 27.12.1934.

⁴⁸² Apartat 4.2.3.

⁴⁸³ *RIACSI*, 4.1936. La xifra de setcents socis per a l'any 1930 tampoc es correspon amb les dades que he pogut verificar: hauria de remuntar-se almenys deu anys enrera per retrobar aquest nivell de socis.

⁴⁸⁴ “*En una de sus primeras horripilantes noches, fué saqueado nuestro domicilio social, con la cruenta saña: arrojaron sus muebles, enseres y documentación del Archivo a la plaza de San José Oriol, trasladándolos al interior de nuestra vecina iglesia, donde prendiéndoles fuego, los convirtieron en infernal hoguera, para la destrucción del tan preciado Templo de Nuestra Señora de los Reyes (Pino)*” (Memòria llegida a la Junta general de juny de 1948).

d'Agricultura durant els anys que durà la guerra. Els seus membres foren perseguits i més d'un centenar assassinats. Entre aquests hi havia dos dels presidents de l'etapa republicana, Santiago de Riba i Josep Bassedas, mentre que Josep Cirera i Voltà, que ja havia estat perseguit durant la revolta d'octubre de 1934, “*si providencialmente salvó su vida no fué por no haber sido objeto de toda clase de persecuciones, pues todavía hoy pueden verse en la casa pairal de Els Milans, incendiada y destruída [...] las pruebas palpables del encono que la actuación benemérita del señor Cirera Voltá había provocado*”⁴⁸⁵.

Acabada la guerra, l'IACSI va intentar reprendre l'activitat, no sense enormes dificultats. El palau Fivaller fou convertit en la seu de la Comandància de la Policia del Districte i durant un temps l'únic local de l'IACSI fou el domicili del Secretari, Guillem d'Espona: “*instalamos momentáneamente una modesta oficina en mi propio domicilio y establecimos contacto con cuantos asociados hallábamos en la calle, reuniéndonos con ellos a diario en un establecimiento público de esta ciudad*”⁴⁸⁶. Més tard es va refugiar en uns humils locals cedits pel Foment del Treball Nacional: durant uns mesos van haver d'encabir-se tots els serveis en un petit despatx de dues habitacions. A mitjans de l'any 1939, la policia va desocupar una part dels locals i l'IACSI va poder traslladar-se novament a l'antiga residència; però encara va tardar mesos en poder ocupar la totalitat del palau Fivaller .

Durant aquests anys de la immediata postguerra la vida social de l'IACSI fou “*precaria por no haber manera de establecer contacto con sus socios y no poder actuar libremente a través de su Revista y Publicaciones*”, orientant-se fonamentalment cap al cooperativisme. Aquesta nova orientació era, en part, una conseqüència de la necessitat d'adaptar-se al nou règim, atès que en haver quedat dissoltes totes les associacions de defensa de classe, l'IACSI no podia continuar com a associació de propietaris de finques rústiques; però, en canvi podia subsistir com a sindicat agrícola acollit a la Llei de 1906, adaptant els seus estatuts a la Llei de cooperatives del 26 d'octubre de 1938 i canviant la denominació de “propietaris” per “agricultors”⁴⁸⁷. L'IACSI proporcionava als seus socis a preu taxat les llavors, sofres, sulfats i fertilitzants, i sobretot els avantatges de cooperativa d'alimentació (facilitats per a l'adquisició d'arròs, mongetes, etc.) pròpies de la delegació de la Confederación Nacional Católico Agraria amb què s'havia convertit, “*quedando*

---

⁴⁸⁵ Lluís Jover Nunell, “Don José Cirera Voltá”, *RIACSI*, 11.1951). Encara avui l'IACSI exhibeix una làpida amb els noms dels 120 propietaris que foren víctimes dels revolucionaris.

⁴⁸⁶ Memòria llegida el juny de 1948 (*RIACSI*, 7.1948).

⁴⁸⁷ Acta de la reunió del Consell Directiu de l'IACSI del 25 de març de 1939.

*desvirtuado totalmente el historial cultural y docente de la casa*⁴⁸⁸. Cap al final de 1940 l'IACSI va quedar incorporat a la Central Nacional Sindicalista i funcionaria com a “*Servicios Sindicales de Alta Cultura Agrícola*”, però sense perdre el seu nom, ni l'administració dels seus béns ni el contacte amb els socis.

No dispo de dades del nombre de socis durant els anys quaranta, tot i que és presumible que hauria quedat força disminuït respecte els anys de la República. En la memòria llegida l'11 de juliol de 1950, la junta directiva s'enorgullia de l'increment progressiu de socis:

*“desde que la presente Junta inició sus funciones (1948), en cuyo período, a pesar de haberse producido 173 bajas por defunción y otros motivos, se han registrado 474 altas y continuamos recibiendo mensualmente la adhesión de nuevos propietarios”*⁴⁸⁹.

A l'inici de 1950, el nombre de socis era de 2.297 i a finals de l'any 1955 havia arribat a 3.116⁴⁹⁰, una xifra molt pròxima a la que s'havia assolit en els anys trenta, però que —pel que sembla— no s'arribaria a superar: el 1993, quan es produí la fusió de l'IACSI amb el Sindicat de la Pagesia i els Joves Agricultors de Catalunya que el vertebrà a nivell estatal amb ASAJA, vinculada a la patronal CEOE, l'IACSI tenia prop de dos mil socis i esperava assolir-ne d'aquesta manera entre tres i quatre mil per tal de fer front a la Unió de Pagesos en les eleccions sindicals que s'havien de celebrar uns mesos més tard. El resultat de les eleccions, que van tenir lloc el 27 de novembre de 1994, va donar un triomf aclaparador a la Unió de Pagesos: 20.150 vots enfront dels 4.647 de la coalició IACSI-ASAJA.

---

⁴⁸⁸ Acta 22.1.1941 .

⁴⁸⁹ Memòria llegida l'11 de juliol de 1950 (*RIACSI*, 8.1950).

⁴⁹⁰ Durant aquests sis anys s'havia produït, doncs, un augment de 819 socis, amb 658 baixes i 1.477 altes (Memòria llegida el 17 de gener de 1956, *RIACSI*, 2.1956).